

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ABBASİ DÖNEMİ ŞİİRİ NAZIM TÜRLERİNDE YENİLİK
HAREKETLERİ**

Yükseklisans Tezi

Özlem Züleyha KURAN

Ankara-2013

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ABBASİ DÖNEMİ ŞİİRİ NAZIM TÜRLERİNDE YENİLİK
HAREKETLERİ**

Yükseklisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Kemal TUZCU

Özlem Züleyha KURAN

Ankara-2013

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**ABBASİ DÖNEMİ ŞİİRİ NAZIM TÜRLERİNDE YENİLİK
HAREKETLERİ**

Yükseklisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Kemal TUZCU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi: .../.../.....

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../20....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

ABBÂSÎ DÖNEMİNE KADAR ARAP ŞİİRİ VE YENİLİK ARAYIŞLARI

1.1. CÂHİLİYE DÖNEMİ ARAP ŞİİRİ.....	5
1.1.1. Arap Kaynaklarına Göre Şiirin Başlangıcı	6
1.1.2. Secî'	7
1.1.3. Hudâ, Hidâ (Deveci Ezgileri)	9
1.1.4. Recez.....	12
1.1.4.1. er-Recez et-Tâmm.....	15
1.1.4.2. Meczû'u' er-Recez.....	16
1.1.4.3. Meştûru'r-Recez.....	16
1.1.4.4. Menhûku'r-Recez.....	17
1.1.5. Mukatta 'at.	19
1.1.6. Kasîde.....	19
1.2. SADRU'L-İSLAM DÖNEMİNDE ŞİİR.....	27
1.2.1. Kasîde.....	27
1.2.2. Recez.....	30
1.3. EMEVİLER DÖNEMİNDE ŞİİR	32
1.3.1. Kasîde.....	32
1.3.2. Nakîze	34
1.3.3. Gazel.....	37
1.3.4. Recez.....	41

II. BÖLÜM

ABBÂSÎ DÖNEMİ ŞİİRİ NAZIM TÜRLERİNDE YENİLİK

HAREKETLERİ.....	44
2.1. ABBÂSÎ DÖNEMİ ARAP ŞİİRİ	44
2.2. KAFİYEDE GÖRÜLEN YENİLİK HAREKETLERİ	48
2.2.1. Muselles.....	51
2.2.2. Muzdevic	53
2.2.3. Musammat	59
2.2.4. Muhammes	63
2.2.4. Didaktik Urcûzeler.....	67
2.3. VEZİNLERDE GÖRÜLEN YENİLİK HAREKETLERİ.....	76
2.3.1. El-Mustatîl	79
2.3.2. El-Mumtedd.....	79
2.3.3. El-Mutevâfir	80
2.3.4. El-Mutte'id	80
2.3.5. El-Munserid.....	81
2.3.6. El-Muttarid.....	81
2.4. YEDİ ŞİİR SANATI (EL-FUNÛNU'S-SEB'A).....	82

2.4.1. EŞ-Şİ‘RU’L-KARÎZ	83
2.4.2. ES-SİLSİLE	83
2.4.3. ED-DÛBEYT	84
2.4.4.1. er-Rubâ ‘î el-Mu‘arrec.....	88
2.4.4.2. er-Rubâ‘î el-Hâlis.....	88
2.4.4.3. er-Rubâ‘î el-Mumentak.....	89
2.4.4.4. er-Rubâ‘î el-Mureffel.....	89
2.4.4.5. er-Rubâ‘î el-Merdûf.....	90
2.4.5. EL-KÂNE VE KÂNE	91
2.4.6. EL-KÛMÂ	95
2.4.7. EL-MEVÂLİYÂ.....	99
2.4.7.1. Rubâ ‘î.....	102
2.4.7. 2. El-A‘rec	104
2.4.7.3. En-Nu‘mânî	106
2.4.8. EZ-ZECEL	108
2.4.9. EL-MÛVAŞŞAH	112
2.4.9.1. Matla‘	115
2.4.9.2. Kufl.....	117
2.4.9.3. Sımt.....	119
2.4.9.4. Devr:	119
2.4.9.5. Silsile.....	119
2.4.9.6. Gusn.....	119
2.4.9.7. Beyit.....	120
2.4.9.8. Harce	120
SONUÇ.....	128
ÖZET.....	133
SUMMARY	134
KAYNAKÇA	135
DİZİN.....	141

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser.
a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi.
Bkz.	: Bakınız.
Çev.	: Çeviren.
h.	: Hicrî.
m.	: Mîlâdî.
ö.	: Ölümü.
Sad.	: Sadeleştiren.
S.	: Sayı.
Şerh.	: Şerh eden.
Tah.	: Tahkîk.
Tsz.	: Tarihsiz.
TDVİA	: Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

ÖNSÖZ

Bu tez h.II. yy'da Abbâsî dönemi şiiri nazım türlerinde ortaya çıkan yenilik hareketlerini konu almaktadır. Arap şiirinin yüzyıllardır klasik formu olarak kabul edilen kasîdeye kadar hangi evrelerden geçtiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın esas konusu olan, klasik Arap edebiyatında yeni yönelimlerin hız kazandığı, yenilik hareketlerinin ilk olarak görüldüğü dönem olan Abbâsî dönemi nazım türlerinde görülen değişim ve gelişim hareketleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bilgilerin yanı sıra çeşitli şairlerden konuyla ilgili şiir örneklerine yer verilmiştir.

Bu konuda Arapça olarak bazı çalışmalar mevcuttur. El-Hâşimî, Ahmed, *Mizânu'z-Zeheb fî Sin'âti's-Şi'ri'l-'Arab*, Mektebet'ul-Âdâb, Kahire 1997; Hedâre, Muhammed Mustafâ, *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-Karni's-Sânî el-Hicrî*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1963; Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *Mûsikâ's-Şi'ri'l-'Arabî*, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme, Mısır 1989, c.II; Hulûsî, Safâ' *Fennu't-Taktî'i's-Şi'ri ve'l-Kâfiye*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat 1977 adlı çalışmalarıyla konuya ışık tutmuşlardır. Konuyla ilgili Türkçe eserlerin sayısı ise oldukça azdır. Bu konuyla ilgili çalışmaların ilki Kenan Demirayak'ın *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Erzurum 1998 adlı kitabıdır. Yine İbrahim Yılmaz'ın *Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri*, Erzurum 2004 adlı makalesi de konuyla ilgili çalışmalardan biridir. Her ne kadar konuyla ilgili buna benzer bazı eserler olsada, Abbâsî dönemi şiirinde şekilsel olarak yenilik hareketlerini ayrıntılı bir şekilde ele alan bir çalışma daha önceden yapılmamıştır. Bu çalışmada önceki eserlerden farklı olarak tüm şekilsel yeni yönelimler biraraya toplanmıştır.

Çalışma bir giriş iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Câhiliyye dönemindeki şiir geleneği üzerinde durulmuş, şiirin klasik formuna

ulaşmadan önce gerek şekil gerek konu bakımından hangi aşamalardan geçtiği hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda kasidenin kendine has formunu örnekleyen şiirlere de yer verilmiştir. Hemen ardından Sadru'l-İşlam dönemindeki nazım türlerine yer verilmiştir. Sonra Emeviler dönemi nazım türleri üzerinde durulmuş, bu dönemde müstakil bir tür olarak ortaya çıkan gazel ve nkize gibi şiir türleri alt başlıklar halinde incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümde ise Arap edebiyatının altın ağı olarak nitelendirilen, Abbâsî dönemi nazım türlerinde gerek vezin gerek kafiye bakımından ortaya çıkan değişiklikler üzerinde durulmuştur. Abbâsî şiirinin genel özellikleri üzerinde durulmuş, daha sonra kafiye çeşitliliği ele alınmış, Muzdevic, Musammât ve Muhammes gibi her birkaç kıtada bir kafiyesi değişen nazım türleri ilgili örneklerle açıklanmıştır. Kafiyedeki bu değişimin yanısıra bu dönemde eski vezinlerden elde edilen yeni vezinler şiirlerle örneklendirilmiştir. Yine h.II. yy'da ortaya çıkan el-Fununu's-Seb'a adı verilen, eş-şi'ru'l-karz, Mvaşşah, Dûbeyt, Zecel, Mevâliyâ, Kâne ve Kâne, Kma gibi şiir sanatlarının yapısı ve özellikleri üzerinde durulmuştur.

Bu tezin tamamlanmasında en az benim kadar gayret gösteren, bana sabırla yardımcı olan tez danışmanım değerli hocam sayın Doç.Dr. Kemal Tuzcu'ya, vaktini bana ayırarak bu çalışmayı gözden geçiren sayın Yrd. Doç. Dr. Osman Düzgün'e ve bana destek olan bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Özlem Züleyha KURAN

Ankara

2013

GİRİŞ

Şiir, Arap edebiyatında zirveye çıkan söz sanatlarından biridir. Heykeltıraşlık, resim, müzik ve şiir gibi güzel sanatların çıkış noktası doğal güzelliği tasvir etmekten kaynaklanır. Güzel sanatların amacı güzelliği ifade etmek ve yorumlamaktır. Heykeltıraşlık, onu çıkıntılı ve yahut kabartmalı bir biçimde şekillendirir. Resim onu renkler, yazılar ve şekillerle düz bir şekilde tasvir eder. Müzik onu melodi ve nağmelerle anlatır. Şiir ise onu hayallerle imgeler ve kelimelerle yorumlar¹.

Şiir, neredeyse dilin doğuşuyla beraber ortaya çıkan bir yazın türüdür. Hemen her şairin kendine göre bir şiir anlayışı olduğu için herkesin kabul edebileceği bir şiir tanımı yapmak zordur. Şiiri tanımlamak için binlerce ifade kullanılmışsa da doğru ve değişmeyecek bir tanıma ulaşmak imkansız gibi görünmektedir. Ancak, kendine ait bir dil ya da söylem kullanması, müzik ve sesle yakın ilişki içinde bulunması ve estetik bir etkileme gücünün olması herkes tarafından kabul edilebilecek özelliklerdir. Şairlerin bir kısmı şiiri felsefi boyutuyla değerlendirirken, bazıları şiirde anlam aramanın gereksizliği üzerinde durur, bazıları şiiri amaca ulaşmak için bir araç olarak görür.

İnsanoğlunun en eski ve kendine özgü anlatı türlerinden biri olması nedeniyle, bugüne kadar şiirin pek çok tanımı yapılmış, ama hiçbirinin bu kavramı tam olarak açıklayamadığı görülmüştür. Bu tanımlardan en yaygını, şiiri düz yazının karşıtı olarak gösteren tanımdır. Bir başka deyişle şiir düzyazıyla anlatılamayan duygu ve düşüncelerin ses uyumlarıyla, kulağa hoş gelecek biçimde oluşturulan

¹ Zeydân, Corcî, *Târihu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâr'ul-Hilâl, Kahire tsz., I, 50.

dizelerle anlatılmasıdır. Ama bu tanım manzumeyi de kapsar. Şiiri manzumeden ayıran özellik ise, manzumenin yüzeysel ve sıradan olmasına karşılık, şiirin yoğunluk ve derinlik taşımasıdır.

Arapça'da ise; şiir sözcüğü شَعَرَ şa 'ara ve شَعْرَ şa 'ura kökünden türemiştir. Bu kök *sezmek, hissetmek, nazm etmek manasına* gelmektedir². En eski edebiyat türü olan şiire değişik sanat anlayışlarına bağlı olarak buna benzer birçok tanım ilave edebiliriz. Özellikle *bilmek ve bilgi* anlamlarına geldiğine vurgu yapmak gerekir. Zira, terimsel anlamının dışında ele alındığında شعر kelimesinin علم kelimesiyle aynı anlamda olduğuna dikkat çekilmiştir. Nitekim bir kimseye şair denilmesi, bilgi ve sezgi sahibi olmasından dolayıdır. Bu yüzden Arapça'daki لیت tabiri, شعری keşke bilseydim demektir.

Bazı edebiyat tarihçilerine göre ise, شعر kelimesi, İbranice'eki ahenkli okuma veya zikir demek olan شير kelimesinden alınmıştır. Ancak GAL'ın Arapça mütercimi Abdulhalim en-Neccâr'ın da dediği gibi, aslında Haupt ve Landberg adlı müsteiriklere ait olup Selâme Mûsâ (ö.1958) ve Ahmed Zeki Ebu Şâdî (ö.1955) gibi bazı çağdaş Arap edebiyatçıların da etkileyen bu görüş pek tutarlı gözükmemektedir.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, Dâr Sâdır, Beyrut tsz, IV, 410.

Zira, İbranice'deki ש harfini Arapça'daki ش harfi değil, س harfi karşılamakta, Arapça'daki ع harfini de İbranice'deki ע harfi karşılamamaktadır³.

Araplar şiiri, vezinli ve kafiyeli söz olarak tarif ederler. Aruz ilminin vezinleri ile kafiyeden oluşan biçimsel öğelerini esas alarak tanımlamayı tercih etmişlerdir. Bu görüşte olanlar, tanımını değişik şekillerde ifade etmiş olsalar bile, ölçü ve kafiyeden başka bir kritere yer vermemişlerdir. Onlara göre; vezin ve kafiye şiirin zarafetini ve güzelliğini artıran bir araçtır⁴.

İbn Haldûn şiir tarifinde bir adım daha ilerlemiş ve şöyle demiştir: “*Şiir tasvir ve mecaz üzerine kurulu bir sözdür, vezin bakımından kafiyelenmiş bölümlere ayrılmıştır. Şiir, istiare ve betimlemeye dayalı, vezinde ve beytin son harfinde kafiye birbiriyle uyumlu bölümlerle (beyitler) ayrılan, her bölümü, konusu ve amacı bakımından bağımsız olan ve Arapların şiire özgü üsluplarına uygun belagatli sözdür*”⁵.

Edebi bir sanat türü olarak ele alındığında klasik dönemin edebiyat otoriteleri şiir için bazı tanımlar geliştirmişlerdir. Örneğin, Kudame'nin şiir tanımı şöyledir: “*Şiir bir anlam ifade eden ölçülü ve kafiyeli sözdür.*” Kudame'nin, bu tanımında aruzcuların geleneksel tanımına eklediği şey, “*bir anlam ifade eden*” kayıdır ki, bu da, tanıma yeni bir şey katmamak, şiiri diğer ifadelerden ayırd etmemek ve anlamdan ne kastedildiğini açıklamamakla eleştirilmiştir. Çünkü her söz bir anlam ifade eder.

³ Yalar, Mehmet, “Arap edebiyatında Şiir Problemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2002, XI, 1.

⁴ Zeydân, a.g.e., I, 50.

⁵ a.e., I, 50.

Ancak Kudame'nin, kastettiği anlam, herhangi bir sözün ifade edeceği anlam olması gerektir. O, bu anlamdan şiirdeki içerik ve duygu derinliğini amaçlamış olmalıdır. Kudame'nin bu tanımının, edebiyat ve edebi tenkit çevrelerinde uzun süre egemen olduğu görülmektedir⁶. Nitekim İbn-i Reşîk (ö. 463/1071) de, şiiri bu çerçevede tanımlamaya çalışarak şöyle der: *“Şiir dört unsur üzerine kuruludur. Bunlar lafız, vezin, mana ve kafiyedir. Bu unsurlar şiirin kurallarıdır. Çünkü niyet ve maksat olmaksızın her vezinli, kafiyeli söz şiir değildir”*⁷. Yazar bu tanımdan daha ileri giderek şiirde olması gerekenlere niyet ve maksatı da katmaktadır. Bu tanım klasik dönem edebiyat çevresinde de kabul görmüş, Câhiliyye döneminden başlayıp 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürmüş olan klasik kasîde için yapılmış bir tanımdır.

Klasik kasîde yakın zamana kadar varlığını sürdürmesine rağmen Arapların tek şiir formu olmamış, geçen yaklaşık on beş asırlık süre içinde Arap şiirinde bazı değişim ve yenilik hareketleri de olmuştur. Bu hareketlerin izlerini araştırmak için çalışmamızda Câhiliyye dönemi adı verilen İslam öncesi dönemden başlamak üzere konumuz olan Abbâsî dönemine kadar geçen süre taranmış ve ortaya çıkan bulgular değerlendirilmiştir.

⁶ Yalar, Mehmet, “Arap edebiyatında Şiir Problemi”, 3.

⁷ el-Kayrevânî, Ebû 'Alî el-Hasan b. Reşîk, *el-'Umde fî Mehâsini'ş-Şi'r ve Adâbihi ve Nakdihi*, (Tah. Muhammed Muhyîddîn 'Abdulhamîd), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1301/1981, I, 119.

I. BÖLÜM

ABBÂSÎ DÖNEMİNE KADAR ARAP ŞİİRİ VE YENİLİK ARAYIŞLARI

1.1. CÂHİLİYYE DÖNEMİ ARAP ŞİİRİ

Câhiliyye dönemi Arap toplumunda şiirin önemli bir etkisi ve yeri vardı. Araplar belağatli sözlerden çok etkilenirler, bazen bir beyit bile kendilerininigaleyana getirirdi. Şairler memleketin alimi, tarihçisi, kahini, sihirbazı olup, herkesin üstünde bir itibara sahipti. Çok eskiden beri şairin kendisiyle alışkanlık, yakınlık ve dostluk kurduğu bir cine sahip bulunduğuna inanıldığından kendisinden korkulurdu. Böylece eski şair ilham kaynağını, irtibat halinde bulunduğu bir cin ile bu dünyanın ötesinde sihirli bir âleme bağlıyor, dolayısıyla kendisinde tabiatüstü bir kuvvet bulunuyordu. Bu, bilhassa onun hicivlerinin tesirini artırıyordu⁸. Şair silahı olan hicvi ile karşı tarafta yara açar, kabileleri heyecana sevk ederek birbirlerine düşürebilirdi. Bu nedenle Araplar şairlerin hicivlerinden korkarlar, övmeleriyle iftihar ederler, methedilmek için ellerinden gelen her türlü fedakarlığı göze alırlardı. Şairin methine mazhar olan kişinin toplumda saygınlığı artardı. Yine savaş hakkında şairin görüşü alınır; ganimetin taksimi sırasında en çok kahramanlık gösteren savaşçılar kadar ona hisse ayrılırdı⁹.

Şairler çağın tanığı, yaşadıkları toplumun birer aynası olup, o toplumun bütün özelliklerini kendisinden sonraki kuşaklara aksettirme yetisine sahiplerdir. Bu nedenle tüm toplumlarda olduğu gibi, Arap toplumunda da şiir ve şair büyük bir öneme sahip olmuştur.

⁸ Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973, 12-13.

⁹ Demirayak, Kenan; Savran, Ahmet; *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1995, 35.

1.1.1. Arap Kaynaklarına Göre Şiirin Başlangıcı

Arap şiirinin nasıl ve ne zaman başladığı konusunda kesin bir tarih vermek zordur. Ancak ilk dönem Arap şiirlerinin önceleri birkaç beyitlik kısa parçalar şeklinde olduğu, daha sonra uzatılıp kasîde formuna dönüştüğü anlaşılsa da; kasîdenin ne zaman bu forma ulaştığı ve öncelikle hangi aşamalardan geçtiği hala edebiyat tarihçileri tarafından tartışılan bir konudur. Örneğin; Carl Brockelmann Arapçadaki en eski sanatsal türün seci; yani vezin bakımından soyutlanmış, kafiye nesir olduğu görüşündedir. Seci'yi de arraf ve kahinlerin sözlerinin şekillendiği bir kalıp olarak ifade eder¹⁰. Yine Corcî Zeydan da kahinlerin söyledikleri secinin, şiirin ilk aşamasını oluşturduğunu belirtmiştir¹¹. Bu görüşlerin aksine Tâhâ Huseyn, şiirin nesirden önce ortaya çıktığını söyler. Daha sonra Arap şiiri ve musiki arasında da bir ilişki kurarak şiirin başlangıcını şarkıya bağlar ve Araplar gibi eski kavimlerde şiir ve şarkının birlikte gelişip gelişmediğinin kesin olarak bilinmediğini, ancak Araplarda ikisinin birlikte ortaya çıkıp geliştiklerini belirtir¹².

Yine de birçok edebiyat tarihçisinin hemfikir oldukları husus Arap şiirinin seci, hudâ, recez evrelerinden geçerek kasîde formuna ulaştığıdır.

1.1.2. Seci

Arapların en eski anlatım türü olan seci, kafiye ancak vezinsiz sözlerden oluşmuştur. Araplar nesirden(düzyazıdan) seciye, seciden de basit vezinli uyaklı kısa şiirler olan receze geçmişler, daha sonra da adım adım kasîdeye doğru ilerlemişlerdir.

¹⁰ Brockelmann, Carl, *Târîhu 'l-Edebi 'l- 'Arabî*, (Ter' Abdulhalîm en-Neccâr) Kâhire 1959, I, 51.

¹¹ Zeydân, *a.g.e.*, I, 55.

¹² Tuzcu, Kemal, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, 13.

Bu nedenle seci şiirin ilk aşaması olarak görülmektedir¹³. Birbirine benzemek, güvercinin art arda aynı ahenkte ötmesi gibi anlamlara gelen seci¹⁴ cümle sonları kafiyeli olan veya cümle içinde düzenli aralıklarla kafiye uyumunu sağlayan ifade biçimini nitelemek için kullanılmıştır. Secili nesrin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte bu tarz ifade biçiminin eski putperest kâhinler tarafından kehanette bulunacakları, beddua edecekleri veya büyü yapacakları zaman kullanıldığı ve böylesi konumlarda söylenmiş sözlerle *kelâm musecca*’ (secili söz) dendiği bilinmektedir. Câhiliyye döneminde gaybı bildiklerine inanılan birtakım kahinler, falcılar ve ‘arrâflar ortaya çıkmıştır. Bunlar kendilerine gelen insanların taleplerine yanıt verirken sıradan insanlar gibi konuşmuyorlardı. Aksine, secili bir üslup kullanmak suretiyle sözlerinin sihir ve gizem boyutunu güçlendirmeyi amaçlıyorlardı¹⁵. Bu kâhinler Tanrının sırdaşı olduklarını iddia ediyorlar, ilahilerle Tanrının affını istirham ediyor ve dualarla Tanrıdan onlara doğru yolu göstermesini diliyorlardı. Ve seci adını verdikleri kafiyeli sözlerle insanlara gaipen haber veriyorlardı. Kâhinlerin secilerinden bize ulaşan şekilde, vezinsiz seciyi ortaya çıkaran onlardır¹⁶.

Secinin yani uyaklı sözlerin insan zihninde daha kalıcı olduğu açıktır. Bu nedenle Araplar kültür birikimlerini sonraki kuşaklara aktarmak veya topluma bir mesaj vermek için seciyi kullanmışlardır. Kâhinlerin sözlerini kalıcı ve etkili kılan secinin, daha sonra kalıcı olması ve etkisi uzun sürmesi istenen durum ve olayları

¹³ Brockelmann, *a.g.e.*, I, 51.

¹⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 1944.

¹⁵ Suzan, Yahya, *Arap şiirinde Muhammes ve Tahmîs*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, 2.

¹⁶ Zeydân, *a.g.e.*, I, 55.

anlatmada tercih edilen bir üslûp hâline geldiği ve böylece secili nesrin geliştiği görülmektedir¹⁷.

Secinin yapısına gelince; secinin kısımları kafiyeli hecelerle son bulurdu. Şiirin şekil bütünlüğünü de bu ortak kafiye sağlardı. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi seci “ih” hecesiyle yapılmıştır¹⁸:

كم من جسد صحيح
ولسان فصيح
ووجه صبيح
غدا بين أطباق النار يصيح

Nice sağlam bedenler fasîh diller, güzel yüzler ateş katmanları arasında bağırmaktadır.

Bir diğer seci örneği;

إذا طلع السرطان استوى الزمان و حضرت الاوطان و تهدات
الجيران. إذا طلع النجم يعني ثريا فالحر في حدم و الشعب في حطم. إذا
طلع الدبران توقدت الحزان و كرهت النيران و يست الغدران و رمت
بأنفسها حيث شاءت الصبيان. إذا طلعت الهقعة تقوض الناس للقلعة و
رجعوا عن النجعة و أردفتها الهنعة. إذا طلعت الجوزاء توقدت المعزاء و
كنست الظباء و عرقت العلباء و طاب الخباء...

¹⁷ Suzan, a.g.e., 2.

¹⁸ Goldziher, İgnace, *Klasik Arap Literatürü*, (Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er), Vadi Yayınları, Ankara 1993, 17.

Yengeç burcu ortaya çıktığında zaman eşitlenir. Vatanlar şenlenir, komşular hediyeleşir. Yıldız yani süreyya doğduğu zaman, sıcak şiddetinin doruğunda, dallar bölük bölüktür. Deberan takım yıldızı doğduğunda acılar tutuşur. Alevler çirkinleşir. Dereler kurur ve çocukların istediği kıvama gelir. Üç yıldızlı el-Hek'ah takım yıldızı doğunca insanlar kaleye çekilir. Dileklerinden vazgeçerler. Onu da el-Hen'a yıldızı izler. Cevzâ' doğduğunda çakıl taşları kızar, ceylan çalılığına girer. Boyun damarı terler. Çadıra girmek hoş olur¹⁹.

Arap şiirinin ilkel şekli, secinin bu ilk şeklinden hemen hemen hiç farklı değildi. Seciyi disiplinli, sistematik ve ritmik bir şekilde halinde geliştiren yine şairdir. Zamanla düzenli vezinler gelişmiştir. Bu vezinler, başlangıçta çok sade ve basit olup, yaygın kullanıma elverişliydi. En ilkel vezinler; tertibi iki kez tekrarlanan Recez ve yine tertibi iki kere tekrarlanan Hezecedir. Secide olduğu gibi bu vezinler, başlangıçta birkaç beyitlik kısa deyişler için kullanılmışlardı. Daha sonra bunlar, oldukça uzun olan ve hayal gücüne dayanan şiirlerde de kullanılmıştır²⁰.

1.1.3. Hudâ (Deveci Ezgileri)

İslam'dan önceki devirlerde, Arapların büyük bir kısmı, göçebe hayatı yaşarken, şiirin yanı sıra özellikle saraylarda veya şehirlerde şiire en yakın sanat dalı olan musikin de gelişmeye başladığını görmekteyiz. Câhiliyye çağındaki bu musiki, Arap gençlerinin ıssız kum çöllerinde, deve kervanlarının yürümelerini hızlandırmak ve teşvik etmek amacı ile söyledikleri basit nağmelerdir. Bundan başka tarlada çalışanlar, çobanlar, kumaş dokuyanlar vb. monoton işler yapanların sıkıcı çalışmalarını hafifletmek ve bir ölçüde yorgunluklarını gidermek, işlerin daha

¹⁹ Zeydân, *a.g.e.*, I, 55.

²⁰ Goldziher, *a.g.e.*, 18.

düzenli, daha verimli duruma getirebilmesi amacı ile *hidâ* adını verdikleri nağmeler söylemeleri gelenek halini almıştı²¹. *Hudâ* deveyi bir şarkı eşliğinde sürmek ve yürümesi için veya daha hızlı gitmesi için gayrete getirmek fiilinin mastarıdır. Bu tür ezgilere *Hudâ*, söyleyene ise *Hâdî* denmiştir. *Hudâ*, daha önce bir hazırlık gerektirmeyip, *hâdî* tarafından yolculuk sırasında doğaçlama söylenen, konusunu yolculuğun veya yolculuk sırasında baştan geçen bir olayın oluşturduğu şarkılardır. Örneğin, gidecekleri yere yanaştıkları anlaşılan bir yolculukta yolcuları gayrete getirmek için bir *hâdî* onlara şöyle sesleniyor:

يا قوم لا نوم و لا قرارا حتى نرى قابس و المنار

*Ey insanlar! Kâbis ve Menâr'ı görene kadar ne uyumak ne de durmak var*²².

Deveci ezgilerinin başlangıcıyla ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Araplar *hudâ*'yı ilk söyleyenin Mudar b. Nizâr b. Ma'ad olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü o deveden düşmüş, eli kırılmış, bunun üzerine وايداه وايداه *ah elim*,

ah elim diyerek yürümüştür. Daha sonra deve, Mudar'ın güzel sesine dikkat kesilmiş ve onu yürüyüşünde ortaya çıkararak, bu terennüm eşliğinde ritimli bir şekilde yürümüştür. Araplar Mudar'ın bu sözlerini *hudâ*'nın ilk örnekleri olarak kabul etmişlerdir²³. Bu rivayetlerden bir diğeri ise Hz. Muhammed'e dayandırılmaktadır. Bu rivayete göre, Hz. Muhammed Benû Gifâr'dan bir *hâdî*'nin yanına giderek ona şunları söyler: *Atanız Mudar, kendisine ait bir deve sürüsünün yanına gider. Onları dağınık bir hâlde bulunca eline bir sopa alır ve sorumlu kölenin eline vurmaya*

²¹ Kalender, Ruhi, "XV. Yüzyıla Kadar Arap İran ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1999, XXXIX, 253.

²² Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 14.

²³ Zeydân, a.g.e., I, 55; et-Tayyib, 'Abdullah, *el-Murşid Îlâ Fehmi Eş'ari'l-'Arab ve Sînâ'atihâ*, Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1989, 283.

başlar. Köle Ah elim, ah elim! diye bağırarak vadiye doğru kaçır. Onun bu sözlerini duyan develer toplanmaya başlarlar. Bunu gören Mudar, Bu söz gibi bir şey daha önce olsaydı, develere yararı olurdu ve toplanırlardı der ve böylece *hidâ* doğar²⁴.

Arap kaynaklarında bu rivayetin farklı şekillerine rastlamak mümkündür. Ancak kaynaklar genel olarak *hudâ*'nın ve dolayısıyla recezin doğuşunu Mudar b. Nizâr'ın başından geçen bu olaya bağlarlar. Burada bir noktanın belirtilmesi gerekir. Mudar b. Nizâr'ın ya da diğerlerinin söylediği bu sözler recez bahrinde değil remel bahrindedir²⁵.

Deveci ezgilerinin başlangıcıyla ilgili hep Mudar'a işaret eden ve biraz zorlama kokan rivayetler inandırıcı gelmese de, deveci ezgilerinin İslam'dan çok önce çöl Araplarının develeriyle yaptıkları yolculukların önemli bir parçası olduğunu düşünmek inandırıcılıktan uzak değildir. Çünkü Hz. Muhammed'in sahabeyle birlikte bir gece Hayber'e doğru yaptığı yolculuk sırasında söylendiği hem Buhârî (ö.256/870), hem de Muslîm (ö.261/875) tarafından aktarılan bir deveci ezgisi, yukarıdaki rivayetlerde başlangıcı verilen o ilkel biçiminin oldukça gelişmiş hâlidir.

'Âmir b. el-Ekva' adında bir *hâdî* tarafından söylendiği aktarılan bu *hidâ*, iki mısradan oluşan beyitler hâlini alacak kadar gelişmiş bir mevzûn şiidir.

اللهم لولا أنت ما اهتدينا	ولا تصدقنا وصلينا
فاغفر فدا لك ما اقتفينا	وثبت الأقدام ان لاقينا
ألقينا سكة علينا	أنا اذا صيح بنا أبينا
و بالصيح عول	و عليا

²⁴ Suzan, *a.g.e.*, 5.

²⁵ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 15.

Allah'ım senden olmasaydı hidayeti bulmazdık. Sadaka vermezdik ve namaz kılmazdık.

Sana feda olalım, izinde kaldığımız sürece bizi affet. (Düşmanla) karşılaştığımızda ayaklarımızı sağlam tut.

Üzerimize huzur indiriver. (Yardım için) bize seslenildi mi böbürleniriz. Seslenerek bizden yardım dileyin.

Hidâ şiirin başlangıç aşamalarından biri olarak görüldüğü gibi, Arap müziğinin de ilkel biçimi olarak değerlendirilmektedir. Önceleri belki yalnız develeri yolculuk sırasında yönlendirebilmek için veya yolculuğu monotonluktan kurtarabilmek için kullanılmış olan *hidâ*, daha sonraları bir tür şarkı ve eğlence unsuru olarak da kullanılmıştır. 'Abbâsî dönemine kadar varlığını sürdürmüş olan *hidâ*, artık çölden çıkıp saraya girmiş, halifelerin katıldığı eğlence meclislerinde saray erkânını ve entelektüelleri eğlendirme aracı hâline gelmiştir. Böylece *hidâ* olarak terennüm edilen şiirlerin hacmi artmış, uzun kasîdeler hâlinde meclislerde şarkı sözü olarak söylenmeye başlanmıştır²⁶.

Hudâ Araplarda sadece müziğin başlangıcı olmamış, bazı bilim adamlarına göre Aruz vezninin bütün bahirleri hudadaki armoniden ve çöl kumunda yürüyen develerin ayak ritimlerinden türemiştir²⁷.

1.1.4. Recez

Edebiyatçılar arasında kabul gören en yaygın görüş, recezin Arap vezinlerinin en eskisi olduğu ve devenin hareketlerinden türediğidir. Recezin her beyiti özel bir kafiye ile ayrılır. O da seci gibidir; ancak recez ölçülüdür. Hatta Araplar onu ilk

²⁶ Suzan, *a.g.e.*, 4-5.

²⁷ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 17.

söyleyenin Mudar b. Nizâr b. Ma‘ad olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü o, deveye binerken deveden düşmüş, elini kırmış ve **وايداه وايداه** *Ah elim, Ah elim* şeklinde bağırmıştır. Daha sonra deve, Mudar’ın güzel sesine dikkat kesilmiş ve onu yürüyüşünde ortaya çıkararak, bu terennüm eşliğinde ritimli bir şekilde yürümüştür. Fakat bazı kitaplar bunun bir efsaneden ibaret olduğu görüşündedirler. Çünkü Ma‘ad b. ‘Adnân *Vah elim, vah elim!* şeklinde bağırmıştır. Bu da recez bahrinde değil, aksine remel bahridir. Aslında bu bir hudâ örneğidir. Ancak recezle ilişkilendirilmiştir²⁸.

Recez develerin uyluklarında çıkan bir hastalık ve ayağa kalkmak istediği zaman, devenin bacaklarının bir saat kadar titremesi ve sonra yatışmasıdır. Bu hastalığa tutulmuş erkek deve *أَرْجَزُ* (*ercez*), dişili ise *رَجْزَاءُ* (*reczâ'*) olarak adlandırılmaktadır. *أَرْجَزُ* veya *رَجْزَاءُ* sözcükleri, bir başka tanımla, yerinden kalkmak istediği zaman birkaç denemeden sonra kalkabilen zayıf bacaklı deve olarak adlandırılmaktadır. Bir aruz bahri olarak sürat ve hareket ifade eden recez sözcüğü dilde hareketlerin ardı ardına gelmesidir. Recez bahrinde kasîde formunda söylenen manzumelere *Urcûze* adı verilir. Çoğulu ise; *Erâcîz* 'dir. Recez veya Urcûze söyleyen kimseye *Râciz*, *Reccâz*, çoğulda ise *Ruccâz*, dişiline ise *Reccâze* denmektedir²⁹.

Tevfik el-Bekrî kitabının önsözünde recez hakkında şöyle demiştir: *Recez bilinen şiir bahirlerinden bir bahirdir ve onu söyleyene de Râciz adı verilir. Recez*

²⁸ Zeydân, *a.g.e.*, I, 55; et-Tayyib, *a.g.e.*, 283.

²⁹ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 2-3.

*dişi devenin bacağında görülen bir titreme hastalığına benzediği için bu şekilde adlandırılmıştır. Bu bahrin yapısında titremede olduğu gibi sakinlik ve hareketlilik peş peşe gelir. Yani hareket eder ve durur. Sonra yine hareket eder ve durur. O devirlerden beri ona recez denir*³⁰.

Edebiyatçılar recezi şairlerin bineği ya da merkebi olarak nitelemişlerdir. Câhiliyye döneminden gelen recezlerin kısa parçalar halinde olduğu görülmektedir. Ancak recez, şair olmayan kişilerin de söylediği bir şiir tür olduğu için râvîler bu kısa parçaları derlemeye layık görmemiş ve yazıya geçirmemişlerdir. Zira Recez, söz sanatlarından bağımsız bir sanattır. Bazı edibler recezi şiirden saymazlar bile. İnsanlar eğlencelerinde, çarşılardaki alım ve satımlarında, şarkılarında, şakalarında, kıssa ve hikayelerinde, azamet ve ciddiyetin yoksun olduğu günlük hayatlarındaki işlerinde hep recezi kullanmışlardır³¹. İbadetlerinde söyledikleri, telbiye adı verilen dini ritüellerinde de yine recezi kullanmışlardır³².

Câhiliyye devrinde ün yapmış şairlerin şiirlerinde pek fazla receze rastlanmaz. Çünkü recez bir halk şiiri türüdür. Sıradan kişilere, avama ait bir sanat tarzıdır. O zamanki sanat anlayışında şiir, aristokrat ve zengin sınıfa ait bir sanat türü olarak algılanmıştır. Onlar özene bezene hazırladıkları kasîdelerini saraylarda, krallara ve yöneticilere sunmuşlar ve buna karşılık çok miktarda bağışlar almışlardır. Bu yüzden recez onların ilgisini fazla çekmemiştir. Ancak recezin Arap halkının şiir geleneğinde bulunmasından dolayı onlar da durum gerektirdikçe birkaç beyiti geçmeyen kısa recezler söylemeden edememişlerdir. İmru'u-l-Kays'ın divanında

³⁰ Enîs, *a.g.e.*, 125.

³¹ *a.e.*, 126-127.

³² Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 4.

dört küçük parça bulunmaktadır. Şairin babasının ölüm haberi kendisine ulaştığı sırada Demmûnda söylediği bir recez şöyledir:

تَطَاوَلَ اللَّيْلُ عَلَيْنَا دَمَّوْنَ دُمُّوْنُ إِنَّا مَعَشَرٌ يَمَانُونَ
وَإِنَّا لَأَهْلُ الْمَدِينَةِ الْمَدَانِ

*Ey Demmûn! Gece bize çok uzun geldi, Ey Demmûn! Bizler Yemenli bir kabileyiz. Ve biz ailemizi severiz*³³.

Bir bahir olarak ele alındığında recez; Arap şiirinde mevcut tüm şiir bahirleri gibi tam, meczû', meştûr ve menhûk olmak üzere dört şekilde kullanılmıştır. Fakat recezin bu kullanımları, Arap şiirinde kasîdeden farklı bir nazım türü gibi algılanmıştır. Aruz bahirlerinde şiir söylerken bahrin tam şekliyle yani bütün tef'îlelerinin kullanılmasıyla şiir söylenebileceği gibi tef'îlelerde eksiltiye gidilerek de şiir söylenebilir. Aşağıda vereceğimiz recezin dört değişik aruz şekli aynı zamanda diğer bahirlerde söylenen aruz şekillerini de içerir.

1.1.4.1.er-Recez et-Tâmm: Her bir şatır³⁴ üç tef'îleden³⁵ oluşan beyittir. Dolayısıyla bu beyitte tef'île altı defa tekrarlanmış olur. *El-Vafiye* olarak da bilinir³⁶.

مُسْتَفْعَلُنْ + مُسْتَفْعَلُنْ + مُسْتَفْعَلُنْ مُسْتَفْعَلُنْ + مُسْتَفْعَلُنْ + مُسْتَفْعَلُنْ
أَرْجُو لَنَا يَا صَاحِبِي إِنْ زَرْتَنَا أَرْجُو لَنَا يَا صَاحِبِي إِنْ زَرْتَنَا

³³ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 66.

³⁴ Beyit sayısının her biridir.

³⁵ Beytin bölümlerinin ölçüldüğü aruz ölçөгüdür. Tef'îlelerin karşılaştırılmasından bahrin türü anlaşılır.

³⁶ Hulûsî, Safâ, *Fennu Taktî's-Şi'rî ve'l-Kâfiye*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat 1977, 121.

مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ

Dostum bize recez söyle.

1.1.4.2.Meczû’u’er-Recez: Her şatırı iki tef’ileden oluşan recez türüdür. Her şatırdaki müstef’îlun tef’ilesinin birer tanesinin düşürülmesiyle ve beyitte iki tane müstef’îlun tef’ilesinin kalması ile elde edilir³⁷.

مُسْتَفْعِلُنْ + مُسْتَفْعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ + مُسْتَفْعِلُنْ
مَنْ أُمِّ عَمْرٍو مَقْفَر	قَدْ هَاجَ قَلْبِي مِنْزَل
مَنْ أُمِّ عَمْرٍو مَقْفَر	قَدْ هَاجَ قَلْبِي مِنْزَل
مُسْتَفْعِلُنْ + مُسْتَفْعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ + مُسْتَفْعِلُنْ

Ummu ‘Amr’ın ıssız evi kalbimi heyecanlandırdı.

1.1.4.3. Meştûru’r-Recez: Tek mısradan oluşan beyte *Meştûr* adı verilir. En önemli özelliği, tek mısradan oluşması ve mısralar arası kafiye birliğinin zorunlu olmasıdır³⁸. Bazı edebiyatçılar Meştûr recezi tasrî’i mümkün olmadığı için tam bir beyit saymamışlardır.

مَا هَاجَ أَحْزَانًا وَشَجَا قَدْ شَجَا

مَا هَاجَ أَحْزَانًا وَشَجَا وَنَقْدَشَجَا

مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ

³⁷ İbn Reşik, *a.g.e.*, I, 183; Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 38.

³⁸ Yılmaz, İbrahim, “Recez Bahrinin Arûz Şekilleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana 2004, IV, 2, 159.

*Kalbim galeyana gelen bir acıdan ve üzüntüden dolayı heyecanlanmadı*³⁹.

1.1.4.4. Menhûku'r-Recez: Bu aruz şekli iki tef 'ileden meydana gelir.

يَا لِي تَنِي فَيَهَا جَرْعٌ

مُسْتَفْعَلُنْ مُسْتَفْعَلُنْ مُسْتَفْعَلُنْ

*Keşke ben orada bir genç olsaydım*⁴⁰.

1.1.5. Mukatta'ât⁴¹

Recez bahrinde olmayan veya kasîdenin beyit sayısında bulunmayan kısa parçalardır. Câhiliyye dönemi ve İslami dönemde yaşamış bazı şairlerin divanında bu tür şiirlere rastlamaktayız. Yâkût el-Hamevî Hammâd er-Râviye'nin biyografisini, el-Velîd b. Yezîd ile aralarındaki konuşmayı ve el-Velîd'in onu ezberlediği beyit sayısı hususunda sınımasını verirken Hammâd'ın: *"Ben sana sözlük harflerinin her birinden, İslamî dönem şiiri ve Câhiliyye dönemine ait Mukatta'ât hariç yüz uzun kaside okurum."* dediğini görüyoruz⁴². Demek ki bu dönemde Arap şiir terminolojisinde Mukattâ'ât kavramı vardır. Bazıları bunun için *kasîde kasîre* "kısa kasîde" kavramını kullanmıştır⁴³. Bu tür şiirler Câhiliyye döneminden beri Arap şiirinde görülse de özellikle muhdes şairler arasında yaygınlık kazanmıştır. Ebû

³⁹ Hulûsî, *a.g.e.*, 221; Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 39.

⁴⁰ Hulûsî, *a.g.e.*, 221; Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 39.

⁴¹ Bkz. Kesti, kat' etti anlamına gelen *قطع Kata* kökünden gelmektedir. Bu fiilin tef'îl kalıbının ism-i mef'ûlüdür. Kesilmiş parça, kısım anlamındadır.

⁴² el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebâ' İrşâdu'l-Erîb İlâ Ma'rifeti'l-Edîb*, (Tah. İhsân Abbâs) Dâru'l-Garb el-İslâmî, Beyrût 1993, II, 1202.

⁴³ Wagner, Ewald, *eş-Şi'ru'l-'Arabiyyu'l-Kadîm* (Ter S'aîd Hasan Buheyrâ), Kâhire 2008, 111.

Temmmâm, Beşşâr b. Burd, Abbâs b. el-Ahnef, el-Hasan b. ed-Dahhâk, Ebû Nuvâs, Alî b. Cehm gibi şairlerin divânında çok sayıda mukattâ'ât'a rastlamaktayız⁴⁴.

Beşşâr b. Burd'a ait bir Mukattâ'ât örneği;

لا خير في العيش إن دُمنّا كذا أبداً لا نلتقى و سبيل الملتقى هُجْ
قالوا حرامٌ تلاقينا فقلت لهم ما في التلاقي و لا في قُبْلَةٍ حَرْجْ

Yaşamakta bir hayır yok, şayet sonsuza kadar böyle kalırsak kavuşamayız.

Kavuşmanın yolu zorludur.

Kavuşmamıza haram dediler. Bende onlara dedim ki; Ne kavuşmada ne de bir öpücükte bir zorluk vardır⁴⁵.

Abbâs b. el-Ahnef'e ait bir Mukattâ'ât örneği ise şöyle başlar:

لا جزى الله دمع عيني خيراً و جزى الله كلَّ خيرٍ لساني
ثمَّ دمعى فليس يكم شيئاً و رأيت اللسانَ ذا كتمانٍ
كنتُ مثلَ الكتابِ أخفاه طيئ فاستدلوا عليه باعنوانٍ

Allah gözlerimin yaşını iyilikle mükafatlandırmasın, bütün hayrı lisanıma versin.

Gözyaşım herşeyi hemen gammazlar, hiçbir şey saklamaz. Dilinde sır tuttuğunu gördüm.

Kıvrımında sır saklayan kitap gibiydim, onunda sadece dış yüzünü öğrenmek istediler⁴⁶.

⁴⁴ İbn Reşik, a.g.e., I, 188.

⁴⁵ Dayf, Şevkî, el-Fennu ve Mezâhibuh fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Dâr Sâdır, Kahire 1960, 64.

1.1.6. Kasîde

En değerli şiir formu olan, sözlükte “kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek” gibi anlamlara gelen قصد (kasade) kökünden türeyen kasîde⁴⁷, terim olarak belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir demektir. İçerdiği şekilde belirli bir maksatla ve bilinçli olarak söylendikten sonra gözden geçirilip düzeltildiği, mısraları ve vezni sağlam olduğu, on beşten fazla beyit ihtiva ettiği için türe bu adın verildiği kaydedilir. Şairleri tarafından ayrı zamanlarda parça parça söylendiği ve bu şekilde nakledildiği için uzun bir süre dağınık halde bulunan kasîdeler daha sonraki devirler de belli bir yapı bütünlüğü kazanarak gelenekleşmiştir. Arap şiirinde kasîdelerin belli esaslara tabi olmaları, aynı başlangıca sahip bulunmaları, klişeleşmiş tasvir unsurlarıyla benzer ifade tarzlarını içermeleri, konu ve tema seçiminde uyulması zorunlu bir geleneğin yerleşmiş olması gibi özellikler onun uzun bir gelişme dönemi geçirdiğini göstermektedir.

Miladi VI. ve VII. yüzyıllarda klasik dönemini yaşamış olan kasîde aruzla yazılmıştı. Her satır iki yarım mısradan oluşuyordu; ilk satırdaki yarım mısraların her ikisinde de aynı uyak kullanılıyor, ancak diğer satırlarda bu uyak sadece ikinci mısralarda yer alıyordu. Yani kasîdenin musarra⁴⁸ adı verilen ilk beyitinin her mısrası ile diğer beyitlerin ikinci mısraları aynı kafiyede oluyordu⁴⁹.

a.....

a.....

a.....

b.....

a.....

c.....

⁴⁶ Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuh fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, 69.

⁴⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 353.

⁴⁸ İki mısrası kafiyeli olan beyit.

⁴⁹ Elmalî, Hüseyin, “Kasîde”, *DİA.*, İstanbul 2001, XXIV, 562.

a.....

d.....

a.....

e.....

Kasîdede beyit sayısının yedi-dokuz beyitten az olmaması şart koşulmuşsa da bunun belirli bir sınırı yoktur. İbn Reşîk el-‘Umde adlı kitabında şiirlerin kasîde olarak kabul edilmesi için bazı şartlar ileri sürmüştür. Ona göre beyit sayısı yediye ulaşırsa kasîde olur. Bazı edebiyat tarihçileri de beyit sayısını on beyite ulaşmadıkça, şiiri kasîde olarak kabul etmezler⁵⁰. 100 beyti, hatta İbn’ul-Fâriz’ın Et-Tâ’iyyesinde olduğu gibi 300 beyiti aşan kasîdeler de mevcuttur. Arap şiirinde kasîdelerin genel beyit sayısı 30-120 arası olmakla birlikte beyit sayısı arttıkça uygun kafiye bulmak zorlaştığından 40-70 beyit arasındakiler daha makbul sayılmıştır⁵¹.

Kasîdenin yapısına gelince; klasik kasîde, şairin çöl hayatını şiire yansıtır onu şekillendirmesinin bir tezahürü olarak nesîb/teşbib, tasvir, medih-fahr gibi üç temel bölüme ayrılır. Şair önce sevgilinin yurdunu, kalıntı ve izlerini zikreder, ağlar, sızlanır, sevgilinin konakladığı yere seslenir, göçüp giden sevgilinin hatırlanmasına vesile olsun diye arkadaşlarının durdurur. Klasik kasîde de arkadaşlarını durdurup sevgilinin anısına ağlama geleneğini ilk defa İmru’u’l-Kays başlatmış, bunu muallakasının ilk beyitine yerleştirmiştir. Sonra şair nesîb kısmına başlar; hasret ve ayrılık acısının şiddetinden, aşk ve arzusunun dayanılmazlığından şikayet eder. Nesîb kısmında sevgilinin güzelliklerini sayıp dökmek ve onları övmek insanların hoşuna gider, kalplerde daha sağlam bir yer edinir. Şair ilgiyi konuya çektiğinden emin olduktan sonra, sevgilinin aralarındaki hukuka riayet etmesini ister, sıkıntılı ve uykusuz geçen zamanlardan, gece yolculuğu ve gündüzün yakıcılığı ile bineğinin

⁵⁰ İbn Reşîk, *a.g.e.*, I, 188.

⁵¹ Elmalı, *a.g.e.*, XXIV, 562.

yorgunluğundan şikayet eder. Bundan sonra asıl maksadına geçer⁵². Burası konu bölümüdür. Daha çok medh ve fahr konularını içerir. Daha sonra şair hayat tecrübelerini, gözlemlerini anlatan, dinleyicide merak uyandıran güzel bir beyitle şiirini bitirir.

Câhiliyye döneminde şiir yazılı değildi; şiirler ya bizzat şair tarafından ya da ravî, yani aktarıcı tarafından halkın içinde ezbere söylenilirdi.

Arap edebiyatının altın çağı olarak kabul edilen Abbâsî döneminde o döneme ulaşan bazı şiirleri eski Arap şiirinin üstün örnekleri olarak görme eğilimi yaygındı. Bu şiirlere *Mu'allakât* denilirdi. Bu şiirler Câhiliyye döneminde, her biri, sahibinin en güzel parçası olarak kabul edilen, çoğunluğa göre yedi şaire ait şiir koleksiyonuna verilen addır. Rivayete göre bu şiirler, Câhiliyye döneminde kurulan 'Ukaz gibi panayırlarda her yıl düzenlenen şiir yarışmalarında seçilmiş, mısır keten bezinden yapılmış tomarlara altın suyu ile yazılarak Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Bu şiirler bilhare Hammâd er-Raviye tarafından bir araya getirilmiştir. İmru'u'l-Kays, Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Tarafa b.el-'Abd, 'Antara bin Şeddâd, 'Amr bin Kulsum, Lebîd b. Ebî Rebî'a ve Hâris b. Hillize mu'allaka şairlerindendir. Mu'allakalar tamamen klasik kasîde tarzında yazılmıştır⁵³.

Mu'allakalara şairler genellikle harabeleri hatırlamakla başlar. En mükemmel kasîdeler olarak kabul edilen mu'allakalardan bir örnek sunmak gerekirse İmru'u'l-Kays şiirine şöyle başlıyor⁵⁴:

⁵² Güler, İsmail, "İbn Kuteybe'nin Şiir Anlayışı ve Şaire Bakışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2011, 52, 75.

⁵³ Ceviz, Nurettin; Demirayak, Kenan; Yanık, Nevzat H.; *Yedi Aska*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, 23.

⁵⁴ Ferrûh, 'Umer, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâr'u'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1981, I, 84.

قفانبك من ذكرى خيب و منزل
بسط اللوى بين الدخول فحومل
فتوضح فالمقرأة لم يعف رسمها
لما نسجتها من جنوب و شمال
ترى بعرا الأرام في عرصتها
وقيعانها كانه حب فلفل

Durun sevgilinin ve onun ed-Dahul ile Havmel arasındaki Sıktu'l-liva'da bulunan yurdunun hatırasına ağlayalım.

Tudih ve el-Mikrata uzanan, güney ve kuzey rüzgarlarının dokuması sayesinde henüz izleri silinmemiş olan hatırasına ağlayalım.

Sevgilinin yurdunun geniş alanlarında ve oradaki su birikintilerinde, bembeyaz ceylanların karabiber tanelerine benzeyen gübrelerini görürsün⁵⁵.

‘Amr bin Kulsûm ise kasîdesine şarap tasviriyle başlamıştır⁵⁶:

ألا هي بصحنك فاصبحينا
و لا تبقى خمور الأنـدرينا
مشعشة كأن الحص فيها
إذا ما الماء خالتطها سـخينا
تجور بذي اللبانة عن هواه
إذا ما ذاقها حتى يلينا

Hadi uyan ey dilber, bize büyük kadehinle sabah şarabı sun; El-Enderun şarabından geriye bir şey bırakma.

Sıcak su katarak sun ki, ona su katıldığında içinde Yemen safranı varmış gibi kıpkırmızı olur.

⁵⁵ Ceviz vd., a.g.e., 31.

⁵⁶ Ferrûh, a.g.e., I, 84.

*Bu şarap ihtiyaç sahibini arzusundan vazgeçirir; onu tadar tatmaz gevşer*⁵⁷.

‘Amr b. Kulsûm dışında diğer altı muallaka şairi kasîdelerine bu terk edilen diyarları anmakla başlamışlardır. Bununla birlikte gayet basit olan bedevi hayatında bu terk edilen yurtları ziyaret bedevi aşıklar için çok önemli bir hatıra olduğundan şairlerin bu hususta İmru’u’l-Kays’ı takip edip etmemiş olduklarını kesin olarak belirlemek de zordur⁵⁸.

‘Antara ise alışılmışın dışında olarak, çağdaşlarına nazaran kasidesinin girişine yenilik arayışını dile getiren bir beyit ile başlamıştır:

هل غادر الشعراء من متردم ام هل عرفت الدار بعد توهم
يا دار عبلة بالجواء تكلمي و عمي صباحاً دار عبلة واسلمي

Şairler söylenecek söz bıraktılar mı ki? Yoksa sen sevgilinin yurdunu biraz düşündükten sonra yerini tayin ettin mi?

*Ey ‘Able’nin Cevâ’daki yurdu konuş. Ey ‘Able’nin yurdu hayırlı sabahlar. Sana bin selam olsun*⁵⁹.

Geleneksel kasîdelerin giriş bölümlerinde de alışkın olduğumuz terkedilen diyarları anma, sevgilinin vasıflarını saymanın aksine; ‘Antara kasîdesine iki soru ile başlıyor⁶⁰. Câhiliyye dönemi kasîdesinin genel özellikleri dikkate alındığında, ‘Antara’nın kasîdesindeki bu giriş bölümü bir yenilik çabası olarak görülebilir.

⁵⁷ Ceviz v.d., a.g.e., 82.

⁵⁸ Yaltkaya, Şerafettin, “Arap Edebiyatı (Sad: Nevin Karabela)”, *Nüsha Dergisi*, Bahar 2003, 9, 4.

⁵⁹ ‘Antara b. Şeddâd, *Dîvân ‘Antara b. Şeddâd*, (Tah. Halil Hurî), Matba’atu’l-Câmia’, Beyrut 1893, 80; Ez-Zevzenî, Ebû ‘Abdullah el-Huseyn b. ‘Alî b. ‘Ahmed, *Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-Seb’a*, Dâru’l-‘Alemyye, 1993, 130; el-Fâhûrî, Hannâ, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, Dâru’l-Cîl, Beyrut 1986, 206.

⁶⁰ Beeston, A. F. L.; Johnstone, T. M.; Serjeant, R. B; Smith, G. R; *Arabic Literature To The End of The Umayyad Period*, Cambridge University Press, Cambridge 1983, 46.

Bu alışılmış pasajdan sonra (yani nesîb kısmından sonra) şair devesinin vasfına, daha sonra ise izlediği yolun vasfına yöneliyor. Tarafa'nın mu'allakasında olduğu gibi⁶¹;

أُمُون كَالْأَوَاحِ أَلَارَانِ نَصَاتْهَا	عَلَى لَاحِبٍ كَأَنَّهُ ظَهَرَ بِرَجْدٍ
جَمَالِيَّةٌ وَجَنَاءٌ تَرْدِي كَأَنَّهَُا	سَفْنَجَةٌ تَبْرِي لِأَزْعَرٍ أَرْبَعْدٍ
تَبَارِي عَتَاقًا نَاجِيَاتٍ وَ	ظِيْفًا وَظِيْفًا فَوْقَ مَعْبَدٍ

Sürçmez asla devem; eşraftan olanların taşındığı tabutun tahtaları gibi sağlamdır; eğri kemikleri ve ben devemi çizgili elbiseye benzeyen yolda elimdeki değnekle sürerim.

Kuvveti etlerinin katılığı ve tıknazlığı ile devem, erkek deveye benzer. Kül renginde az tüylü erkek devekuşunun önünde koşan dişi devekuşu misali koşması vardır.

Hızlı giden soylu erkek develerle boy ölçüşür ve yol üzerinde koşarken arka ayaklarını her zaman ön ayaklarının bastığı yere basar⁶².

Bundan sonra, şair medih veya fahr gibi asıl konuya yöneliyor ve şiirini hamase, fahr veya hikmet gibi konulardan herhangi biriyle bitiriyor. (Züheyr'de olduğu gibi)⁶³.

وَمَنْ هَابَ أَسْبَابَ الْمَنَایَا يَنْلَنَّهُ	وَإِنْ يَرْقُ اسْبَابَ السَّمَاءِ بِسَلَمٍ
وَمَنْ يَجْعَلُ الْمَعْرُوفَةَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ	يَكُنْ حَمْدُهُ ذِمًّا عَلَيْهِ وَيَنْدَمُ

⁶¹ Ferrûh, a.g.e., I, 84.

⁶² Ceviz v.d., a.g.e., 44.

⁶³ Ferrûh, a.g.e., I, 84.

و من يعص أطراف الزجاج فانه يطيع العوالى ركبته كل له

Kim ölümün sebeplerinden korkarsa, merdivenle göğün kapılarına yükselse bile ölümün sebepleri ona ulaşır.

Kim iyiliği layığı olmayana yaparsa, onun teşekkürü kendisine yergiden ibaret olur ve bu iyiliği yapan kimse pişman olur.

Kim mızrakların alt uçlarındaki demirlere isyan ederse, uzun temrenlerin takıldığı üst uçlarına boyun eğe⁶⁴.

Özetlemek gerekirse; Câhiliyye kasîdesinde pek çok konu vardır: İmru’u’l-Kays’ın gazelleri, ‘Antara’nın hamaseleri, Zuheyr’in medihleri veya En-Nâbîga’nın i’tizârı gibi. Bunların dışında, vasftan veya hamaseden bağımsız hareket eden parçalar da bulunmaktadır⁶⁵. Bu parçalara kıt’a adı verilir. Kıt’a ve kasîde kavramları arasında ince bir fark vardır. Kıt’a kısa kasîdelere verilen addır. Kasîde ise uzundur. Kıt’a da tek konu işlenir. Kasîde de ise birçok konu vardır. Birden fazla konuyu ele alan kıt’alarda mevcut olmakla birlikte bunların sayısı azdır. Ancak kasîdeler tek bir konuda söylenmezler. Ayrıca kasîde kavramı, içerisinde çok sayıda konu bulunan şiirler dışında kullanılmamıştır⁶⁶.

‘Urve b. el-Verd’in tek bir konuyu işlediği kıt’a örneği şöyle başlar:

اقلى عليّ اللوم , يا أبنه منذرٍ و نامي , فان لم تشتهي النوم فاسهري

⁶⁴ Ceviz v.d., a.g.e., 62.

⁶⁵ Ferrûh, a.g.e., I, 84.

⁶⁶ Wagner, a.g.e., 111.

Ey Munzir'in kızı, Beni biraz daha az kına. Ve uyu. Eğer canın uyumak istemezse uyanık kal.

Tüm bunlar kasîdenin bilinen şekillerinden biridir. Bize öyle geliyor ki; şairler kasîdelerinin asılmasını sağlamak için 'Ukâz panayırında yüksek sesle şiir okumaya çok istekliydiler. Şayet onlar, hakemlerin memnuniyetlerini kazandıkları kasîdelerinde bilinen tarzı takip ediyorlardı. Hatta bu bilinen tarz mu'allakalarda o kadar arzu edildi ki; özellikle medih şairleri medih konulu şiirlerinde bu tarzı çok sevdiler. Sonra eleştirmenlerde bu tarzı hoş karşıladılar, böylece şiirin kasîdeye ait bu bilinen şekli galip geldi⁶⁷.

Sonuç olarak Arap dehasının bu sözlü geleneği yaşatma çabası, şiirin yapısını korumak için şiire bahşettiği bir form olan vezin ve bu ani ilhamların dile geldikten sonra, hafızalardan silinmesini engellemek ve sonraki nesillere kültürel miras bırakmak amacıyla geliştirdiği bir diğer yöntem olan kafiye ile bütünleşerek ortaya çıkan mükemmel uyumun bir sonucu olan kasîde; Arap edebiyatında en çok kullanılan şiir formu olmuş; bu özel yapısını kendisinden sonraki dönemlere aktarmıştır.

⁶⁷ Ferrûh, *a.g.e.*, I, 85.

1.2. SADRU'L-İSLAM DÖNEMİNDE ŞİİR

1.2.1.Kasîde

610 yılından 661 yılına kadar devam eden Sadru'l-İslam dönemi, Hz. Peygamber ve dört büyük halife dönemini kapsar. İslamın gelişi, Câhiliyye dönemi edebiyatını büyük ölçüde etkilemiş ve önemli değişikliklere uğramasına sebep olmuştur. Bu dönem edebiyatının başlıca kaynakları, Kurân-ı Kerim, Hadîs, Câhiliyye edebiyatı ve yabancı edebiyatlardır. Bu yeni etkileşim ve karışım sonucu şiir yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde medih konulu şiirler İslam anlayışının ortaya çıkmasından dolayı başkalaşım geçirmiştir. Buna bağlı olarak; medihlerdeki mübalağalar da azalmıştır. Bu durumu hica konulu şiirler takip etmiştir. İslamın etkisinden dolayı aynı şekilde hicalardaki aşırılıklar, çirkin ve edebe aykırı sözler de azalmaya başlamıştır. Farklı gruplara mensup şairler arasında siyasal tartışmalara neden olan kabilesel hicalar gelişme göstermiştir. Bu tartışmalara Câhiliyye dönemine ait, eski tehditler de karışmıştır. Hz. Osman'ın ölümünden sonra, Hz. Ali taraftarlarının gözünü korkutan, onları tehdit eden Hassân b. Sâbit'e ait bir şiir örneği;

لَتَسْمَعَنَّ وَشِيكاً فِي دِيَارِهِمْ : اللَّهُ أَكْبَرُ يَا ثَارَاتِ عُمَانَ

Yakında onların yurtlarında, Allahu Ekber ey Osman'ın intikamı nidalarını duyarsın.

Bu değişiklikler bir dereceye kadar gazel ve nesîbte de kendini göstermiştir. Bu gelişmelerin tamamı Kurân ve hadîs'in etkisi sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu dönemdeki yeni şiirsel sanatlara gelince, *Bedi'îyyât* adı verilen bir tür vuku bulmuştur. Bu sanat Peygamberi methetmek için nazmedilen kasîdelere verilen addır ki; bunların en ünlüsü Ka'b b. Zuheyr'e ait *Bânet Su'âd* adlı kasîdedir⁶⁸.

Hiz. Peygamber'in şairi olarak tanınan Hassân bin Sâbit'in yanı sıra Arapların en meşhur kadın şairi el-Hansâ, Ka'b bin Zuheyr, Abdullah b. Revâha ve mu'allaka şairlerinden Lebîd bin Rebî'a dönemin aynı zamanda sahabeler arasında yer alan büyük şairlerindendir. 'Abdullah b. ez-Ziba'râ, Ebû Sufyân b. el-Hâris gibi müşrik şairler İslam dinine karşı çıkararak, Resulu hicv ederek ona karşı gelmişler, Hasân b. Sâbit, 'Abdullah b. Revâha ve Ka'b b. Mâlik gibi ilk Müslüman şairler de bu müşrik şairlere karşı büyük bir direnç göstermiştir⁶⁹.

Bu dönem şiiri İslami bir ruha dayanır. İslami duygular bu dönem şiirine şekil ve üslup bakımından değişiklik katmış, genel olarak şairleri kötü ve çirkin sözlerden uzaklaştırmış, dile melek, cennet, cehennem gibi yeni kelimeler ve anlamlar kazandırmıştır⁷⁰. Ayrıca hicretin ilk senesinden beri şairler şiirlerinde Câhiliyye devrinden bu yana bilinen Allah, Rab, er-Rahman gibi Allah'ın güzel isimlerini kullanmaya başlamıştır. Hicretin ikinci yılında ise, şairler Kurân'ın indirilmesinden önce bilinmeyen er-Rezzâk, el-'Azîz, el-Vâhid, 'Âlimu'l- Gayb gibi Allah'ın güzel isimlerini kullanmıştır. Bu dönem şiirlerinde şarap tasvir, gazel, mucûn gibi geleneksel konular fazla işlenmemiştir. Bu da İslâmın bu konulardaki tutumuyla ilgilidir. Kasîdeler uzun değildir, kasîdelerde konu bütünlüğü vardır. Bu dönem şairleri şiirlerinde az sözle çok şey ifade etmeyi şiirlerinde belirgin bir özellik haline getirmişlerdir.

⁶⁸ Ferrûh, *a.g.e.*, I, 256-257.

⁶⁹ *a.e.*, I, 258.

⁷⁰ Demirayak, Kenan; Savran, Ahmet; *Arap Edebiyatı Tarihi Sadru'l-İslam Dönemi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1996, 30-31.

Dönemin en ünlü şairlerinden biri olan Hasân b. Sâbit'in (İslâmı kabul etti ve hicretin ilk dönemlerinden itibaren Peygamber şairi olarak tanındı.) divanı İslami konular ve İslami lafızlarla doludur. Peygambere olan sevgisi aşağıdaki beyitler de göze çarpar⁷¹:

حب رسول الله

إِذَا تَذَكَّرْتَ شَجَوًا مِنْ أَحْيَى نَفْسٍ فَادْكُرْ أَخَاكَ أَبَا بَكْرٍ بِمَا فَعَلَا
التَّالِي الثَّانِي الْمُحْمَدُ شَيْمَتُهُ وَأَوَّلَ النَّاسِ طُرًّا صَدَقَ الرُّسُلَا
وَالثَّانِي أَتْنَيْنِ فِي الْعَارِ الْمُئِيفَ وَقَدْ طَافَ الْعَدُوُّ بِهِ إِذْ صَعَّدَ الْجَبَلَا
وَكَانَ حَبَّ رَسُولِ اللَّهِ قَدْ عَلِمُوا الْبَرِّيَّةَ لَمْ يَغْدِلْ بِهِ رَجُلَا
خَيْرُ الْبَرِّيَّةِ أَتَقَاهَا وَارْزَأُهَا بَعْدَ النَّبِيِّ وَأَوْفَاهَا بِمَا حَمَلَا

Resulullah Sevgisi

Şayet güvenilir kardeşinden bir sıkıntı hatırlarsan, kardeşin Ebu Bekir'in yaptığını hatırla,

Muhammedi izleyen ikinci kişi özellikleri övülmüş, peygamberlere inanmış ilk kişi,

Mağaradaki iki kişinin ikincisi düşman etrafını sarmışken o dağa çıktı.

O resulullahın seven biriydi. İnsanlar bilirler ki; onun yerini hiçbir adam alamaz⁷².

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; İslâmın ilk dönemlerinde (610-661) her ne kadar İslâm'a ait değerler şiirde yer almaya başlamış olsa da, edebi bir

⁷¹ Ferrûh, a.g.e., I, 258.

⁷² Hasân bin Sâbit, *Dîvân Hasân bin Sâbit* (Tah. 'Abde 'Alî Mehnâ,) Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

gelenek olarak şiirde Câhiliyye dönemi düşünce ve ifadeleri çoğunluktadır. Bu dönemde daha çok İslam etkisinden dolayı konu bakımından bazı değişiklikler ortaya çıkmış, ancak nazım türlerinde şekilsel olarak herhangi bir yenilik hareketi görülmemiştir.

1.2.2. Recez

Sadru'l-İslâm'da hicretin ilk yarım asrına kadar Câhiliyye dönemi şiir geleneği devam etmiş, şiirin yapısında ve konularında fazla bir değişim olmamıştır. Bu devirde recez yine Câhiliyye devrinde olduğu gibi daha çok günlük hayatla ilgili konularda söylenen bir halk şiiri türü olarak kalmıştır. Ancak İslâmiyetin ortaya çıkışıyla, Câhiliyye devrinde kabileler arası çatışmalarda veya kişiler arasındaki karşılıklı meydan okumalarda kullanılan recez bu dönemde Müslümanlarla müşrikler arasında çıkan savaşlarda, çatışmalarda oldukça fazla kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca tema olarak receze cihâd, takva, Allah'a iman gibi dinsel temalar da katılmıştır. Sadru'l-İslâm'da şiirin zayıfladığı ya da durma noktasına geldiği iddiası recez için geçerli değildir. Aksine recez özellikle bu devirde gelişme fırsatı yakalamıştır⁷³.

Dönemin recez ustası 'Ağleb b. el-'İclî'dir. O recezi kasîde formuna sokan ve onu uzatan, urcûzeler halinde söyleyen ilk kişidir. Ondan önce insanlar recezi iki veya üç beyit şeklinde, birini yermek, kötülemek veya övmek için kullanırdı⁷⁴. Ancak bu gelişmeye rağmen recez, kasîd ile karşılaştırıldığında henüz gelişmiş bir edebî ürün olma niteliği kazanmamıştır. Şairin urcûzelerinin uzunluğu bir ile yirmi beyit arasında değişmektedir. En uzun urcûzesi bir zamanlar yakınlık duyduğu

⁷³ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 72.

⁷⁴ Ferrûh, *a.g.e.*, I, 274.

anlaşılan Secâh bintu'l-Hâris et-Temîmî'nin (ö.55/675) Museylemetu'l-Kezzâb (ö.12/633) ile evlenmesi üzerine söylediği, girişi aşağıdaki gibi olan otuz iki beyitlik hiciv urcûzesidir⁷⁵:

قَدْ لُقِيتَ سَجَاحَ مَنْ بَعْدِ الْعَمَى	تَاحَ لَهَا بَعْدَكَ حِنْزَابٌ
مُلَوَّحاً فِي الْعَيْنِ بِجَلْوَرِ الْقَرَا	مِثْلَ الْفَنِيقِ فِي شَبَابٍ قَدْ أُنَى
مِنْ اللَّجِيمِيِّينَ أَصْحَابِ الْقُرَى	لَيْسَ بِذِي وَهْنَةٍ وَلَا نَسَا
نَشَا بِجُبْزٍ وَبِلَحْمٍ مَا اشْتَهَى	حَتَّى شَتَا تَنْتَحِ ذِفْرَاهُ النَّدى

Bir aradan sonra Secâh ile karşılaştın, ancak senden sonra koca eşeğe dönmüş.

Göz doldurur, gebniş sırtlı genç, değerli bir deve gibi...

Luceymî köylerinden gelmiş, ne zayıf ne de bacakları ağırılı.

İsteddiği kadar ekmek ve et yiyerek yetişmiş, kışı terleyerek geçirmiş.

Şair kasîde tarzında uzun urcûzeler nazmederek bu konudaki yeniliğin öncüsü olmuştur. Ebu'n-Necm el-Fadl b. Kudâme el-İclî (ö.130/747), 'Abdullah b. Ru'be el-'Accâc gibi râcizler, el-'Ağleb'in öncülüğünü yaptığı bu akımı geliştirerek daha sonraki dönemlerde devam ettirmişlerdir⁷⁶.

⁷⁵ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 92.

⁷⁶ a.e., 93.

1.3. EMEVİLER DÖNEMİNDE ŞİİR

1.3.1. Kasîde

Arap şiiri Emevîler devrinde (661-750), dini, siyasi ve sosyal gelişmelerden etkilenecek yeni temalar ve yeni yönelişler kazanmıştır. Şiiri etkileyen önemli sosyal gelişmelerden biri, fethedilen topraklarda Müslüman Araplarla diğer ırklardan olan ve İslam dinini yeni kabul eden toplulukların bir arada yaşamasıdır. Arap dilini öğrenen ve bu dille konuşup yazmaya başlayan bu topluluklar vasıtasıyla Arap şiirine önceki kültür ve medeniyetlerden yeni anlayışlar girmiştir. Emevîler, edebiyatlarında Câhiliyye dönemi geleneklerini benimsemişlerdir. Bu nedenle Emevî şiiri Câhiliyye edebiyatını muhafaza etmiştir. İslâm şiire Hadîs ve Kurân uslubunu kazandırdığından, şiiri yabancı terkiib ve kelimelerden kurtarmıştır. Bu dönemde şiir dinsel konuların dışına çıkarak gündelik yaşamla da ilgilenmeye başlamıştır. Dönem şairleri Câhiliyye şiirini tamamen devam ettirmişler, şiirleri ile okuyucuyu gerçek çöl atmosferine sokabilmişlerdir. Ancak bu şairler aslında Arap ulusunun tarihi pozisyonu içerisinde görülen şiir konularındaki radikal değişikliklerden de etkilenmişlerdir⁷⁷.

Emevî döneminde muhalefetle uyuşmayan, siyasi partileri destekleyen şairlerin söylediği şiirler, *Siyasi şiir* adı altında, bu dönem edebiyatında oldukça önemli bir yer tutar. Bu dönemde daha çok siyasî düşüncelerin öne çıktığı görülür. “Siyasî görüşleri savunan şairler” diye nitelendirilen şairler arasında “Alevî-Şîî şairler”, “Hâricî şairler”, “Emevî şairler” ve “Zübeyrî şairler” sınıflaması yapılmaktadır. Bunlardan etkin olmaları açısından Emevî siyaseti yanlısı şairler ve şiirde bıraktıkları tesir açısından Şia taraftarı şairler önemlidir. Emevîlere karşı tahtta

⁷⁷ Yiğit, İsmail, “Emevîler”, *DİA.*, İstanbul, 2001, XI, 96.

hak iddia eden Hâşimoğullarına olan sempaticanlığı ile bilinen Kumeyt'in şiirlerinden bir örnek⁷⁸;

طَرِثْتُ و ما شوقًا الى البيض أطرب	و لا لعباً مَنِي و ذو الشَّيب بلعبُ
و لم تُلهني دارٌ و لا رسم منزل	و لم يتطرنني بَنَانٌ مُحَضَّبُ
و لكن الى أهل الفضائل و النهى	و خير بني حَوَاءَ و الخير يُطَلَّبُ
بنی هاشمٍ رهطِ النبیِّ فإِنی	بهم و لهم أرضی مرارًا و أ غضبُ

Coştum, güzellere özlemimden değil, ya da oyundan değil, ancak yaşlılar oyun oynar.

Beni bir ev veya bir ev kalıntısı oyalamaz. Ya da parmakları kınalı birisi coşturamaz.

Fakat fazilet ve akıl sahibleri, Havva'nın oğullarının en hayırlısı (coşturabilir), hayır ondan istenir.

Beni Hâşim, Peygamberin cemaati, ben onlarlayım, defalarca onlarla güler onlarla kızarım.

Emevîler döneminde şiir belli kalıplar dışına çıkarak önemli bir propaganda aracı olmuştur. Şairler sayesinde siyasi düşünceler, şiirler aracılığıyla dile getirilmiştir. Yine bu dönemde siyasi ve sosyal gelişmelerden dolayı kasîde müstakil konulara ayrılmıştır.

⁷⁸ Dayf, Şevki, *Târîhu 'l-Edebi 'l-'Arabî, el-'Asru 'l-'İslâmî*, Dâru'l-Me'arif, Kahire 2002, 324.

1.3.2. Nakîze

Emevîler döneminde şiir, düşünce ve üslup bakımından Câhiliyye dönemi şiirinin özelliklerine daha çok benzer hale gelse de; övgü (medh), yergi (hiciv), övünme (fahır) ve risâ'nın (mersiye) ana konuyu teşkil ettiği şiirde, kabilecilik hissiyatının yerini, siyasi taassup ve şairlerin birbirlerine nazîreler şeklinde söyledikleri nakîzeler (çoğulu nekâ'iz) almıştır. Üç büyük hiciv şairi Hristiyan el-Ahtal (öl. 710-711) ile el-Farazdak (öl.732) ve Cerîr (öl. 728?) methiyelerinden çok bu özellikleriyle ün kazanmıştır⁷⁹. Bu şairlerden biri konusu hica ve fahır olan bir kasîde söylemiş, diğeri de ondan öcünü alacak şekilde o şaire karşılık vermiştir. Bunun üzerine kasîdesini çoğunlukla vezin ve kafiye bakımından ilk kasîdenin şeklindeki gibi nazmetmiştir. Böylece *nakîze* adı verilen bir tür ortaya çıkmıştır.

Kabilelî nakizelere gelince onların Câhiliyye dönemindeki Eyyâmü'l-Arab'tan I.Yevmu'l-Kilâb ve II. Yevmu'l-Kilâb günlerinde söylenmiş olduğu görülür. Dini nakizeler ise Peygamber döneminde örneğin; Hasan ve İbn Ez-zeb'arî ve Dırâr bin El-Hattâb gibi şairler tarafından söylenmiştir. Emevî nakîzeleri ise edebî, kabilesel ve siyasi durumların gereksinimlerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Bu nakîzelerin edebî ve siyasi yönü tamamıyla yenidir. Toplumsal ve kabilesel yönüne gelince ise o da Câhiliyye döneminde kabilesel çekişmelerden dolayı gelişme göstermiştir.

Hica atışmaları Cerir, Farazdak ve Ahtal gibi şairler arasında büyük gelişme göstermiş, bu atışmalara da birçok Emevî şairi de katılmıştır. Bu atışmalarda Ebu

⁷⁹ Yiğit, *a.g.e.*, XI., 99.

‘Ubeyde tarafından derlenen nakledilmiş çok sayıda nakîze söylenmiştir. Bunların en ünlüsü Cerir ve Farazdak’ın birbirlerine söylediği nakîzelerdir⁸⁰:

بَيْتاً دَعَائِمُهُ اعَزَّ وَأَطْوَلُ	إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا
وَجُحَاشِعُ أَبُو الْفَوَارِسِ نَهْشَلُ	بَيْتاً زُرَّارُهُ مُحْتَبِبُ بَيْنَائِهِ
أَبْدَأَ إِذَا عُدَّ الْفَعَالُ الْأَفْضَلُ	لَا يَجْتَنِي بِفِنَاءِ بَيْتِكَ مِثْلَهُمْ

Gökyüzünü yükselten (Allah), bize, sütunları en uzun ve en sağlam olan bir ev (hanedan) inşa etti.

Öyle bir ev ki, avlusunda, Zurara, Mucaşi’ ve Ebu’l-Fevaris Nehşel bağdaş kurup oturmaktadır.

Büyük işler sayıldığı zaman, senin evinin avlusunda onlar gibi (büyük insanların) oturduğunu göremezsin⁸¹.

أَحْزَى الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ مَجَاشِعاً	وَبَنَى بِنَاءَكَ فِي الْحَضِيضِ الْأَسْفَلِ
--	--

Cerir’in aynı vezin ve kafiyeyle cevabı:

Gökyüzünü yükselten (Allah), Mucaşi’i rezil-rüsva etti, evinizi de yerin en alt katında inşa etti.

Öyle bir ev ki, demircileriniz, girişi kötü, oturulacak yerleri pis olan avlunuzda, körüğe üfleyip duruyor. (Farazdak Cerir’i, babalarının demirci olmasıyla aşağılamış ve alay etmiştir).

⁸⁰ Hafâci, Muhammed ‘Abdilmun‘im, *el-Edebu’l-‘Arabî ve Târîhu*, Dâru’l-Cîl, Beyrut 1990, 153-154.

⁸¹ Dîvânu’l-Farazdak, (Tah. Ali Fa’ûr), Beyrut 1407/1987, 489-490.

Sen, inşa edilecek en aşağılık evi (hanedanı) inşa ettin. Evinizi, Yezbul Dağı'nın iki katı, yerin dibine geçirdim⁸².

Farazdak ise şöyle söylüyor;

حُلِّلْ الْمَلُوكَ لِبَاسُنَا فِي أَهْلِنَا وَالسَّابِغَاتِ إِلَى الْوُغَى تَسْرِيْلُ

Evde giydiğimiz elbiseler, kralların giysileridir. Savaşta ise geniş zırhlar giyeriz⁸³.

Cerir cevap veriyor:

الْمَلُوكُ فِـ_____إِنْكُمْ بَعْدَ الزَّيْرِ كَحَائِضٍ لَمْ تَغْسِلْ لَا تَذْكُرُوا حُلِّلْ

Kralların giysilerini anmayın. Sizler, Zubeyr (b. Avvam'ın) ölümünden sonra adet görüp de yıkanmamış kadın gibisiniz⁸⁴.

Farazdak;

أَحْلَامُنَا تَزِنُ الْجِبَالَ رِزَانَةً وَتَحْلُلُنَا جَنَاءً إِذَا مَا نَجْهَلُ
أَنَا لِنَضْرِبَ رَأْسَ كُلِّ قَبِيلَةٍ وَأَبُوكَ خَلْفَ أَتَانِهِ يَتَقَمَّلُ

Hayallerimiz, ağırlık olarak dağlara eşittir, tanınmadığımız zaman, bizi cin sanırsın,

Biz her kabilenin boynunu vururuz Baban ise, eşeğinin arkasında bitlerini toplayarak gelir⁸⁵.

Cerir'in cevabı:

⁸² Dîvân Cerir, (Tah. Mehdi Muhammed Nâsiruddîn,) Beyrut 1412/1992, 335.

⁸³ Dîvânu'l-Farazdak, (Tah. Ali Fa'ûr), Beyrut 1407/1987, 491.

⁸⁴ Dîvân Cerir, (Tah. Mehdi Muhammed Nâsiruddîn,) Beyrut 1412/1992, 336.

⁸⁵ Dîvânu'l-Farazdak, (Tah. Ali Fa'ûr), Beyrut 1407/1987, 491.

أبلغ بني وقبان أن حلوهم خفت فلا يزنون حبة حردل

Vekban oğullarına şunu söyle: Onların hayalleri çok hafif geldi, Bir hardal tanesi ağırlığında bile olamazlar⁸⁶.

Nakîzeler Emevî şiirini çok açık ve çok güçlü bir şekilde tasvir etmiştir. Bunlar keramet ve kutsal şeylere karşı koyma, onuru, şerefi yok sayma, abartma, aşağılama ve bayağılık ruhunun baskın olmasıyla ayrıcalık taşımıştır⁸⁷. *Nakîzeler* dönemin yeni şiir sanatlarından olup, siyasi, toplumsal ve edebi çekişmeler sonucu ortaya çıkmıştır.

1.3.3. Gazel

Gazel, Arap edebiyatının ilk dönemlerinde kasîdelerin başında aşk ve sevgiliden söz eden bölümlere verilen bir ad iken daha sonraları şairin tüm kaside boyunca aşk konulu şiirler nazmetmesiyle Emevî döneminde müstakil bir konu olarak şekillenmiştir.

Aslında gazeli farklı bir nazım türü olarak almak yanlış olur. Gazel, klasik Arap şiirinin başta gelen temalarından biri olarak kabul edilir ve her nazım türünde bu konuyu bulabiliriz. Câhiliyye döneminden tevarüs edilen bu gelenek, İslâm'ın doğuşundan Emevîler dönemine gelinceye kadar biraz gerilemiş, ancak Emevîler döneminde tekrar canlanarak gelişme göstermiştir. Câhiliyye döneminde planlı/klasik kasîdelerin baş tarafında yer alan ve nesîb/teşbîb bölümü adı verilen gazelin içeriği, büyük ölçüde hatıralarla dolu eski yurtların harabeleri üzerinde durup geride kalanlara ağlamak ve buralarda sevgili ile yaşanan hatıraları tazelemekten

⁸⁶ Dîvân Cerir, (Tah. Mehdi Muhammed Nâsiruddin,) Beyrut 1412/1992, 337.

⁸⁷ Hafâci, a.g.e., 154.

ibaret kalmışken İslâmî dönemin başından itibaren söz konusu içerik, değişime uğramaya başlamıştır⁸⁸.

Sadru'l-İslâm döneminde az bir öneme sahip olan gazel ve nesîb Emevî döneminde altın çağını yaşamıştır. Emevî gazeli Câhiliyye gazelinden doğmuştur. Ne var ki; bu gazel Câhiliyye devrindeki kasîdelerde konu olarak mevcuttu. Emevî dönemine gelince ise Ömer b. Ebî Rabî'a gibi şairler onu müstakil bir sanat haline getirmişlerdir. Ömer b. Ebî Rabî'a kasîdeyi gazelle sınırlamış, hemen hemen içerisinde gazel bulunmayan şiir söylememiştir. Bununla beraber Ömer b. Ebî Rabî'a onu ilk icat eden kişi olmamıştır. O sadece şiirlerinde bu özelliklerin birçoğunu biraraya getirmiş; gazeli bazen hikaye ve diyaloglarda, bazen tartışma ve münakaşalarda, bazen de ikna etme amaçlı kullanmıştır. Câhiliyye dönemindeki kasîdelerin en önemli bölümlerinden biri olarak kabul edilen nesîb bölümü; ancak Emevi döneminde, diğer dönemlere nazaran daha bariz bir şekilde gelişme gösterdiğinden bu dönem edebiyatının tasarrufu altında olmuş ve çeşitlenerek farklı konulu gazel türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır⁸⁹. Gazel bizatihi kasîdenin konusu olarak iki yönde gelişmiştir: Birincisi Ömer b. Ebî Rabî'a'nın (öl. 719) öncülük ettiği güzelliğe ve kadına tutkun, hayatın zevklerini elde etmek isteyen ve kasîdelerini bu düşüncelere tahsis eden şehirli şairlerin yolu olmuştur. Bu gazel türünün diğer bir tanımı da şöyledir. Bu gazel, şairlerin hissettikleri sevgi duygularını tasvir ederken bunları açıkça dile getirmeleri ve ifşa etmekten sakınmamalarıdır. Bu gazelde şair, sözü eğip bükmeden kadının vücudunu somut bir şekilde dile getirmekte ve ahlaki kaygıları göz ardı edip şehvi duygularına ve nefsanî arzularına öncelik vermektedir. Ömer bin Ebî Rabî'a'nın öncülük ettiği bu türe ait şiir örneği;

⁸⁸ Yalar, Mehmet, "Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebî Rabî'a", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 2, 2009, 44.

⁸⁹ Ferrûh, a.g.e., I, 367.

قالَت سَكِينَة وَ الدَّمْع ذَوَارِفُ مِنْهَا عَلَى الْخَدَّيْنِ وَالْجَلْبَابِ
لَيْتَ الْمُغِيرِيِّ الَّذِي لَمْ أَحْزِهِ فِيمَا أَطَالَ تَصَيِّدِي وَ طَلَابِي
كَانَتْ تَرَدُّ لَنَا الْمَنَى أَيَّامُنَا إِذَا لَا تُلَامُ عَلَى هَوَى وَ تَصَابِي
خُبِّرْتُ مَا قَالَتْ فَبِتُّ كَأَمَّا رُمِي الْحِشَا بِنَوَافِذِ النَّشَابِ
أُسْكِنُ مَا مَاءُ الْفِرَاتِ وَ طَيْهِه مَنِي عَلَى ظَمَاءٍ وَ فَقَدْ شَرَابِ
بِأَلَدِّ مَنْكَ وَانْ نَأَيْتَ وَ قَلَمَا تَرَعَى النِّسَاءُ أَمَانَةَ الْغِيَابِ

Şöyle dedi Sukeyne gözyaşları akarken, yanaklarının ve yakasının üstüne,

Keşke karşılık vermediğim Muğireli, uzunca süre beni tavlamak için peşime düştüğünde,

Günler muradımızı geri getirseydi, sevdâ ve aşkımdan dolayı bize sitem edilmeksizin,

Dediklerinden haberdar olunca ben, sanki delip geçen oklar saplandı içime,

Ey Sukeyne, değildir Fırat suyu ve tatlılığı senden daha tatlı değildir,

Uzak düşmüş olsan bile, kaldı ki kadınlar az gözetirler gözden ırak olanların emanetini⁹⁰.

İkincisi de, özellikle Benî ‘Uzre kabilesi şairlerinin dile getirdiği bir anlayışı taşıması nedeniyle ‘Uzrî Gazel olarak isimlendirilen ve Cemîl b. Ma‘mer’in (öl. 701) öncüsü olduğu güzelliği ve sevgiyi öne çıkaran, samimi duyguları aktaran, kavuşsa da kavuşamasa da ölünceye kadar bir kadın için şiirler söyleyen bedevî şairlerin yolu olmuştur. Bu şairler sevdiklerinin adlarıyla birlikte anılmışlardır:

⁹⁰ Yalar, “Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebî Rabî‘a”, 49.

Cemîlu Buseyne (Buseyne'nin Cemîl'i); Mecnûnu Leylâ (Leylâ'nın Mecnûn'u) gibi.

Bu gazel türünün önde gelen şairlerinden Cemîl b. Ma'mer'in' bir dördlüğü şöyledir:

فما أنا في طول الحياة براغب اذا قيل قد سُوي عليها صفيحها
أظلل ناري مُستهما و يلتقي مع اليل روعي في المنام و روحها

Arzulamam hayatın uzamasını, Onun mezar taşı dikildi, denildiği zaman

Sersem geçiririm gündüzü ve bulunur ruhum ruhuyla rüyada, geceyle birlikte⁹¹.

Hadarî Gazel ekolüne mansub şairler, gazel söylemekte yoğunlaştıkları ve kasîdeyi gazel söylemeye tahsis ettikleri için bir dereceye kadar yenilikçi kabul edilmişlerdir. 'Uzrî gazel ekolündeki şairler ise böyle bir konuyu yani iffetli aşkı, şiire ilk defa aktardıkları için yenilikçi sayılmışlardır.

Gazel Arap edebiyatından İran edebiyatına, oradan da Türk edebiyatına geçmiştir. Eski Türk edebiyatında en çok kullanılan nazım şeklidir. Hatta bu edebiyata *Gazel edebiyatı* denildiği bile olmuştur. Türk edebiyatında da gazelin konusu aşk ve sevgilidir. Sevgili ile ilgili olarak şarap ve tabiattan söz edilir. Bu bir kural olmakla birlikte, özellikle XVIII. yüzyıldan sonra gazelin konusu genişletilmiş; bir fikir, felsefi bir düşünce, bir hayat görüşü gibi başka nazım şekillerinin konularında da gazeller yazılmıştır⁹².

Sonuç olarak gazel bir yenilik hareketi değildir. Kasîde formunda söylenmiş, Ancak Emevî döneminde görülen sosyal gelişmelerden sonra ortaya çıkmış, yeni sayılabilecek müstakil bir şiir türüdür.

⁹¹ Yalar, "Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebî Rabî'a", 53.

⁹² İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, 18-19.

1.3.4. Recez

Klasik Arap şiirinde şekilsel olarak yenilik hareketlerin ilk emaresi bu dönemde görülmüştür. Bu dönemde şiirde vezne ait bir yenilik ortaya çıkmış, böylece dönemin bazı sanatkârları receze yönelmiş ve onu uzun kasîdeler formunda nazmetmişlerdir. Emevîler döneminden önce recez doğaçlama olarak söyleniyordu. Emevîler döneminde ise recez büyük bir gelişme göstererek medih, vâsf, hica ve şiirin buna benzer diğer konularında özenli bir şekilde uzatılıp, sanatsal bir itina ile uzun kasîdeler halinde nazmedilmiştir. Bu gelişme ile birlikte bu uzun şiirlere Urcûze adı verilmiştir. Her halükarda da içinde barındırdığı nadir lafızlar ve tuhaf sözcüklerle ayrıcalık kazanmıştır. Uygarlığın bineğine uygun, gelişmiş edebi, sosyal ve dini fenomenleri ifade eden, sanatsal hayata teşvikte halden hale dönüşmüştür⁹³.

Emevîler devrinde Arap ulusçuluğuna, Arapçılık ruhuna önem verilmiş, edebiyatta ve dilde Câhiliyye değerleriyle yeniden bağlantı kurulmuştur. Halifeler ve diğer yöneticiler saraylarında kurulan edebiyat meclislerinde, saf Arap değerlerine önem vermişler ve eski üsluptaki şiiri teşvik etmiş, bedevî yaşamı yansıtan şiirleri özellikle tercih etmişlerdir. Durum böyle olunca zaten bu devire kadar bir halk şiiri niteliğinde kalmış olan recezin gelişmesi için uygun bir ortam çıkmıştır. Öyleki Emevî halifeleri artık râcizleri şairlere tercih eder hale gelmişler, onları bazen en iyi şairlerden bile üstün tutmuşlar, râcizleri, urcûzelerini okumak üzere şairlerden önce huzurlarına kabul etmişlerdir. Böylece daha önceki devirlerde daima şairlerden aşağı görülen râcizler bu dönemde yönetime yakınlaşarak yeteneklerini gösterme, sanatlarını sergileme dolayısıyla kazanç ve mevki elde etme fırsatı bulmuşlar. Bu

⁹³ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu'l-Kadîm*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1986, 500.

durum bu şairlerin râcizleri kıskanmalarına yol açmış; şairlerle râcizler kendilerini bir rekabetin ortasında bulmuşlardır. Recezin edebî bir ürün olarak halifelerin saraylarında böylesine kabul görmesiyle birlikte râcizler de kendi aralarında bir rekabete girmişlerdir. Bu rekabet onları hep gayrete getirmiş, edebiyatta şöhret kazanmak, yöneticiler katında kazanca nail olmak için şiirsel kabiliyetlerini, şiir sanatını ilerletmeye itmiştir. Bu durum birçok râcizin ortaya çıkmasının yanı sıra şiirlerin de receze ilgi dumasını sağlamıştır⁹⁴.

Bu dönemin en ünlü racizleri Ebû Necm el-‘İclî, Zu’r-Rumme, el-‘Accâc ve oğlu Ru’be’dir. el-‘Accâc recezi kasîdeye benzetmesi bakımından sanatsal seviyeye çıkaran ilk kişidir⁹⁵. el-‘Accâc’a ait bir urcûze şöyle başlar⁹⁶:

وَأَتَقَىٰ — أَنْ أَهْضَ — الْإِزْعَادَا	إِمَّا تَرِينِي أَصِلُ الْمُعَادَا
لَمْ يَكْ يَنْأَدِ فَأَمْسَىٰ انْأَادَا	مَنْ أَنْ تَبَدَّلْتُ بِأَدَىٰ آدَا
يَعُودُ بَعْدَ أَغْظَمِ أَعْوَادَا	وَقَصَبَا حُتَّىٰ حَتَّىٰ كَادَا

Benim, oturarak geldiğimi, kalkmaktan korktuğumu görmedin mi?

İşine hazırlanmayan biriyle yer değiştirip, hazırlandığımı,

Kemiklerimin ince birer çöpe döndüğünü görmedin mi?

Daha önceki dar çerçevesinden çıkan recez bu dönemde kasîdenin işlediği konuları ele almış, vâsf, mersiye, medh, hicv, fahr, zühd gibi kasîdede işlenen bütün konularda kasîde formunda, kasîde kadar uzun urcûzeler söylenmiştir. Urcûzelere tıpkı kasîde de olduğu gibi sevgilinin geride bıraktığı kalıntılara ağlayarak başlanmış,

⁹⁴ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 95-96.

⁹⁵ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 500; et-Tayyib, *a.g.e.*, 283; Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-İslâmî*, 401.

⁹⁶ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-İslâmî*, 401.

sonra onun terk ettiği yerler ve diyarların tasviri yapılmış, ardından göç ve binek tasviri, râcizin çektiği acılar ve son olarak da urcûzenin asıl söyleniş amacı olan medh, hicâ ve fahr vb. gibi konular dile getirilmiřtir⁹⁷.

⁹⁷ Tuzcu, *Klasik Arap şiirinde Recez ve Urcûze*, 95-96.

II. BÖLÜM

ABBÂSÎ DÖNEMİ ŞİİRİ NAZIM TÜRLERİNDE YENİLİK HAREKETLERİ

2.1. ABBÂSÎ DÖNEMİ ARAP ŞİİRİ

Arap edebiyatının altın çağı olarak nitelendirilen Abbâsî döneminde şiir, gerek konu gerek şekil bakımından birtakım değişikliklere uğramıştır. Gelişen yeni uygarlıkla birlikte bu dönem şairleri kendilerini bir tarafta geleneği temsil eden çöl yaşamı, diğer taraftan da gelişen yeni uygarlığın sembolü olan kent ve ihtişamlı saray hayatının içerisinde bulmuştur. Sosyal hayattaki bu çeşitlilik edebi hayatı da etkilemiş, dolayısıyla şiir de bu çeşitlilikten payını almıştır. Buna rağmen en değerli şiir formu olan kasîdenin yapısı bozulmamış, kasîdenin eski düzeni devam etmiştir. Bu farklılıkların etkisi altında bile bu dönem şairleri geleneğin bağından kopamamışlar, kasîdelerinde bir zamanlar arkadaşları ve sevgilisiyle güzel günler geçirdiği yerlerdeki kalıntılar önünde durup ağlama geleneğine devam edip, kasîdenin bu karakteristik özelliğini korumuşlardır.

Abbâsî dönemi şairleri medih, hica, mersiye, gazel, zühd ve vasf gibi eski konularda şiirler nazmetmişlerdir. Ancak bu konularda içerik olarak bazı değişiklikler yapmışlardır. Bu değişiklikler;

Devlet adamlarının ve halifelerin şiiri teşviki, şairlerin şiiri kazanç vasıtası haline getirmeleri sebebiyle medihlerde aşırılığa gidilmiştir.

Abbâsî döneminde mersiye konulu şiirlerde yeni bir çerçeve belirlemiştir. Mersiyeler klasik kullanımların dışına çıkarak, şehirlere ağıt yakma gibi başka amaçlarla da kullanılmıştır.

Bu dönemin başlarından itibaren şairler hicivde aşırı gitmeye başlamışlardır. Zamanla bu hicivlerde edebe aykırı sözler, müstehcen ve açık seçik ifadeler eklenmiştir. Yine bu dönemde Araplar ile Mevaliya arasında halkçılık akımına bağlı hicivler dikkati çekmiştir. Hicalar aynı zamanda nüktelerle karışmış bir halde karşımıza çıkmış, mizahi yönler ağır basmıştır.

Câhiliyye döneminde klasik kasîde de bir bölüm olarak karşımıza çıkan gazel, Emevî döneminde yeni şartların etkisi altında bir tür olarak belirir. Ancak Abbâsî asrında gazelde daha önce rastlanmayan yeni bir olgu ortaya çıkmıştır. O da el-Gazel bi'l-Müzekker adı verilen erkeklere yazılan aşk şiirleridir⁹⁸.

Bu dönemde ayrı bir tür olarak ortaya çıkan Hamriyyât h.II. yy'dan itibaren Arap şiirinde önemli bir bölüm olmuştur. Aslında bu tür Câhiliye şiirinde kısa parçalar halinde söylenmişti ki; o dönemde bu türün en önemli temsilci el-Âşa olmuştur. Câhiliyye döneminde şarabın vasf edildiği beyitlerin toplamı 150 beyiti geçmemiştir. Ancak Abbâsî dönemi şiirini incelediğimizde artan refah seviyesi ve buna bağlı olarak saraylarda düzenlenen eğlenceler bu tür şiirin parlamasına zemin hazırlamıştır. Şairler eliaçıklığın, cömertliğin ve delikanlılığın birer emaresi olması sebebiyle şiirlerinde şarabı vassetmişler, tadını, lezzetini niteleyip kokusunu miske benzetmişler, bazen de kendilerine şarap taşıyan sakıyı nitelemişlerdir. Buna şaraptan aldıkları hazzı da ekleyerek şarap meclislerinde, şarabın kendileri üzerindeki etkisinden dolayı birçok beyit söylemişlerdir. Gümüşten yapılma şarap testisini tasvir etmiş, şarabın rengini kana veya ceylan kanına benzetmeleri sebebiyle onun

⁹⁸ 'İzzeddîn İsmâ'îl, *Fi'ş-Ş'iri'l-'Abbâsî el-Ru'ye ve'l-Fenn*, Mektebetu'l-Akâdîmiyye, Kâhire 1994, 337-421.

arılığını, duruluğunu ve berraklığını vasf etmişlerdir. Bu türün en önemli temsilcisi Ebû Nuvâs olmuştur⁹⁹.

Abbâsî dönemindeki şiir konularından biri de tardıyyât (av) konulu şiirlerdir. Tardıyyât şiirleri Câhiliyye döneminden beri bilinirdi. O dönemlerde şair atıyla yaban eşeğinin peşine düşer, bir ceylanı veya kuşu izler ya da etrafını kuşatan çorak çölde hayvanlar arasında patlak veren dövüşü tasvir ederdi. O dönemdeki tardıyyât şiirlerini incelediğimizde bu şiirlerin recez bahrinde nazmedildiğini görüyoruz. Ayrıca tardıyyât konulu şiirlerde garip, kaba lafızlar kullanmaya yönelik bir eğilim mevcuttu. Bunun sebebi de bu şiir türünün bedevi kökenli olması ve içeriğinin bedevi tabiatına daha yakın olmasıdır.

Arap toplumunda h.I.yy'ın sonları ve h.II. yy'ın başlarında ise av bir hobi olarak yer almaya başladı. Aristokrat tabakada ve zengin, müreffeh çevrelerde yayıldı. Hiç şüphesiz Abbâsî döneminde maddi gücün bolluğu ve zenginliğin yayılması üst sınıf arasında av hobisinin hızla yayılmasına yardım eden başlıca etkindir. Bu elit tabakanın mensubları büyük şahsiyetlerin başkanlık ettiği küçük gruplar halinde ava çıkıyorlardı ve bu eğlencelere bazı yakın dostlarını da katıyorlardı. Bunların arasında kendisine iltimas geçilen şairler de yer alıyordu. Ancak Câhiliyye döneminde mevcut olan avlanma yöntemi izlenmedi. Çünkü bu dönemdeki kültürel çeşitlilik her alanda olduğu gibi bu alanda da kendini gösterdi. İbn Nedîm'in av hakkında yazdığı veya çevirdiği kitaplar, Muhammed b. 'Abdullah b. 'Amr el-Bâziyâr'a ait Kitâbu'l-Cevârih, Kitâbu'l-Buzât li'l-Fars, Kitâbu'l-Buzât li't-Türk, Kitâbu'l-Buzât li'r-Rûm gibi bazı kitaplar bize av sanatında özellikle Fars,

⁹⁹ Hedâre, Muhammed Mustafâ, *İtticâhâtü's-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Karni's-Sânî el-Hicrî*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1963, 474-476.

Rum ve Türklerden etkilenildiğinden bahsediyor. Örneğin; Avda şahin, doğan gibi yırtıcı kuşları kullanma bu milletlerden öğrenilmiştir. Daha sonra bu yırtıcı hayvanları, avlanacak hayvan ve kuşların peşine düşmesi için eğitmişlerdir. Buna ilaveten çeşitli kuş ve hayvan türlerini avlama da yardım etmesi için av köpeğini eğitmişlerdir.

Bizzat halifenin başkanlık ettiği av yolculuklarına katılan şairlerden biri de Ebû Nuvâs'dır. O Arap edebiyatındaki en büyük tardiyyât şairidir. Ebû Nuvâs'ın divanı Arap edebiyatında av konusunu ayrı bir bölüm olarak ele alan ilk divandır. Tardiyyâtlarının çoğu recez bahriyle nazmetmiştir. Ona ait bir tardiyyât örneği;

لَمَّا تَبَدَّدَ الصُّبْحُ مِنْ حِجَابِهِ	كَطَلْعَةِ الْأَشْمُطِ مِنْ جَلْبَابِهِ
وَانْعَدَلْ الْيَلُّ إِلَى مَا بِهِ	كَالْحَبَشِيِّ افْتَرَّ عَنْ أَنْيَابِهِ
هَجْنَا بِكُلِّ طَالِمٍ هَجْنَا بِهِ	يَنْتَسِفُ الْمَقْوَدَ مِنْ كَلَابِهِ
تَرَاهُ فِي الْحَضَرِ إِذَا هَاهُنَا بِهِ	يَكَادُ أَنْ يَخْرُجَ مِنْ إِهَابِهِ

Şacı ağarmış birinin elbisesinden başının çıktığı gibi, sabah örtüsünden sıyrıldı.

Köpek dişlerini gösteren bir Habeşli gibi gece sığınağına çekildi.

Bir köpekle koştukça koştuk, sahibinin elinden ipi çeker alır.

Şehirde sahibi onu payladığı zaman neredeyse aslından çıktığını görürsün¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Hedâre, a.g.e., 467-472.

2.2. KÂFİYEDE GÖRÜLEN YENİLİK HAREKETLERİ

Arapçanın eski devirlerine baktığımızda, Arapçanın vezin ve kafiye şartlarıyla ifadenin tüm gayelerini canlandırmış olduğu görülmektedir. Çünkü Arapların ifadelerinin çoğu şiirdi¹⁰¹. Bu konuda Câhiz şöyle der: “*Arapların konuştukları güzel mensur sözler güzel mevzun (şiir) sözlerinden daha fazladır. Ancak ne mensur sözün onda biri korunmuştur; ne de şiirin onda biri kaybolmuştur*”¹⁰². Araplarda yazı gelişmediği için kültür aktarımı geleneği sözlüydü. Bu aktarım metodunun da en kullanılabilir aracı insan beyinde çağrışımla hatırlamayı sağlayan kâfiye ile söz söylemek idi. Diğer taraftan bu yöntem Araplar için son derece önemli olan şiiri hafızalarda tutmakta ve yeri geldiği zaman söylemekte kullanılan yegâne araçtı. Ayrıca kasîde de estetik açıdan şiiri bütünleyen, onu bir yapıt haline getiren unsurlardan biri olan tek kafiye sistemi Arapların diğer kültürlerle ilişkilerinin gelişmeye başladığı h.II. yüzyıla kadar şiirin bütünlüğünü daha doğrusu, şiir olmasını sağlayan önemli bir gereklilikti.

İlk beytin her iki mısrası arasındaki kâfiye birliği, sonraki beyitlerin ikinci mısralarıyla da sağlanmakta, aa, ba, ca, da.... şeklindeki tek tip kafiye düzeni Arap şiirinde Abbâsî dönemine kadar değişmez yapısını korumaktaydı. Çünkü kadîm şairler, (tek bahirden gelenler dışında) iki veya daha fazla şeyi tek bir yerde söylediler. Bunun için tek bahir bahir kullanıp, beyitlerin sonuna tek bir harf getirdiler. Beyitlerin sonlarına bazı şartlar koydular. Bu şartların tamamına da kafiye ilmi dediler¹⁰³. Böylece kasîdeyi bir kurala bağladılar. Bu klasik tarz kadim şairlere

¹⁰¹ El-Hâşimî, Ahmed, *Mîzânu’z-Zeheb fî Sin’âti’s-Şi’ri’l-‘Arab*, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire 1997, 130.

¹⁰² El-Câhiz, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr, *el-Beyân vet-Tebyîn* (Tah. El-Muhâmî Fevzî ‘Atvî), Beyrut 1968, I., 153

¹⁰³ Hâşimî, a.g.e., 130.

aitti. Ancak muhdes şairlerde bu tek tip geleneğini sürdürdüler. Daha doğrusu Arap edebiyatının her döneminde tek kafiye sistemi kullanıldı. Şairler de çok nadir olarak bu geleneğin dışına çıktı. Ayrıca kafiye'deki bu standart sistemin zorunluluğu kasîdenin uzunluğunu sınırlamış, bu da şairler için ayak bağı olmuştur. Böylece sıkıntı ve meşakat artmış, tekdüze kafiye sisteminden doğan yapmacıklık ve abartı ortaya çıkmıştır. Bu bağlardan kurtulma çabası da ilk olarak recezin daha gelişmiş hali olan urcûzelerde kendini göstermiştir. Çünkü tek kafiye sistemiyle, dinleyenleri bıktıracak uzunlukta söylenen urcûzeler yenilik arayışlarına duyulan isteği artırmıştır. Kafiye'deki bu tekdüzelik Abbâsî dönemine gelinceye kadar bu şekilde devam etmiştir. Ancak dönem uygarlığının bir yansıması olarak beliren melodilerdeki çeşitlilik ve müzik türlerinin artması kafiye çeşitlemesini gerekli kılmıştır¹⁰⁴.

Arap şiirinde farklı kafiye kullanımının aslında eski Arap şiirinde var olan bir olgu mu yoksa sonradan Arap şiirinde icat edilmiş bir olgu mu olduğu meselesi ise açık değildir. İmru'û'l-Kays'ın dîvânının eklerinde yer alan bir musammâtı dikkate alan Arap edebiyatçıları farklı kafiye kullanmanın Arap şiirinde eskiden beri bulunduğunu ifade ederler:

عَقَاهُنْ طُولُ الدَّهْرِ فِي الزَّمِّ الْخَالِي	تَوَهَّمَتْ مِنْ هِنْدٍ مَعَالِمَ الْإِطْلَالِ
يَصِيحُ بِمَعْنَاهَا صَدَّى وَ عَوَازِفُ	مَرَابِعُ مِنْ هِنْدٍ خَلَّتْ وَ مَصَايِفُ
وَ كُلُّ مُسِفٍّ ثُمَّ آخِرُ رَادِفُ	وَ غَيْرَهَا هُوجُ الرِّيحِ الْعَوَاصِفُ

¹⁰⁴ Enîs, *a.g.e.*, 273.

بَأْسَحَمَ مَنْ نَوَّءَ السَّامَكَيْنِ هَطَّالِ

Uzayıp giden zaman izleri süpürdü, Hind'den geriye kalan izleri düşündüm.

Hind'den sonra geçen baharlarda ve yazlarda oturulan yerler. Şimdi oralarda baykuş ve yaban güvercinleri oturuyor.

Hızla esen rüzgarlar ve ardı ardına gelen kara bulutlardan yağmurlar orayı değiştirdi.

Ancak tek bir örneğe bakılarak bu kafiye kullanımı konusunda bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Çünkü bazı eserlerde bu şiirin İmru'u'l-Kays'a ait olmadığı bilgileri de vardır. Bu nedenle aynı şiirde farklı kafiyelerin kullanıldığı şiirleri h.II. yy. da başlatmak daha doğru olacaktır. Bu tür şiirlerin ilk örneğini edebiyat tarihi kitapları Velîd b. Yezîd'in aşağıdaki şiirine dayandırmaktadır:

Halife el-Velîd b. Yezîd'in, (ö.744) hutbe olarak duyurduğu söylenen dini içerikli bir muzdevic şiiri şöyle başlar¹⁰⁵:

يُسْرَنَا وَ الْجَهْدِ	الْحَمْدُ لِلَّهِ وَلِيِّ الْحَمْدِ
وَهُوَ الَّذِي لَيْسَ لَهُ قَرِينٌ	وَهُوَ الَّذِي فِي الْكَرْبِ أَسْتَعِينُ
أَنْ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِلَّا	أَشْهَدُ فِي الدُّنْيَا وَمَا سِوَاهَا

¹⁰⁵ Hedâre, a.g.e., 552.

Hamd'a layık olan Allah'a hamd olsun, sıkıntıda ve rahatlıkta ona hamd ederim,

Dengi benzeri olmayan O'dur. Sıkıntı da, üzüntüde zor anda yardımına başvurduğum O'dur.

*Dünya ve dünyanın dışında Ondan başka tanrı olmadığına şahitlik ederim*¹⁰⁶.

Kafiyedeki yenilik hareketi ilk kafiye çeşiti olan muzdevic ile başlamıştır. Bu nazım türünde, kasîdenin aksine kafiye bütünlüğü şiir boyunca devam etmediğinden, kendisinden önce veya sonra gelen beyitlerde kafiye uyumuna riayet edilmediğinden, Abbâsî dönemindeki didaktik şiirlerde kullanılmıştır. Muzdevici, müselles, murabba', musammat ve muhammes gibi farklı kafiye türleri izlemiştir. Kafiyedeki bu çeşitlilik vezinlerde de kendini göstermiştir. Bu yenilik hareketleri, hem farklı kafiye hem de farklı vezinlerdeki mısralardan oluşan muvaşşahlar ile zirveye ulaşmıştır.

2.2.1. Muselles

Adından da anlaşılacağı üzere muselles, üçlü demektir ve bu kavram, üç tefîleden meydana gelen şiir için kullanılmaktadır. Her üç beyitte bir kafiye değiştiği için bu isimle adlandırılmıştır. Muselles ismini ilk defa, Recâ' el-Cevherî dile getirmiş ve onu üç beyitte bir kafiyenin değiştiği şiire özel bir ad olarak kullanmıştır¹⁰⁷. Meşâtürda olduğu gibi bu nazım şeklinde arûz¹⁰⁸ ve darb¹⁰⁹, her beytin son tefîlesinde birleşmiştir. Bu nazım şekli, ilk olarak Enevî döneminde kullanılmıştır. Bu dönemden itibaren, şairlerin şiirlerinde bu nazım şekli

¹⁰⁶ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 46.

¹⁰⁷ Yılmaz, İbrahim, "Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2004, 22, 121.

¹⁰⁸ Sadrın son tefilesidir.

¹⁰⁹ 'Acz'ın son tefilesidir.

görülmüştür. Astronomi ilmine dair Muhammed b. İbrâhîm el-Fezârî (ö.180/796)'nin kaleme aldığı urcûze bu nazım şeklinde söylenmiştir. Aşağıda verilen örnekte görüleceği üzere, arûz ve darbın her üç beyitte aynı gelme zorunluluğu yoktur. Aşağıdaki şiirin ilk üç beytinde sâlim olarak gelen arûz, diğer üç beytinin birincisinde, yani şiirin dördüncü beytinde mahbûn-maktû olarak (فَعُولُنْ) beşinci ve altıncı beyitlerinde maktû‘ olarak (مَفْعُولُنْ) vezninde gelmiştir. Bu urcûzenin ilk beyitleri şu şekildedir:

الحمد لله العلى الأعظم ذى الفضل والمجد الكبير والأكرم
الواحد الفريد الجواد المهيمن نعم
الخالق السبع العلى طباقاً الشمس تجلو ضوئها الإغساقا
والبدر يملأ نوراً الآفاقا

Ulu, yüce, Allah’a hamd olsun. Fazilet, şeref ve nihayetsiz kerem sahibi ,

Bir, tek, cömert, nimet veren (Allah’a hamd olsun),

Yedi kat göğün ışığı karanlığı aydınlatan güneşin, nuru ufukları dolduran ayın yaratıcısı¹¹⁰.

Dilci Kutrub (ö.h.206/821) el-Muselles adını verdiği gramer ile ilgili aynı şekilde bir urcûze yazmıştır¹¹¹.

¹¹⁰ Yılmaz, *Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri*, 121.

¹¹¹ Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 48.

2.2.2. Muzdevic

Arap şiirinde kafiye çeşitliliği muzdevic ile başlamıştır. O standart kafiye sisteminden sonraki ilk yenilik hareketlerindendir. Muzdevice, belki daha çok bilinen adıyla (urcûze) muzdevic, İran'a özgü Mesnevi'nin Arapça karşılığı olan bir terimdir. Muzdevic, kasîdenin yapısında olduğu gibi ortak bir kafiye ile birleşmeyen, kendi aralarında kafiyelenmiş yarım mısralı beyitlerden oluşan bir kafiye türünü ifade eder¹¹².

Muzdevic kelimesi, zevc kökünden türemekte ve “çift olmak, oluşturmak, yan yana ve iki kere görünmek” gibi anlamlara gelmektedir¹¹³. Muzdevicde her beytin şatırları kendi aralarında kafiyelidir. Ancak her beyit kendisinden önceki ve sonraki beyitle kafiye bakımından farklılık gösterir. Muzdevicin temeli receze dayanır. Bu nazım türünün bir diğer adı da urcûzedir. Urcûzenin her bir şatırına müstakil beyit denilmiştir. Ancak muzdevicin şatırları arasındaki anlam bağından dolayı iki şatırına bir beyit denilmesi uygun görülmektedir. Bu iki şatır, ikilik anlamında *Mesnevî* olarak da adlandırılmış ve Fars edebiyatına da bu adla girmiştir. muzdevic muşattar; mısralarla şiir söyleme sanatının ilk adımını oluşturan nazım şeklidir. Bu yolla, farklı kafiyede binlerce beyitten oluşan uzun manzumeler nazmedilmiştir. Arap şiirinde iç kafiye gelişiminin ikinci aşamasıdır. Aynı kafiyede kısa mısraları ezberlemek daha kolay olduğu için bu nazım biçimi, aslı Emevîler

¹¹² Von Grunebaum, Gustave E., “On the Origin and Early Development of Arabic Muzdawij Poetry”, *Journal of Near Eastern Studies* 1944, 1, 9.

¹¹³ Yılmaz, “Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri”, 122.

dönemine dayanan ve Abbâsîler döneminde yaygınlık kazanan didaktik şiirlerde kullanılmıştır¹¹⁴. Muzdevicin kafiye düzeni aşağıdaki gibidir:

a.....	a.....
b.....	b.....
c.....	c.....
d.....	d.....
e.....	e.....

Bazı Abbâsî şairleri herhangi bir zorluk veya meşakate girilmediğinden dolayı bu türü nazmetmeyi kolay buldular. Böylece Abbasî dönemindeki şairler h.II. yy'dan itibaren kafiye bağlarından kurtularak öğüt, hikmet, atasözleri, uzun hikayeleri ve fıkıh, tıp, kimya, dil ve gramer gibi bilimlere recezin bu nazım türüyle nazmettiler¹¹⁵.

Araplara özgü nazımın bu türüne verilmiş en eski ismin “Müzevic” olduğu görülüyor. Bu nedenle, Ebû Nuvâs bu türü modern bir nazım türü olarak tanımlar. Câhiz de “ Kitabu'l-Hayevân” adlı eserinde Muzdevic ismini, El-Beyân adlı eserinde Muzdevic ismini kullanır. 10.yy'da ise Muzdevic ortaya çıkar.

Bize miras kalan Muzdevic şiirinin günümüze kadar gelen en eski tanımının İran'da Şems-i Kays (ö.1231'den sonra) , daha sonraki formülasyonlarının ise ‘Ali

¹¹⁴ Tuzcu, Kemal, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, Tiyyem Yayıncılık, Ankara 2011, 23-24.

¹¹⁵ Enîs, a.g.e., 292.

el-Curcânî (ö.1413) ve Muhammed ‘Ali et-Tahânavî (ö.1745) tarafından sunulduğu görülüyor .

Muzdevicin karakteristik vezni recezdir. Sadece birkaç örnekte, Mesala; Ahmed b. Muhammed es-Sukkarî ve el-‘Amilî’nin bazı şiirlerinde diğer vezinler kullanılmıştır. Bu nedenle, Muzdevic sadece recez şiiriyle sınıflandırılmıştır. Bu nazım türünün kullanıldığı örnekler şunlardır:

1) Câhiz, Hayevân adlı eserinde Hâlid b. Safvân el-Kannâs’ın bazı uzunluklarda kertenkeleler hakkında söylev verdiği ve ayrıca filler hakkında da söylemiş olduğu bir muzdevic şiire gönderme yapar. Daha sonraki örnekler onun eserinin hayvan masalları, fabıllar vb. şeyleri anlatan didaktik bir karakter doğurduğunu varsayar¹¹⁶.

2) Yine Hammâd ‘Acred tarafından (ö.777/8) Maniştelerin¹¹⁷ ayinsel amaçları için söylenen muzdevic şiirlerden geriye birşey kalmamıştır.

3) Benzer şekilde, Beşşâr b. Burd’un (ö.783) muzdevicelerinden de günümüze çok fazla bir şey ulaşmamıştır. Beşşâr b. Burd muzdevic şiirlerinin şairi olarak büyük bir ün kazanmıştır. Hatta İbn Reşîk (ö.1064 veya 1070) Beşşâr’ın kasîdenin klasik formunu küçümsemesinden dolayı muhammesleri ve muzdevicleri söylediğini ileri sürmüştür.

4) Abân b. ‘Abd el-Hamîd el-Lâhikî (ö.815) bu türün gelişimindeki başat kişilerden biridir. O muzdevici sadece “Kelîle ve Dimne”nin çevirisinde ve edebi

¹¹⁶ Von Grunebaum, *a.g.e.*, 9.

¹¹⁷ İranlı Mani’nin kurduğu Hıristiyan-Zerdüşst karması dualist dine mensup kişiler.

konularda kullanmamış, aynı zamanda kafiyeli bilimsel eser gibi orijinal eserlerde kullanmıştır.

5) İbn ‘Abd Rabbihi (ö.940) Halife III. Abdurrahman’ın kahramanlıklarını anlatan bir muzdevic urcûze yazmıştır. 912-934 yılları arasında kronolojik bir sıra ile nazmettiği 445 beyitlik şiiri, tarihe tanıklık etmesi bakımından oldukça önemlidir. Ancak onun stili, aşırı derece sıkıcı ve monotondur¹¹⁸.

وَبَعْدَ شُكْرِ الْمُبْدِيءِ وَالْمُعِيدِ	وَبَعْدَ حَمْدِ اللَّهِ وَالتَّمْجِيدِ
وَمَنْ تَحَلَّى بِالْبُغْيِ وَالْبَأْسِ	أَقُولُ فِي أَيَّامِ خَيْرِ النَّاسِ
وَشَرَّدَ الْفِتْنَةِ وَالنِّفَاقِ	وَمَنْ أَبَادَ الْكُفْرَ وَالنِّفَاقِ
وَفِتْنَةٍ مِثْلِ غُثَاءِ السَّيْلِ	وَنَحْنُ فِي حَنَادِ كَالِئِلِ
ذَاكَ الْأَعْرُ مِنْ بَنِي مَرْوَانَ	حَتَّى تَوَلَّى عَايِدُ الرَّحْمَانِ
سَيِّفًا يَسِيلُ الْمَوْتُ مِنْ ظُبَاتِهِ	مُؤَيَّدٌ حَكْمٌ فِي عُدَاتِهِ

İlk defa yaratan (Mubdi) ve tekrar tekrar yaratan (Mu’id) Allah’a hamd, sena ve şükürden sonra,

İnsanların en hayırlısı, cömertliği ve cesareti kuşanan,

Küfür ve nifakı yok eden ve biz, gece gibi zifiri bir karanlık ve sel süprüntüsü gibi bir fitne ve anlaşmazlığı defedenin zamanıyla ilgili şunları söylerim.

Sonunda Mervan oğullarının en kıymetlisi Rahmanın kulu (III. Abdurrahman) yönetime geldi.

¹¹⁸ Von Grunebaum, a.g.e., 9-10.

*O düşmanları için ağızlarından ölüm saçan kılıcı hakem seçen desteklenmiş hükümdardır*¹¹⁹.

6) Ahmed b. Muhammed es-Sukkarî Farsça atasözlerini Arapçaya muzdevic formunda tercüme etmiştir.

7) Mudrik b. ‘Ali es-Saibânî (ö.1000) aşk hakkında uzun bir muzdevic nazmetmiştir.

8) Hamdani Prensi, Ebu Firâs (ö.968) Tardiyyatı (av şiirleri) muzdevic formunda nazmetmiş, ayrıca doğanla avlanma ile ilgili birtakım detaylara değinmiştir.

9) Daha çok bilinen adıyla el-Kâtib, yani Ebu İshak İbrahim b.Hilâl es-Sâbî (ö.994) ve şair Ebu’l-Ferec el-Babbağa (ö.1008) manzum risalelerden bazılarını muzdevic formuna dönüştürmüşlerdir.

10) Daha sonra muzdevic şiir oldukça kapsamlı olarak bilimsel amaçlar için kullanılmıştır. Bu konuda İbn Mâlik’in (ö.1274) Elfiyye’sini anımsamak yeterli olacaktır. Arap grameri hakkında söylemiş olduğu çok meşhur Elfiyyesi yine muzdevic tarzındadır¹²⁰.

وَأَسْتَعِينُ اللَّهَ فِي الْفَيْيَةِ	مَقَاصِدُ النُّحُو بِهَا مَحْوِيَّةٌ
نُقِرُّبُ الْأَقْصَى بِلَفْظٍ مُوَجَزٍ	وَتَبْسُطُ الْبَلْدُ بُوْعِدٍ مُنْجَزٍ

¹¹⁹ Çiftçi, Faruk, “Urcûzeler ve İbn ‘Abdirabbîh’in Tarihi Urcûzesi”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2010, 16, 12.

¹²⁰ Von Grunebaum, *a.g.e.*, 11.

و تَقْتَضِي رَضًا بَغِيرَ سُخْطٍ فَائِقَةَ أَلْفِيَّةِ ابْنِ مُعْطٍ

İçinde Nahiv ilminin konuları bulunan Elfiyye hususunda Allah'dan yardım istiyorum,

Bu eser, özlü bir şekilde uzakta olanları yaklaştırır ve bağışın en iyisini yaparak sözü yerine getirir.

*İbn Mu'tî'nin Elfiyye'sine üstün gelerek beğeni gerektirir.*¹²¹

Muzdevic şiirin kaynağı ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Bunlar;

1) Muhafaza edilmiş en eski muzdevic şiir örneği M.S.700 yılına dayanır ve bu tür yeni konuların takdimi için uyarlanmış yeni bir form olarak sayılır. Bu türün başlangıcı doğruysa, Muzdevic çeşitli türlerin didaktik anlatılarıyla sınırlandırılmış.

2) Muzdevic'in fonksiyonları arasında göze çarpan en önemli şey onun çeviriler için kullanılmasıdır.

3) Muhafaza edilmiş en eski muzdevic örneği (Kannâs'ın filler hakkında söylediği vecize) İran'a özgü epik anlatının uyarlamasını içerir.

Zandabîl Farsça'da büyük, kocaman fil anlamına gelen *zandapîl* kelimesinden türemiştir.

4) Muzdevic'in en büyük temsilcilerinden bazıları ya Fars kökenliydi veya Fars uygarlığıyla yakın bir temas içerisindeydi. Hammâd b. 'Acred ve Beşşâr b. Burd gibi...

¹²¹ Yılmaz, *Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri*, 124.

Mevcut kaynakları özetlemek gerekirse, ikili şekilde gelen anlatı (tarihsel, didaktik vb.) şiirlerin Sasanî çağı boyunca İran’da gelişme gösterdiği varsayılmaktadır. Bu form M.S. 7. yy’ın sonlarında Araplar tarafından benimsenmiş ve çok sık olmasa da aynı şiirsel amaçlar için kullanılmıştır. Recez, gerçekten de, uzun urcûzelerin Araplara aşına gelmesinden dolayı İran’a özgü vezinleri gölgede bırakmıştır¹²².

Bu nazım türü ilk olarak Emevî döneminde ortaya çıkmasına rağmen, Abbâsî döneminde yaygınlık kazanan Urcûzelerde (didaktik nitelikli şiirlerde) kullanılmıştır. Didaktik urcûzeler daha sonraki sayfalarda ayrı birer bölüm olarak ele alınmıştır.

2.2.3. Musammat

Musammat kelimesi سَمَط kökünden türemekte ve ‘asılmış, bağlanmış’ anlamlarına gelmektedir. سَمَط sözcüğü aynı zamanda kolye, gerdanlık ipi anlamına da gelmektedir¹²³. Musammat kasîdenin سَمَط şeklinde olmasıdır ¹²⁴. Yani o, kolye şeklinde nazmedilen şiirdir. Bu türde belirli sıra ve özel bir yapı dikkati çeker. Musammat nazım şeklindeki şiir, aynı kafiyeli meştûr beyitlerden oluşan kıtalardan meydana gelir. Bu kıtalar üçlü, dördü ve beşli beyitlerden oluşabilir, ancak son beyitleri her zaman bağlanmış olarak diğerlerinden farklı bir kafiye ile biter¹²⁵. Ebû’l-Kâsım ez-Zeccâcî musammat konusunda şöyle demiştir: *Musammat inci gerdanlığının ipine benzemesi bakımından bu isimle adlandırıldı. O, farklı farklı*

¹²² Von Grunebaum, *a.g.e.*, 12-13.

¹²³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 2093.

¹²⁴ Enîs, *a.g.e.*, 285.

¹²⁵ Yılmaz, *Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri*, 130.

taneleri bir araya toplayan ip, tel anlamındadır. Bu, şiirde farklı kafiyeleriyle, farklı büyüklükteki irili, ufaklı boncuk tanelerine benzer. O adeta, farklı şeyleri bir araya getiren ipe benzemesi bakımından, kasîdenin üzerine kurulduğu ilk baştaki beyit her defasında tekrar edilir¹²⁶. Musammâtın bir diğer tanımı ise şöyledir: Musammatta şair şiirine musarra' bir beyitle başlar. Musarra' beytin kâfiyesi ile kafiyelemeyen (musarra' beytin kafîyesinden farklı) dört kısım gelir. Daha sonra başladığı türden aynı şekilde ilk kısmı yineler ve kasîdenin sonuna kadar bu şekilde devam eder¹²⁷. Musammât nazım şekli, Câhiliyye devrinde de kullanılmaktadır. İmru'u'l-Kaysın şiirlerinde musammât nazım şekillerine rastlanılmıştır¹²⁸. Bu türün kafiye düzeni ve tekniğindeki çeşitlilik daha sonraki dönemler de ortaya çıktı. Yani insanlar murabbâ' ve muhammesleri nazım ettikten sonra¹²⁹. İmru'u'l-Kays'a atfedilen musammât örneği şöyle başlar¹³⁰:

تَوَهَّمَتْ مِنْ هِنْدٍ مَعَالِمَ الْإِطْلَالِ عَفَاهُنْ طَوْلُ الدَّهْرِ فِي الزَّمِّ الْخَالِي
مَرَابِغٌ مِنْ هِنْدٍ خَلَّتْ وَ مَصَايِفُ يَصِيحُ بِمَعْنَاهَا صَدَى وَ عَوَازِفُ
و غَيْرَهَا هَوُجُ الرِّيحِ الْعَوَاصِفُ وَ كُلُّ مُسِيفٍ ثُمَّ آخِرُ رَادِفُ
بَأْسَحَمَ مَنْ نَوَّءَ السَّامَكَيْنِ هَطَّالِ

¹²⁶ İbn Reşîk, *a.g.e.*, II, 180; Hedâre, *a.g.e.*, 545 ; Ferrûh, 'Umer, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu fi'l-Mağrib ve'l-Endelus Munzu Fethi'l-İslâmî İlâ Ahiri 'Asri'l-Mulûki't-Tevâ'if, Dâr'u'l-'İlm li'l-Melâyîn*, Beyrut 1981, IV, 418.

¹²⁷ Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *Mûsikâ's-Şi'ri'l-'Arabî, el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l-Âmme*, Mısır 1989, II, 31; İbn Reşîk, *a.g.e.*, 178; Hakkî, 'Adnân, *el-Mufasssal fi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şir*, Beyrut 1987, 139.

¹²⁸ Yılmaz, *Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri*, 131.

¹²⁹ Enîs, *a.g.e.*, 285.

¹³⁰ Hulûsî, Safâ', *Fennu't-Taktî'i's-Şi'ri ve'l-Kâfiye*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat 1977, 297; İbn Reşîk, *a.g.e.*, II, 178.

Uzayıp giden boş zamanın içinde silinen, Hind'den kalan izleri düşündüm.

Hind'den sonra geçen baharlarda ve yazlarda oturulan yerler. Şimdi oralarda baykuş ve yaban güvercinleri oturuyor.

Hızla esen rüzgarlar ve ardı ardına gelen kara bulutlardan yağmurlar orayı değiştirdi.

Her ne kadar bu musammat örneği 'İmru'u'l-Kays'a atfedilse de aslında bazı edebiyat eleştirmenleri bu örneğin onunla ilişkilendirilmesini reddediyorlar. İbn Reşîk el-'Umde adlı kitabında bu musammat örneğine alıntı dendiğini söylüyor¹³¹.

Bu türün kafiye düzeni şekildeki gibi olur¹³²:

(veya b)	a.....	a.....
	c.....	c.....
	c.....	c.....
	(veya b) a.....	
	d.....	d.....
	d.....	d.....
	(veya b) a.....	

¹³¹ İbn Reşîk, *a.g.e.*, I, 178;

¹³² Hulûsî, *a.g.e.*, 298.

Bu, musammât çeşitlerinin en yaygın olanıdır. Musammâtın çok sayıda çeşidi vardır.

Musammâtlar dört kısımdan daha az olabilir veya musarra‘ beyti olmayabilir.

Örneğin,¹³³.

خِيَالٌ هَاجَ لِي شَجْنَا	فِيَتْ مُكَابِدًا حَزْنَا
عَمِيدَ الْقَلْبِ مُرْتَهْنَا	بِذِكْرِ اللَّهِ وَ الطَّرْبِ
سَبَبْنِي ظِيئَةً عَطْلُ	كَأَنَّ رُضَاءً بِهَا عَسْلُ
يَنْوِي بِخَصْرِهَا كِفْلُ	ثَقِيلُ رَوَادُ فَالْحَقْبِ

Acılarımı coşturan bir hayal, artık ben ümitsiz, üzgün bir haldeyim

Bu kalbin direği eğlencenin ve coşkunun anısına rehin olmuş

Ceylan boyunlu biri beni esir aldı, onun ağzının salyası baldır.

Kalçası belindeki kuşağıyla ağırca kalkar

Musammatlar muvaşşahları geliştirmesi bakımından, muhammeslerden sonra ikinci bir adım olarak kabul edilir¹³⁴. Musammâtlar kafiye çeşitliliği bakımından muvaşşahlara ön hazırlık niteliğindedir. Musammatta her bir beyit veya şatr, muvaşşahda ise kufla benzeyen tüm beyitler tek bir kafiye ile yinelenir¹³⁵.

¹³³ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 132; Hakkî, *a.g.e.*, 140; Abdulhâdî Abdullah ‘Atiyye, *Melamihu’t-Tecdîd fi Mûsika’l-‘Arabî*, Bustanu’l-Me‘arif, Mısır 2002, 105.

¹³⁴ Hulûsî, *a.g.e.*, 299.

¹³⁵ Husnâ ‘Abdu’l-celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 32.

Bu nazım türü, muhdes bir şiir sanatı olarak kabul edildiğinden, Arapların klasik şiir antolojilerinde yer almamaktadır ve kasîdeler gibi gelişme gösterememiş, bir halk şiir türü olarak kalmıştır¹³⁶.

2.2.4. Muhammes

Muhammes sözcüğü Arapça'da beş anlamına gelen خمس isminden türemiştir.

Muhammes sözcüğü beşledi خمس fiilinin ismi mef'ûlüdür. Beşli, beşlik veya beşlenmiş anlamlarındadır¹³⁷. Muhammes, şairin aynı vezinde beş mısra nazmetmesi ve beşincisinin diğer dört mısranın uyağından farklı bir uyağa sâhip olması, sonra şairin yine aynı vezinde fakat ilk dört mısranın uyağından farklı beş mısra daha nazmedip beşincide ilk beşincinin uyağını tekrar etmesi ile oluşan ve manzûmenin sonuna kadar bu şekilde devam eden nazım türüdür. Taslağı aşağıdaki gibi olur¹³⁸:

a.....

a.....

a.....

a.....

a.....

b.....

b.....

b.....

b.....

¹³⁶ Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 31.

¹³⁷ a.e., 32.

¹³⁸ Hulûsî, a.g.e., 297; Ferrûh, a.g.e., IV, 418; İbn Reşîk, a.g.e., I, 180.

a.....

C.....

C.....

C.....

C.....

a.....

Bunun dışında kafiye düzeni aaaaB/ ccccB veya aaaaA/ bbbbB şeklinde olan muhammesler de mevcuttur¹³⁹.

Muhammesler vezin bakımından aynı olmasına rağmen, kafiye bakımından farklılık gösterir. Bu nazım türünde en çok recez bahri kullanılmıştır¹⁴⁰.

Muhammes manzûmelerin ortaya çıkışını, Câhiliyye dönemine ve İmru'ul-Kays'a kadar götüren bazı şiir rivayetleri bulunmaktadır. Ancak, onun üslûbuna benzememe ve edebî değerden yoksunluk gibi nedenlerle rivayet edilen bu şiirlerin ona aidiyeti şüphelidir. el-Ma'arrî (ö.449/1057), İmru'u'l-Kays ve İbnu'l-Kârih arasında geçen hayâli bir münâkaşaya yer vermek suretiyle *Risâletu'l-Gufrân*'da bu konuya değinmektedir. Bu münâkaşada aşağıda vereceğimiz muhammesin İmru'u'l-Kays'a ait olup olmadığı sorulmaktadır. İmru'ul-Kays ise hiç işitmediğini söyleyerek bunun kendisine ait olmadığını cevabını vermektedir:

يَا صَحْبَنَا عَرِّجُوا نَقِمُ بِكُمْ أَسْجُجُ
مَهْرِيَّ دُجْجُ فِي سَيْرِهِ
طَالَتْ بِهَ الرَّحْلُ

¹³⁹ Hulûsî, *a.g.e.*, 297.

¹⁴⁰ İbn Reşîk, *a.g.e.*, I, 180.

فَعَرَّجُوا كُلَّهُمْ ۖ وَالْهَامُّ يَشُّ عَلَيْهِمْ
 وَالْعَمِيسُ تَحْمِلُهُمْ ۖ لَيْسَتْ تُعَلِّلُهُمْ
 عَاجِزَاتِ الرُّمُلِ
 يَافَؤُمْ إِنَّ الْهَامُّوْىَ
 فِي الْقَلْبِ ثُمَّ ارْتَفَعُوْىَ فَهَدَّ بَعْضَ الْقُؤِىِ
 فَقَدْ هَدَّوْىَ الرَّجُلُ

Ey dostlarımız, durup ininiz. Hızlı develeriniz, gece bile yürüeyebilen mehriyye develeriniz, kolay yürüyen ve hızlı olanlar, uzun süren göç ve yolculuklar ile yorgun düşen develeriniz de durup dinlensin.

Onların tümü durdu. Ancak, tedirginlik onları meşgul ediyordu. Onları beyaz-kumral renkli iyi cins develer taşıyordu. Bu develer onlara yorgunluk emâresi gibi bir mazeret de göstermiyordu. Sonra, bu seğirten develer durup konakladılar.

Ey halkım, aşk delikanlıyı kalbinden vurursa, sonra o aşk ilerlerse ve ardından onun gücünün bir kısmını tahrip ederse o adam ölür¹⁴¹.

Muhammesin ortaya çıkış zamanı, aslında, Arap şiirinde yenilik arayışlarının hız kazandığı Abbâsî döneminin başına rastlamaktadır. Şairlerin nazmettikleri muhammeslerin kaynaklardaki kayıtları, bunu göstermektedir. Örneğin Brockelmann, Hz. ‘Alî’nin torunu Zeynulâbidîn ‘Alî b. el-Huseyn es-Seccâd (ö.92/710)’a dayandırılan muhammeslerden söz etmektedir. İbn Reşîk, *el-‘Umde*’de Beşşâr b. Burd, el-Emîr Temîm b. Mu‘izz (ö.374/985) ve İbn Vekî’ (ö.393/1003)’in muhammes nazım türünden şiirler nazmettiklerini söylemektedir. ed-Demîrî

¹⁴¹ Suzan, *a.g.e.*, 24.

(ö.808/1405) de Ebû Nuvâs'a ait bir Muhammes'e yer vermektedir. Derlediğimiz Muhammeslerin en eskisi olan bu manzûmenin ilk iki kıtası şu şekildedir:

مَا رَوْضُ رَيْحَانِكُمُ الزَّاهِرُ مَا نَدَا نَشْرُكُمُ الْعَاطِرُ
وَحَقٌّ وَجْدِي وَالْهَوَى قَاهِرُ مُذْ غَبِثُومُ لَمْ يَبْقَ لِي نَاطِرُ
الْقَلْبُ لَا سَالٍ وَلَا صَابِرُ
قَالَتْ أَلَا لَا تَلْجُنْ دَارَنَا وَكَابِدَ الْأَشْوَاقَ مِنْ أَجَلِنَا
وَاصْبِرْ عَلَى مُرِّ الْحَقِّ وَالضَّنَا وَلَا تَمُرَّنَّ عَلَى بَيْتِنَا
إِنْ أَبَانَا رَجُلٌ غَائِرُ

Ne güzel kokulu açan çiçeklere sâhip bahçenizi, ne de her tarafı saran hoş kokunuzu... Önünde durulamayan aşkıma and olsun, kaybolup gittiğinizden beri gözüm bir şey görmez oldu. Kalbim de ne unutabiliyor ne de sabredebiliyor.

O kadın dedi ki: Dikkat et evimize uğrama. Bizim için hasretlere katlan. Ayrılık ve üzüntü acısına karşı sabret. Evimizin önünden geçme. Babamız saldırgan bir adamdır¹⁴².

Muhammesler, klasik kasîdede mevcut olan vezin ve kafiye birliğinden tamamen soyutlanmış bir nazım türü olan muvaşşahların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Çünkü muhammesler de, muvaşşahlar gibi farklı kafiyelerle nazmedilmiştir. Ancak bu iki nazım türü arasındaki en önemli fark muhammeslerde tek bir vezin kullanılırken, muvaşşahlarda farklı vezinler kullanılmasıdır.

¹⁴² Suzan, a.g.e., 26.

2.2.4. Didaktik Urcûzeler

H.II. yüzyılda şiirde ortaya çıkan yeni yönelimlerden biri de didaktik şiirlerdir. Şairler genellikle hikaye, siyer, ahbar ve çeşitli bilim dallarının ezberlenmesini kolaylaştırmak için bu türü icat etmişlerdir¹⁴³. Bu türde her beyit kendi arasında kafiyeli olduğundan farklı bilimleri ezberlemek kolaylaşmıştır.

Arap şiirinde bu sanatın hangi yabancı kültürlerin etkisi altında ortaya çıktığı çokça tartışılan bir konudur. Araplardan önce bu türün ilk örnekleri eski Hint ve Yunan'da görülmektedir. Yunanlılar bu sanatı uzun zamandan beri biliyorlardı. Hatta Yunanlılar belki de bu alandaki en eski milletlerdendi. M.Ö VIII. yüzyılda yaşayan Yunan şairi Hezyud bu tarza benzer kasîdeler nazmetmiştir. Yunan Edebiyatında, Truva savaşını konu alan, Homeros'un İlyada ve Odyssea destanları da bu türden manzumelerdir. Aynı zamanda Hintliler de bu sanata aşırı bir düşkünlük göstermişlerdir.

Öyleyse H.II. yy'da bu sanatın ortaya çıkmasında bu iki kültürden hangisinin etkisi vardır? Yunan kültürü mü yoksa Hint kültürü mü?

Bu iki kültüründe Arap düşüncesi ile bir bağlantısı vardır. Ancak Arapların Hint edebiyatıyla olan etkileşimi, Yunan edebiyatı ile olan etkileşiminden daha fazladır. Çünkü Hint edebiyatı içerisinde hikayeler, semerler¹⁴⁴ ve hurafeler bulundurması bakımından Arap tabiatına daha çok yakındır. Sonra astronomi, aritmetik veya bu iki bilim dalı dışındaki Hint ilimleri, Hint ve Arap kültürleri arasındaki ilişkiyi onaylar niteliktedir. Buna ek olarak aslen Hint kökenli olan bazı

¹⁴³ Dayf, *Târîhu 'l-Edebi'l- 'Arabî, el- 'Asru'l- 'Abbâsiyyu 'l-Evvel*, 190.

¹⁴⁴ Câhiliyye döneminde gece sohbetleri sırasında *kassâs*(Hikaye anlatıcısı) tarafından anlatılan hikayelerdir. Dönemin bu tür anlatı örnekleri kayda geçirilmediğinden günümüze ulaşamamıştır.

müvelled şairlerin de de bu etkileşime katkıları mevcuttur. Öyleyse Arap şiirinde bu türün ortaya çıkmasında Hint etkisinin payı daha büyüktür¹⁴⁵.

Araplarda ise öğretici ve didaktik nitelikte ilk manzum temalar Cähiliyye döneminde görülmektedir. M.250 yıllarında Tasm ve Cedîs kabileri arasında çıkan bir çatışmada ‘Afire binti ‘Abbâd tarafından söylenen şiir buna örnektir:

أَهْكَذِ يُفْعَلُ بِالْعُرُوسِ	لَا أَحَدَ أَذَلَّ مِنْ جَدِيسٍ
أَهْدَى وَ قَدْ أَعْطَى وَ سِيقَ الْمَهْرُ	يَرْضَى بِهَذَا يَا لِقَوْمِي حُرَّ
خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُفْعَلَ ذَا بَعْرِسِهِ	لَأُخْذَهُ الْمَوْتُ كَذَا لِنَفْسِهِ

Cedis 'ten daha aşağı bir kavim yoktur. Geline böyle mi yapılır?

Mihri ve hediyeleri verilmişken benim hür kavmim böyle bir şeye razı olur mu?

Onların ölmesi, gelinlerine böyle davranılmasından daha iyidir.

İslâmiyetten hemen önceki dönemde, bir konu bütünlüğü bulunmayan kasîdelerin özellikle sonlarında, şairin hayat tecrübesini, ahlak ve toplum değerlerini aktardığı birkaç beyti bu tür şiirlerden saymak mümkündür. Zuheyr b. Ebî Sulmâ bir kasidesinde seksen yaşında hayattan bıktığını söyleyerek, hayat tecrübesini şu şekilde aktarıyor:

ثَمَانِينَ حَوْلًا لَا أَبَالَكَ يَسَامُ	سَأَمْتُ تَكَالِيفَ الْحَيَاةِ مِنْ يَعِشَ
وَلَكِنِّي عَنْ عِلْمٍ مَا فِي غَدٍ عَمَ	أَعْلَمُ مَا فِي الْيَوْمِ وَالْأَمْسِ قَبْلَهُ
تَمَّتْهُ وَ مِنْ تَخَطَّى يَعْمُرُ فِيهِمْ	رَأَيْتُ الْمَنَايَا خَبَطَ عَشَوَاءَ مِنْ تَصَبَ
يَضْرَسُ بِأَنْيَابٍ وَ يُوْطَأُ بِمَنْسَمِ	وَ مِنْ لَمْ يَصْنَعِ فِي أُمُورٍ كَثِيرَةٍ

¹⁴⁵ Hedâre, a.g.e., 455.

Bıktım, usandım hayatın sıkıntılarından, elbette usanır-babası olmayasica – seksen yıl yaşayan.

Ben bu günü ve öncesi olan dün olup biten şeyleri bilirim, fakat yarın olacaklara karşı körüm.

Ölümü, gece göremeyen bir devenin toslamasından ibaret görüyorum, rast getirdiğini öldürüyor, rast getiremediği kimse ise yaşayıp yaşılanıyor

Kim birçok işte ılımlı davranmayıp geçimsizlik ederse köpek dişleriyle ısırılır ve ayaklar altında ezilir¹⁴⁶.

Bize ulaşan en eski recez muzdevic şiir örneği Velîd b. Yezîd'in Cuma günü cami minberi üzerinde okuttuğu bu hutbedir. O, bu yüzyıldaki didaktik recezin başlangıcıdır. Daha önce geçtiği gibi şöyle demiştir¹⁴⁷:

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَلِلْحَمْدِ	أَحْمَدُهُ فِي يُسْرِنَا وَ الْجَهْدِ
وَهُوَ الَّذِي فِي الْكَرْبِ أَسْتَعِينُ	وَهُوَ الَّذِي لَيْسَ لَهُ قَرِينُ
أَشْهَدُ فِي الدُّنْيَا وَمَا سِوَاهَا	أَنَّ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِلَّا هُوَ

Hamd'a layık olan Allah'a hamd olsun, sıkıntıda ve rahatlıkta ona hamd ederim,

Üzüntü sırasında yardım istediğim eşi benzeri olmayan O' dur.

Dünya ve dünyanın dışında Ondan başka tanrı olmadığına şahitlik ederim¹⁴⁸.

Daha sonra bu nazım türünü didaktik şiirler izlemiş, muzdevic urcûze çeşitli ilim ve bilim dallarında kullanılmıştır. Muhammed b. İbrâhîm el-Fezârî astronomi

¹⁴⁶ Tuzcu, Kemal, "Arap Şiirinde Didaktik Şiirler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 2008, 47, S: 2, 148-149.

¹⁴⁷ Hedâre, a.g.e., 458.

¹⁴⁸ Tuzcu, Kemal, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, 46.

alanında didaktik bir şiir nazmetmiştir¹⁴⁹. Ancak bu şiirden küçük bir parça dışında herhangi bir şey bize ulaşmamıştır. Aynı şekilde babası İbrâhîm b. el-Fezârî'nin de astronomi alanında yazdığı bir kasîdesi mevcuttur. Yine ondan da günümüze birşey ulaşmamıştır. es-Safadî, Muhammed b. İbrâhîm b. Habîb el-Fezârî'nin (Astronomi ilminde büyük bir alimdir) muzdevice şeklinde nazmettiği, astronomik takvimler hazırladığı bir kasîdesi olduğunu söyler. El- Merzûbânî' on cilt halinde şerh ettiği kasîdenin girişi şöyle başlar¹⁵⁰:

الحمد لله العلى الأعظم ذى الفضل و المجد الكبير و الأكرم
الواحد الفرد الجواد المنعم
الخالق السبع العلى طباقاً الشمس يجلو ضئؤها الإغساقا
و البدر يملأ نوره الآفستاقا

Ulu, yüce, Allah'a hamd olsun. Fazilet, şeref ve nihayetsiz kerem sahibi ,

Bir, tek, cömert, nimet veren (Allah'a hamd olsun)

*Yedi kat göğün ışığı karanlığı aydınlatan güneşin, nuru ufukları dolduran ayın yaratıcısı*¹⁵¹.

İshak b. Huneyn'in tıp tarihi hakkında didaktik nitelikli bir kasidesi şöyle başlar:

أنا ابنُ الذين استودع الطب فيهم و سمي به طفل و كهل و يافع
يُبصّنى آرسطاليس بارعاً يُقوّم منى منطق لا يدافع

¹⁴⁹ Dayf, *Târîhu 'l-Edebi 'l- 'Arabî, el- 'Asru 'l- 'Abbâsi el-Evvel*, 191.

¹⁵⁰ Hedâre, *a.g.e.*, 458.

¹⁵¹ Tuzcu, Kemal, *Arap Şiirinde Didaktik Şiirler*, 166.

و بقراط في تفصيل ما أثبت الألى لنا الضرر و الإسقام طبّ مضارع
ما زال جالينوس يشفى صدورنا لما اختلفت فيه علينا الطبائع

Ben tıbbın kendilerine emanet edilenlerin çocuğuyum, onlar çocuk, genç ve yaşlı olarak isimlendirildiler.

Aristoteles beni zekası parlak birsi olarak görür, mantık benden sorulur ve tartışılmaz.

Hipokrat ortaya koyduklarının tafsilinde bize zararı, hastalığı ve tali tıbbı gösterdi.

Canlıların yaradılışlarını karıştırdığımızda, Calinus hala gönüllerimize şifa veriyor.

İbn Sinâ'nın ise tıpla ilgili yedi urcuzeşi vardır. Bunlardan en meşhuru bin üç yüz otuz sekiz beyitlik *Urcûze fi't-Tıbb*'dır. Yirmi dört beyitlik mukaddimenin ilk beyitleri şöyledir¹⁵²:

الحمد لله الملك الواحد رب السموات العلى الماجد
سبحانه منفردا بالقدم مخرج موجوداتنا من عدم

Sahip ve tek olan, yüce göklerin şerefli efendisi olan Allah'a hamd olsun

*Ebedi ve ezeli özelliği ile O'nu tenzih ederim. Varlıklarımızı yoktan var eden*¹⁵³.

Dil bilginleri dilin bozulması sebebiyle h.II. yüzyılda ortaya çıkan gramer ilmini çekici kılmaya gereksinim duydular. Bu yüzden bu bilginlerin gramer ilmini

¹⁵² Hedâre, a.g.e., 358.

¹⁵³ Tuzcu, Kemal, *Arap Şiirinde Didaktik Şiirler*, 165.

yücelten didaktik şiirlerini görüyoruz. Bu dönemde üzerine en çok manzum eser yazılan konu Arap dili ve grameri olmuştur. Belki de İbn Mâlik'in *Elfiyye*'si veya diğer alimlerin, nahiv alanında didaktik nazmı kullanmaları buna ana sebepti.

Bu bağlamda el-Kisâ'î'ye ait bir kaside örneği şöyle başlar¹⁵⁴:

و بِهِ فِي كُلِّ أَمْرٍ يُتَمَع	إِنَّمَا النَّحْوُ قِيَاسٌ يُتَبَع
مَرَّ فِي الْمَنْطِقِ مَرًّا فَاتَّسَع	فَإِذَا مَا أَبْصَرَ النَّحْوُ فَتَى
مِنْ جَلِيسٍ نَاطِقٍ أَوْ مُسْتَمِعٍ	فَاتَّقَاهُ كُلُّ مَنْ جَالَسَهُ
هَابَ أَنْ يَنْطِقَ جُنْبًا فَانْقَطَعَ	وَ إِذَا لَمْ يَسِرَّ النَّحْوُ فَتَى

Nahiv uyulması gereken bir ölçüttür, her işte ondan yararlanılır.

Kişi grameri görünce mantığa da giriş yapar ve ufku genişler.

Onunla birlikte oturanlar, dinleyici olsun konuşan olsun ondan çekinir.

Bir kişi nahvi bilmezse çekinik olur konuştuğu boşa gider ve kendini ifade edemez.

İslam'ın hükümleri hakkında Ebân b. 'Abdulhamîd el-Lâhikî'nin oruç ve zekâtı konu edinen urcûzesini görüyoruz¹⁵⁵:

قَصِيدَةُ الصَّيَامِ وَالزَّكَاةِ	نَقْلُ أَبَانَ مِنْ قِمِّ الرُّوَاةِ
-----------------------------------	--------------------------------------

Ravilerin dilinden Ebânın naklettiği zekat ve oruçla ilgili bir kasidedir.

Sonra da oruç hakkında şöyle der¹⁵⁶:

¹⁵⁴ Hedâre, a.g.e., 459.

¹⁵⁵ a.e., 459.

¹⁵⁶ a.e., s.459.

هَذَا كِتَابُ الصَّوْمِ وَهُوَ جَامِعٌ لِكُلِّ مَا قَامَتْ بِهِ الشَّرَائِعُ

Bu oruç kitabıdır. Bütün şariatlerin bu konuda yaptıklarını içerir.

Ravilerin Ebân b. ‘Abdulhamîd el-Lâhikî hakkında rivayet ettikleri doğruysa, didaktik şiirleri nazmetmesi bakımından, O, h.2. yy’da bu türün gerçek temsilcisi sayılmıştır. O aynı zamanda Allah’ın emirleri hakkında urcûzeler nazmetmiştir. Yine Fars tarihi hakkında da başka didaktik şiirler nazmetmiştir ki; bunlardan biri Erdeşîr, diğeri de Enuşirevân’ın hayat hikayesidir¹⁵⁷. Ayrıca Hint ve Fars akideleri ile ilgili de bazı kasideleri de mevcuttur.

Ebân b. ‘Abdulhamîd el-Lâhikî’nin didaktik şiirdeki yabancı efsane, hikaye ve semerleri şekillendirmedeki çabası oldukça büyüktür. İçerisinde hayvanların dillerinden hikmet dolu sözlerin söylendiği “Kelile ve Dimne” adlı meşhur kitabı on dört bin beyit halinde muzdevic urcûze formundadır.

هَذَا كِتَابُ أَدَبٍ وَحِجْنَةٍ وَهُوَ الَّذِي يُدْعَى كَلِيلَةَ وَدِمْنَةَ
فِيهِ احْتِيَالَاتٌ وَفِيهِ زُشْدٌ وَهُوَ كِتَابٌ وَضَعَتْهُ الْهَنْدُ

Bu edep ve meşakkat kitabıdır. Bu Kelile ve Dimne adı verilen bir kitaptır.

*Onda hem hileler hem de doğru yol vardır. O Hintlilerin yazdığı bir kitaptır*¹⁵⁸.

İbn Nedîm el-Fihrist adlı eserinde Ebân b. ‘Abdulhamîd el-Lâhikî’nin *Kelile ve Dimne*’yi nazm eden tek kişi olmadığından bahseder¹⁵⁹. Ona göre *Kelile ve*

¹⁵⁷ Hedâre, *a.g.e.*, 460; Brockelmann, *a.g.e.*, III, 105. Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî, el-‘Asru’l-‘Abbâsiyyu’l-Evvel*, 191.

¹⁵⁸ Hedâre, *a.g.e.*, 462; Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî, el-‘Asru’l-‘Abbâsiyyu’l-Evvel*, 191; et-Tayyib, *a.g.e.*, 296.

Dimne'yi 'Alî b. Dâvud, Beşir b. el-Mu'temer gibi başka şairler de nazmetmiştir. Farklı konularda da hayvanların dillerinden semer ve hurafe gibi konuları işleyen bir grubunda var olduğuna dikkat çeker. Onlar da Sehl b. Hârûn, 'Alî İbn Dureyd, el-'Atabî ve Ahmed b. Ebî Tâhir gibi şairlerdir.

H. II. yy'da zühd ve tasavvuf şairlerinin şiirlerinde öğretici bir yön vardı. Ebu'l-'Atâhiyye bu alandaki şairlerin en fazla dikkat çekenidir. Ebu'l-'Atâhiyye'nin didaktik nitelikteki bu kasidelerinin, İslam anlayışını öğretmede ve yeni nesilleri eğitmede önemli bir yer tuttuğu söylenir. Ebu'l-'Atâhiyye'nin bu konuyla ilgili bir kasidesi şöyle başlar:

كُفَّافٍ قَوَتْ بِقَدْرِ الْبَلَاغِ	أَيُّ عَيْشٍ يَكُونُ أَبْلَغُ مِنْ عَيْشِ
وَعَلَى نَفْسِهِ بَغَى كُلُّ بَاغِي	صَحْبِ الْبَغْيِ لَيْسَ يَسْلَمُ مِنْهُ
حَائِلٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمَسَاغِ	رُبَّ ذِي نِعْمَةٍ تَعَرَّضَ مِنْهَا
زَادَ فِيهِنَّ لَهُ عَلَى الْإِبْلَاغِ	أَبْلَغُ الدَّهْرِ فِي مَوَاعِظِهِ بَلْ
وَشَبَابِي وَصَحَّتِي وَفَرَاغِي	غَبَّتَنِي الْأَيَّامُ عَقْلَ وَ مَالِي

Hangi hayat yeterli bir rızık olan hayattan daha iyidir.

İstek sahibi ondan kurtulmaz, kötülük sahibi kendine kötülük eder.

Nice nimet sahibi elde ettiği nimeti yiyemez,

Felek öğütlerini verir, hatta fazlasını anlatmaya çalışır.

Günler benim aklımı ve malımı, gençliğimi sıhhatimi ve boş zamanımı eksiltti.

¹⁵⁹ Hedâre, a.g.e., 462.

Didaktik şiirin bu türünün h.II. yüzyıldan beri Arap edebiyatında alanı genişlemiş ve konumu sabitlenmiştir. Endülüs de didaktik şiirden mahrum olmamıştır. Yahyâ b. el-Hakem el-Gazâl'ın Endülüs'ün fethi konusunda nazmedilmiş bir urcûzesi vardır. İbn Hayyân'nın da Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında cereyan eden olayları ve fethin sebeblerini anlattığı uzun, güzel bir urcuzeşi mevcuttur. Yine Temmâm b. 'Amir b. 'Alkame'nin Târik b. Ziyâd'ın Endülüs'e girişinden emir 'Abdurrahman b. el-Hikem'in döneminin sonlarına kadar ki savaşları vasf ettiği bir meşhur bir urcûzesi vardır¹⁶⁰.

¹⁶⁰ Hedâre, *a.g.e.*, 463-467.

2.3. VEZİNLERDE GÖRÜLEN YENİLİK HAREKETLERİ

Vezinler arasındaki farklılıkların ve veznin hatalısından doğrusunun ayırt edilmesine yarayan ilme aruz ilmi denir. Başka bir deyişle aruz, veznin doğruluğunu tekîd etmek için şiir beyitlerinde görülen sanatsal bir ölçüdür. Aruz ilminin kurucusu Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî on beş tane bahir icat etmiştir. Mutedarik olarak adlandırılan on altıncı bahir ise Halîl b. Ahmed'in öğrencisi el-Ahfeş tarafından bu silsileye ilave edilmiştir. Aruzun aruz olarak adlandırma sebebi konusunda birtakım görüşler bulunmaktadır. Kimileri Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin bu ilmi Arûz'da yani Mekke'de icat ettiği için bu yer ismiyle adlandırıldığını ileri sürerken, kimileri ise eğitilmesi ve güdülmesi zor olan deve ismiyle adlandırıldığını iddia etmiştir. Diğer bir grup ise; aruz olarak bilenen çadırdaki tahta direğe kinaye olarak bu isimle adlandırıldığını belirtir ki bu da oldukça mantıklı görünmektedir. Çünkü, aruz sanatı ile ilgili terimlerin çoğu çadırın parçalarına verilen adlardan iktibas edilmiştir¹⁶¹. Arap şiirinde kullanılan bahirler şunlardır:

الطويل

فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن

المديد

فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن

البسيط

مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلن

¹⁶¹ Hulûsî, *a.g.e.*, 26; El-Hâşimî, *a.g.e.*, 8.

الوافر

مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن

الكامل

متفاعلتن متفاعلتن متفاعلتن

الهزج

متفاعيلن مفاعيلن

الرجز

مستفعلتن مستفعلتن مستفعلتن

الرمل

فاعلاتن فاعاتن فاعاتن

السريع

مستفعلتن مستفعلتن مفعولات

المنسريح

مستفعلتن مفعولات مستفعلتن

الخفيف

فاعلاتن مستفعلتن فاعاتن

المضارع

مفاعيلن فاعاتن مفاعيلن فاعاتن

المقتضب

مفعولاتن مفعولاتن مفعولاتن مفعولاتن

المجتث

مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

المتقارب

فعولن فعولن فعولن فعولن

المتدارك

فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن

Abbâsî döneminde yaşayan müvelled şairlerde yenilik aşkı, güzelliğe ve farklılığa düşkünlük iyice kök saldığından, şairler ifade alanlarını daraltan eski vezinler yerine sözlerini medeniyetin onlara naklettiği müziksel nağmelerle icra etmek istediler. Vezinleri karıştırdılar ve eski vezinlerden yeni vezinler icat ettiler. Abbâsî şairleri bu yeni vezinleri bahir dairelerinin tersinden türettiler. Bu altı vezni yeni isimlerle adlandırdılar. Mustatîl, mumted, mutevâfir, mutte‘id, munserid ve muttarid gibi yeni vezinler, tavîl, medîd, remel, muctes ve mudâr‘i gibi eski vezinlerin maktubudur. (munserid ve muttarid vezinleri sadece mudâr‘i vezninin maktubudur¹⁶².) Bu yeni vezinler şunlardır:

¹⁶² ‘Atiyye, *a.g.e.*, 33; El-Hâşimî, *a.g.e.*, 123; Enîs, *a.g.e.*, 207.

2.3.1. El-Mustatîl

Tavîl vezninin maktûbu olup tef ‘îleleri iki defâdır: (Mefâ‘ilun Fe‘ûlun) bu vezne ait bir şiir örneği¹⁶³;

لقد هاجَ أشتياقي غريزُ الطرفِ أحوارُ أديرُ الصدغُ منه على مسكٍ و غبَرُ
○/○// ○/○/○// ○/○// ○/○/○// ○/○// ○/○/○// ○/○// ○/○/○//

مفاعيلن فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن فعولن مفاعيلن فعولن

Yanaklarına misk’u amber sürülmüş, kara gözlü bakışlar özlemimi galeyana getirdi.

2.3.2. El-Mumtedd

Medîd vezninin maktûbu olup tef ‘îleleri iki defâdır¹⁶⁴: (Fâ‘ilun Fâ‘ilatun)

صَادَ قَلْبِي غَزَالُ أَحْوَرُ ذُو دَلال كَلِمَا زِدْتُ حَباً زَادَ مِنِّي نَفَورا
○/○//○/ ○//○/ ○/○//○/ ○//○/ ○/○//○/ ○//○/ ○/○//○/ ○//○/

فاعِلن فاعِلاتن فاعِلن فاعِلاتن فاعِلن فاعِلاتن فاعِلن فاعِلاتن

Kalbimi kara gözlü işveli bir ceylan avladı, aşkım çoğaldıkça benden daha çok ürküp kaçtı.

¹⁶³ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 123; Hakkî, *a.g.e.*, 132; Enîs, *a.g.e.*, 207; Husnâ ‘Abdu’l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 7; ‘Atiyye, *a.g.e.*, 33.

¹⁶⁴ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 123; Hakkî, *a.g.e.*, 132; Enîs, *a.g.e.*, 207; Husnâ ‘Abdu’l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 8; ‘Atiyye, *a.g.e.*, 33.

2.3.3. El-Mutevâfir

Remel vezninin muharrefi olup tef'îleleri iki defadır:¹⁶⁵ (Fâ'ilun Mutefâ'ilun)

ما وقوفك بالركائب في الطَّلَلِ ما سؤالك عن حبيبك قد رحل
ما أصابك يا فؤادي بعدهم أين صبرك يا فؤادي ما فعل
°//°// °//°// °//°/ °//°// °//°// °//°/

فاعلن متفاعلن متفاعلن فاعلن متفاعلن متفاعلن

Develerle kalıntılar önünde neden duruyorsun?

Giden sevgilinin ardından ne soruyorsun?

Ey gönlüm çektiğin sıkıntılardan sonra sana ne olur ki,

Ey gönlüm bunca olup bitenden sonra sabrın nerede...

2.3.4. El-Mutte'id

Muctes vezninin maktûbu olup tef'îleleri iki defadır: (Fâ'ilâtun Fâ'ilâtun Mustef'ilun)'dur. Müvelled şairlerin bazıları onu bu şekilde nazm etmişlerdir¹⁶⁶.

كن لأخلاق التَّصَابِي مستمِرًا ولأحوال الشباب مُستَحِلًّا
°//°// °//°// °//°// °//°// °//°// °//°//

فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن فعلاتن فاعلاتن مستفعلن

Artık çocukluk ahlakını bırakıp, gençlik ahlakına özlem duy.

¹⁶⁵ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 123; Hakkî, *a.g.e.*, 132; Enîs, *a.g.e.*, 207; Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 8; 'Atiyye, *a.g.e.*, 33.

¹⁶⁶ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 124; Hakkî, *a.g.e.*, 134; Enîs, *a.g.e.*, 208; Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 8; 'Atiyye, *a.g.e.*, 34.

2.3.5. El-Munserid

Mudâri‘ vezninin mablûbu olup tef‘ileleri iki defadır:¹⁶⁷ (Mefâ‘ilun Mefâ‘ilun Fâ‘îlatun)

على العقل فعول في كل شان ودان كل من شئت أن تُداني
○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/

مفاعيلن مفاعيلن فاعلاتن مفاعيلن مفاعيلن فاعلاتن

Her işte akıla yaslan, yaklaşmak istediğin herkese yaklaş.

2.3.6. El-Muttarid

Mudâri‘ vezninin mablûbunun bir başka şekli olup tef‘ileleri iki defadır:
(Fâ‘îlâtun Mefâ‘ilun Mefâ‘ilun)

ما على مُستَهَام ريع بالصَّد فاشتكى ثم بكاني مِنَ الوجْدِ
○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/ ○/○/○/

فاعلاتن مفاعيلن مفاعيلن فاعلاتن مفاعيلن مفاعيلن

Aşık kişinin ayrılık yoluna girmesi gerekmez; şikayet etti, sonrada aşkından bana ağladı¹⁶⁸.

¹⁶⁷ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 124; Hakkî, *a.g.e.*, 132-134; Enîs, *a.g.e.*, 208; Husnâ ‘Abdu’l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 9; ‘Atiyye, *a.g.e.*, 34.

2.4. YEDİ ŞİİR SANATI (EL-FUNÛNU'S-SEB'A)

H.II./VIII. yüzyılda müvelled veya muhdes şairler yayılan musîkînin de etkisi ile klasik şiir vezin ve kafiyelerinden oluşan şiirler söylemişlerdir. Edebiyatçılar bu şiir vezinlerini veya nazım türlerini derleyerek bunlara *el-Funûnu's-Seb'a*; yani Yedi Şiir Sanatı adını vermişlerdir¹⁶⁹. Halk arasında adı geçen bu yedi şiir sanatı şunlardır: *eş-Şi'ru'l-karîz*, *Muvaşşah*, *Dûbeyt*, *Zecel*, *Mevâliyâ*, *Kâne ve Kâne*, *Kûma*. Bu yedi şiir sanatının içerisine bazı edebiyat tarihçileri *el-Humâk* veya *el-Hımâk* adı verilen bir şiir sanatını dahil ederken, bazı eserler de *Silsile* adı verilen başka bir şiir sanatına yer verir. Bu sanatlardan üç tanesi mu'rebe; yani içerisinde dil hatası bulunmayan, fasih dille söylenen sanatlardır. Fasih dille söylenen sanatlarda *Lahn*¹⁷⁰ asla bağışlanmaz. Bu sanatlar; *eş-Şi'ru'l-karîz*, *Muvaşşah*, *Dûbeyt*dir. *Zecel*, *Mevâliyâ*, *Kâne ve Kâne*, *Kûma* gibi diğer şiir sanatları ise melhune; yani içerisinde dil hatalarının bulunduğu halk dili ile söylenen sanatlardır¹⁷¹.

¹⁶⁸ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 124; Hakkî, *a.g.e.*, 134; Enîs, *a.g.e.*, 208; Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 9; 'Atiyye, *a.g.e.*, 34.

¹⁶⁹ Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 36.

¹⁷⁰ Dil hatası anlamına gelmektedir.

¹⁷¹ Gies, Hermann, *Neuerer Arabischer Versarten*, Leipzig 1879, 8.

2.4.1. Eş-Şi‘ru’l-Karîz

Bir anlamı olan, vezinli, kafiyeli, kelimeler şeklinde Araplarca yapılan şiir tanımına uyan şiirdir. Bu tür şiirin en önemli özelliği vezin ve kafiye bütünlüğü içinde nazmedilmesidir. Kasîdeler bu türden şiirlerdir¹⁷².

2.4.2. Es-Silsile

Hicri 6. Yy’ın ortalarında ortaya çıkan bu sanatın kim tarafından icat edildiği ve neden bu isimle adlandırıldığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Silsile bahrinin tef’ilesi *فعلاتان مفتعلن فعلاتن فعلن* şeklindedir.

السحر بعينيك ما تحرك أو جال إلا ورماني من الغرام بأوجال
يا قامة غصن نشا بروضه احسان أيًا هفت نسمة الدلال به مال

Bana çekinerek bir bakış (aşk) atmadıkça gözlerindeki mahmurluk gitmez.

*Ey güzellikler bahçesinde yetişmiş dal boyulu, naz senin tarafına düşmüş de eğilmişsin*¹⁷³.

Bu sanata ait meşhur bir şiir örneği;

يا سعد لك السعد إن مررت على البان عرج فضيا البدر في المنازل قد بان

*Ey Sa‘ad eğer söğüt ağacının yanından geçersen uğur senin olsun. Çünkü ay ışığı tam menzillerinde ortaya çıkmış*¹⁷⁴.

Kafiye düzeni şu şekildedir¹⁷⁵:

¹⁷² Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 37.

¹⁷³ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 125; ‘Abdülhâdî Abdullah ‘Atiyye, *a.g.e.*, 34; Enîs, *a.g.e.*, 216;

¹⁷⁴ ‘Abdülhâdî Abdullah ‘Atiyye, *a.g.e.*, 34; Enîs, *a.g.e.*, 216; Hakkî, *a.g.e.*, 134.

a.....

a.....

a.....

b.....

2.4.3. Ed-Dûbeyt

İlk örnekleri h.II. yüzyılda görülmüştür. Bu nazım türü muzdevic şiirlerin bir uzantısıdır. Üç dize halinde söylenen muselles şiirlerden sonra, dört dizeli kıtalar halinde söylenen murabba‘lar gelmiştir¹⁷⁶. El-Murabba‘ât olarak da bilinir¹⁷⁷. Arapların da kullandığı bu nazım türünün Fars şiirinden alındığı ileri sürülmektedir. ed-Dûbeyt ismi, biri Farsça, diğeri Arapça olan iki kelimededen oluşmuştur. ‘Dû’ sözcüğü Farsça bir kelime olup, *iki* anlamına gelir. ‘Beyt’ kelimesi ise Arapça bir kelimedir. Bu nazım türü Fars şiirinde yalnızca iki beyitlik veya dört şatırlık parçalar için kullanılmıştır¹⁷⁸. Arap şiirinde ise daha uzun manzumeler için kullanılmıştır.

Bazı eserlerde *Dûbeyt* isminin tahrif edilerek *Zûbeyt* halinde söylendiği, bu isimden de *Buziyt* veya *Buziyye* şekline dönüştürüldüğü sonunda da *Ebû Ziyiye* olarak telaffuz edildiği belirtilmektedir. Aslının *Zubeyt* (ذوبيت) olduğu, daha sonra halk diline ذوبيت olarak geçtiği ifade edilmektedir. Ancak Mustafâ Cevâd ise bunun tam tersini doğru olarak kabul eder. Yani; ona göre bu kelimenin aslı ذوبيت’dir. Halk diline de ذوبيت şeklinde geçmiştir. Sonra بوزيت şekline, daha sonra ise بوزتة şekline

¹⁷⁵ Enîs, *a.g.e.*, 213.

¹⁷⁶ Tuzcu, Kemal, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 37.

¹⁷⁷ Hulûsî, *a.g.e.*, 291

¹⁷⁸ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 125; Enîs, *a.g.e.*, 214; ‘Abdulhâdî Abdullah ‘Atiyye, *a.g.e.*, 34; Hakkî, *a.g.e.*, 134.

bürünmüştür. Son olarak da ابوذيت şeklini almıştır. İbn Haldûn'un da Mukaddimesinde görüldüğü üzere Dûbeyt, ذو بيتين şeklinde Arapçaya geçmiştir.

Muhdes şairler arasında es-Silsile ve Rubâ'î bahri olarak da bilinir¹⁷⁹. Farslar ise bu vezni *rubâ'î* olarak da adlandırır. Bu isimlendirmenin nedeni kıtanın dört şatırdan oluşması olabilir. Ancak bu nazım türünün Dûbeyt veya Rubâ'î olarak isimlendirilmesi tamamıyla bir imla sorunudur. Aynı kafiyede dört şatır iki beyit halinde yazılırsa Dûbeyt, alt alta yazılırsa Rubâ'î olur. Vezinleri çoktur ve en meşhur vezni فَعْلُنْ مُتَفَاعِلُنْ فَعْلُنْ (Fe'lun Mutefâ'ilun Fe'ûlun Fe'lun) şeklindedir¹⁸⁰.

Ancak İbn Reşîk, rubâ'î bentler halinde nazmedilen şiirlerde özellikle recez bahrinin kullanıldığını belirtir¹⁸¹. İbn Fârid'in bu türe ait bir şiiri:

روحى لك يا زائر الليل فدا يا مؤنس وحدتى اذا الليل هدا
ان كان فراقنا مع الصبح بدا لا أسفر بعد ذلك صبح أبدا

Ruhum sena feda olsun ey gece gelen ziyaretçi! Ey gece çöktüğü zamanki yalnızlığımın dostu.

*Beliren sabahla ayrılacak da bundan daha parlak bir sabah olmayacak*¹⁸².

Yohan Füch ise üçüncü mısrası hariç kafiyeleri musarra' rubâ'î ed-Dubeytin h.II. yy'da ortaya çıkmış olabileceği görüşündedir. Ve der ki; bu şiir kalıbının Beşşâr

¹⁷⁹ Hulûsî, *a.g.e.*, 291.

¹⁸⁰ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 125; Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 14; Enîs, *a.g.e.*, 214; Hakkî, *a.g.e.*, 134; 'Abdulhâdî Abdullah 'Atiyye, *a.g.e.*, 34; Gies, *a.g.e.*, 24.

¹⁸¹ Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 38.

¹⁸² El-Hâşimî, *a.g.e.*, 125; Gies, *a.g.e.*, 27; Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, II, 14; Enîs, *a.g.e.*, 214; 'Abdulhâdî Abdullah 'Atiyye, *a.g.e.*, 34.

b. Burd'la bir ilgisi vardır. Çünkü onun mısra sonlarında i 'rab kurallarına uymadan rubâ'î söylediği rivayet edilir.

ربابة ربّة البيت تصب الخل في الزيت
لهما عشر دجاجات وديك حسن الصوت

Rebbâbe bir ev hanımıdır. Sirkeyi yağa katar.

*Onun on tane tavuğu, bir de güzel sesli bir horozu vardır*¹⁸³.

Özellikle şarap ve gazel konulu rubâ'îler Ebu Nuvâsın divanında çokça yer alır. O'na ait bir rubâ'î örneği¹⁸⁴;

أدر الكأس و أعجل من حبس واسقنا مالا ح نحم في الغلس
قهوة كرخية مشمولة تنفض الوحشة عنا بالأنس

Bize içki sun ve bizi bir yere kapatmakta acele et. Alacakaranlıktaki yıldız parladıkça bize şarap sun.

Güzel Kerh kahvesi bizden yalnızlığı dostlukla değiştirir.

Rubâ'î'nin İran'da doğuşuna dair birçok söylenti vardır. Bazıları bunun, aslı dörtlülük olan Türk nazmından İran edebiyatına geçtiğini söylerler. Bazı edebiyat tarihçileri de İran halk şairlerinin söyledikleri *Fehleviyye* adı verilen dörtlülüklerin sonradan uydurulmasıyla ortaya çıktığını savunurlar. Bir başka açıklamaya göre de Rubâ'î, İran'da, çocukların ceviz oyunları sırasında söyledikleri sözlerden

¹⁸³ Hedâre, a.g.e., 545; Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-'Abbâsî el-Evvel*, 197.

¹⁸⁴ 'Abdulhâdî Abdullah 'Atiyye, a.g.e., 105.

doğmuştur. Anlaşıldığına göre Safavîlerden Emin Ya'kub'un oğlu attığı cevizin çukura girişi için;

غلطان غلطان همی رود تالب کور

(Galtan galtan hemi-reved ta leb-i gur)

“Yuvarlana yuvarlana çukurun dibine gidiyor” diye bağırması üzerine saray şairleri garip bir ahenk taşıyan bu sözlerin *Hezec* bahrinin “Mef’ûlun fâ’ilun Mef’âilu fâ’ul” kalıbına uyduğunu görmüş ve önce bir mısra sonra bir beyit ekleyerek Rubâ’î nazım şeklini bulmuşlardır. Ceviz oynayan çocukları seyreden şair Rûdekî (ö.941) olduğunu söyleyenler de vardır. Rûdekî, üç mısra ekleyerek yaptığı nazım şekline, bunun genç, taze (ter) çocuklarının sözlerinden çıktığını düşünerek *Terâne* demiştir. Böyle bir söylentinin çıkmasına İran edebiyatında Rubâ’î’nin ilk olarak Rûdekî’de görülmesinin de etkisi olduğu düşünülebilir¹⁸⁵.

Abbâsî şairleri Murabba’ların bu türünü oldukça benimsemişler ve bu türü çokca nazmetmişlerdir. Kafiyesinin tekrar edilmesi bakımından muvaşşahlara benzerlik göstermesi nedeniyle bu türün gelişimi oldukça önemlidir. Böylelikle Dûbeyt daha sonraki dönemlerde parlayacak bir tür olan Muvaşşahların ortaya çıkışına temel teşkil etmiştir¹⁸⁶.

Dûbeyt’in beş çeşidi vardır. Bunlar;

¹⁸⁵ İpekten, *a.g.e.*, 77; Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 38.

¹⁸⁶ Enîs, *a.g.e.*, 283.

2.4.4.1. er-Rubâ ‘î el-Mu‘arrec: الرباعى المعرج

Bu türde üçüncü şatır kafiye bakımından diğer şatırlardan farklıdır. Kafiye düzeni şu şekildedir:

a.....

a.....

a.....

b.....

يَا مَنْ هَجَا لِلْخُبِّ عَمْدًا وَسَلَا ورمَاهُ عَلَى اللَّظَى قَتِيلًا وَسَلَا
مَا الْقَوْلُ إِذَا سُئِلَتْ عَنْ قَتَلَتِهِ يَا قَاتِلَهُ بِأَيِّ ذَنْبٍ قَتَلَا

Ey sevgiyi, aşkı kasten hicv eden kişi, onu ölü bir halde ateşe atan, bir sor.

Katileri sana sorulduğunda “Ey katili hangi suçtan öldürdün mü” diyeceksin¹⁸⁷.

2.4.4.2. er-Rubâ‘î el-Hâlis: الرباعى الخالص

Dört şatır aynı kafiye ile yinelenir. Kafiye düzeni şu şekildedir:

a.....

a.....

a.....

a.....

أَهْوَى رَشَاءً بِلَحْظِهِ كَلَّمَنَا رَمَزًا وَبَسِيفٍ لِحَظِهِ كَلَّمَنَا
لَوْ كَانَ مِنَ الْغَرَامِ قَدْ سَلَّمَنَا مَا كَانَ لَهُ بِيَدِهِ سَلَّمَنَا

¹⁸⁷ El-Hâşimî, Ahmed, *a.g.e.*, 125; ‘Abdulhâdî Abdullah ‘Atiyye, *a.g.e.*, 35; Enîs, *a.g.e.*, 215; ‘Adnân, Hakkî, *a.g.e.*, 135.

*Ceylan yavrusu imalımalı bakıyor, bizimle rumuzla ve bakışlarının kılıcıyla
(keskin bakışlarla) konuşuyor.*

*Aşktan olsaydı bizi selamlardı, ancak bizi selamlamak onun elinden değil.*¹⁸⁸

2.4.4.3. er-Rubâ'î el-Mumentak: الرباعي المُنطَق

Kafiye düzeni şu şekildedir:

b..... a.....

b..... a.....

قد قَدْ مَهَجْتِي غَرَامِي وَ نَشَرُ وَ الْقَلْبُ مَلِكُ
من كان يراك قال من أنت بشر بل أنت ملك

O kalbime sahipken aşkımı hayatımı kesip, biçti; yaydı, dağıttı.

*Seni görende sen insan mısın yoksa melek misin diye sorar*¹⁸⁹.

2.4.4.4. er-Rubâ'î el-Murefffel: الرباعي المرفَّـل

Kafiye düzeni şu şekildedir:

b..... a.....

b..... a.....

بدُرْ اذا رَأَتْهُ شَمْسُ الْاَفْق كَسَفَتْ وَرَقِي فِي يَوْمٍ اَحَد

¹⁸⁸ El-Hâşimî, Ahmed, *a.g.e.*, 141; ‘Abdulhâdî Abdullah ‘Atiyye, *a.g.e.*, 36; Husnâ ‘Abdu’l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, I, 14; Enîs, *a.g.e.*, 215; Hakkî, ‘Adnân, *a.g.e.*, 135.

¹⁸⁹ El-Hâşimî, Ahmed, *a.g.e.*, 142; ‘Abdulhâdî Abdullah ‘Atiyye, *a.g.e.*, 37; Husnâ ‘Abdu’l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, I, 15; Hakkî, ‘Adnân, *a.g.e.*, 136.

عَوِّدْتُ جَمَالَهُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَبِمَا خَلَقَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ

Öyle bir dolunay ki; ufkun güneşi onu görünce tutulur ve ay birgünde yükselir.

Ben onun güzelliğini tan vaktinin Rabbine ve yarattığı herşeye ısmarladım¹⁹⁰.

2.4.4.5. er-Rubâ'î el-Merdûf: الرباعي المردوف

Kafiye düzeni şu şekildedir:

b.....

a.....

b.....

a.....

يا مرسلاً للأنام جاهاً وحمى ها أنت لنا عزاً وهدى في أيّ مدد
يا أفضل من مشى بأرضٍ وسماء يا شافعاً في الحشر غداً غوثاً و مدد

*Ey bir yer, bir makam olarak insanlığa gönderilmiş kişi, işte sen bizim için
bir şeref ve her durumda hidayet rehberisin.*

*Ey gökte ve yerde yürüyenlerin en üstünü, ey yarın birgün kıyamet gününde
yardımcı olan zat¹⁹¹.*

أَشْكُوكَ غَدًا إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ يَا بَدْرَ تَمَامٍ
وَالصُّحُفُ إِذَا تَطَايَرَتْ وَأَنْتَشَرَتْ وَالنَّاسُ قِيَامٍ

¹⁹⁰ El-Hâşimî, Ahmed, *a.g.e.*, 142; ‘Abdulhâdî Abdullah ‘Atiyye, *a.g.e.*, 37; Husnâ ‘Abdu’l-Celîl Yûsuf, *a.g.e.*, I, 15;; Hakkî, ‘Adnân, *a.g.e.*, 136.

¹⁹¹ Gies, *a.g.e.*, 28.

أَمْسِكَ بِيَدَيْكَ وَ الْخَلَائِقُ حُشِرَتْ فِي يَوْمٍ زَحَامٍ
نَفْسٌ سُئِلَتْ بِأَيِّ قُتِلَتْ وَالْقَتْلُ حَرَامٌ

Ey dohunay yarın gökyüzü parçalara ayrıldığında seni şikayet ederim.

O kalabalık günde(kıyamet gününde) insanlar kitaplar uçuşup, saçıldığında ellerini sımsıkı tutarım

Her nefis ne cinayet işlediyse sorulur. Cinayet haramdır¹⁹².

2.4.5. EL-KÂNE VE KÂNE

El-Kâne ve Kâne Bağdatlıların icat ettiği bir sanattır. Bu isimle adlandırılmıştır; çünkü bu sanatı icat edenlerin ilki onlardı¹⁹³. Edebiyat tarihçilerinin de söylediği gibi bu sanat hikaye, efsane veya hurafeleri nazmetmeye yarayan bir kalıp olarak kullanılmıştır. Başlangıçta Bağdatlılar bu sanat ile hikaye ve hurafeler dışında bir şey nazmetmediler. Bu nedenle El-Kâne ve Kâne’de anlatıcı, olanı hikaye ederdi. Ta ki; dinin güneşi vaiz Cemâleddîn bin el-Cevzî ve Şemseddîn bin el-Kûfî ortaya çıkana kadar. Bu sanat bu şairler sayesinde ilerleme kaydetti; çünkü o ikisi H.6. yy ve H.7.yy’da bu vezinden nasihat, zühdiyyat, hikmet ve mesel konulu şiirler nazmettiler¹⁹⁴.

Meşhur şairlerden hiçbiri bu sanatı işlememiştir. Çünkü El-Kâne ve Kâne ve bir halk edebiyatı ölçüsüydü. İnsanlar da onu, ravilerin rivayet etmesine layık olmayan, önemsiz işlerde kullandıkları küçük parçalar halinde ele aldılar. Bu veznin

¹⁹² Gies, *a.g.e.*, 28.

¹⁹³ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 128; Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah* (IX-XV. Yüzyıllar arası), 41.

¹⁹⁴ Abdulhâdî ‘Atiyye, *a.g.e.*, 39-40; El-Hâşimî, *a.g.e.*, 128; Hakkî, *a.g.e.*, 137; Enîs, *a.g.e.*, 211; İbn Hicce el-Hamevî, Takiyyuddîn Ebû Bekr, *Bulûğu’l- Emel fî fenni’z-Zecel*, (Tah.Ridâ Muhsin el-Kureyşî), Dimaşk 1974, 142.

daha sonraki dönemlerde Bağdatlılar arasında yayıldığını, bazı nazımcılarında o dönemlerde bazı ‘irâb kurallarından kurtulmaya başladıkları bize kadar gelen rivayetler arasındadır. Bu vezin anlatılanlara ve örneklerin gösterdiğine göre özel bir kafiye harfine uyulmadan söylenen bir türdür. Hatta her şatırın bir revisi vardır. Bu da Kâne ve Kâne ibaresini zikretmek geleneğini arttırmıştır. Şairler bu vezinde söyledikleri ile uyumlu olması dolayısıyla onu, Ken ve Kân şeklinde söyledi. El-Kâne ve Kâne onu nazm edenin bazı ‘irâb kurallarından kurtulmaya çalıştığı bir vezindir. Hatta bazı kafiye bağlarından da... Bu nazım türünün birinci şatırı ikinci şatırdan vezin bakımından farklılık gösterdiğinden, onu Arap şiir vezinlerinde bir ilerleme olarak kabul edebiliriz. Bu vezinle bize rivayet edilen örneği incelediğimizde birinci şatırın herhangi bir değişme olmaksızın genellikle muctes bahriyle nazmedildiğini, ikinci şatırın ise kafiyedeki bazı değişikliklerle meczu receze benzediğini görüyoruz¹⁹⁵.

Yine el-Kâne ve Kâne’nin zecelin bir çeşiti olduğu söylenir. Dört şatırdan oluşmuştur. Birinci şatırın vezni مستفعّلن فاعلاتن veya فعلاتن, ikinci şatırın vezni مستفعّلن مستفعّلان or üçüncü şatırın vezni birinci şatırın vezniyle aynıdır. Dördüncü şatıra gelince ise مستفعّلن فعّالان şeklindedir¹⁹⁶. El-Kâne ve Kâne bir nazımdır ve tek kafiyelidir. Fakat birinci şatır ikinci şatırdan daha uzundur. Halk diliyle söylenen bir sanattır¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Enîs, *a.g.e.*, 210.

¹⁹⁶ ‘Abdulhâdî ‘Atiyye, *a.g.e.*, 39.

¹⁹⁷ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 147; Hulûsî, *a.g.e.*, 347; el-Hamevî, *a.g.e.*, 142.

قَمِ يَا مَقْصَّرَ تَضَرَّعْ قَبْلَ أَنْ يَقُولَا كَانِ وَ كَانِ
لِلْبَحْرِ جَرَى الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ¹⁹⁸

Ey gâfil, kalk, “insanlar bir zaman şöyleydi, böyleydi” demeden önce yalvarıp yakar,

Cariyeler bile denizde, hayır için, öncüler gibi koşuyorlar¹⁹⁹.

يَا قَاسِي الْقَلْبِ مَا لَكَ تَسْمَعُ وَ مَا عِنْدَكَ خَبَرُ
وَ مِنْ حَرَارَةٍ وَ عِظَمِ قَدْ لَانَتْ الْأَحْجَارُ
أَفْنَيْتَ مَالَكَ وَ حَالَكَ فِي كُلِّ مَا لَا يَنْفَعُكَ
لَيْتَكَ عَلَى ذِي الْحَالِهِ تَقْلَعُ عَنْ الْإِصْرَارِ
تَحْضُرُ وَ لَكِنَّ قَلْبَكَ غَايِبٌ وَ ذَهْنُكَ مَشْتَغَلُ
فَكَيْفَ يَا مُتَخَلِّفَ تَحْسِبُ مِنَ الْحَضَّرِ
وَيَحْكَ تَنْبَهُ يَا فَتَى وَافَهُمْ مَقَالَى وَاسْتَمَعَ
فَفَى الْمَجَالِسِ مُحَاسِنِ تَحْجِبُ عَنْ الْأَبْصَارِ
يُحْصِي دَقَائِقَ فَعْلِكَ وَ غَمَزَ لِحَظَكَ يَعْلَمُهُ
وَ كَيْفَ تَعَزُّبَ عَنْهُ غَوَامِضَ الْأَسْرَارِ
تَلَوْتُ قَوْلِي وَ نَصَحِي لِمَنْ تَدْبِرُ وَاسْتَمَعَ

Ey taş kalbli sana ne oluyor, dinliyorsun ama haberin yok,

¹⁹⁸ El-Hâşimî, a.g.e., 128 ; Hakkî, a.g.e., 137; ‘Atiyye, a.g.e., 40; Enîs, a.g.e., 211.

¹⁹⁹ Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 42.

Ateş ve harareten taşlar bile yumuşadı.

Sana fayda etmeyen şeylerde malını ve canını harcadın.

Keşke sen ısrardan vazgeçen biri olsaydın.

Sen burdasın ama kalbin burda değil.

Kafan da her zaman meşgul.

Ey heryere geç gelen kişi, nasıl oluyor da gelenlerden sayılıyorsun.

Yazık sana, uyanık ol ey genç, söylediklerimi dinle ve anla.

Dost meclislerinde gözlerden örtülü olan güzellikler vardır.

Hareketinin incelikleri sayılır, gözlerinin kırpıldığı bilinir²⁰⁰.

Şemseddîn el-Kûfî'nin bu türe ait örneği²⁰¹:

إلى من غفل و تـوانى	الركب فاتك صحيته
و في الدجي حدا بهم	الحادى وحث النوك
حث المطايا لعلك	بمن تقدم تلحق
من لا يحث المطايا	لا يلحق المعشوق

Gaflete düşüpte ağır davranan kişi, göç hazırlığı (ölüm) sıhhatini bozmak üzere,

Karanlıkta hâdileri onlara yol gösterir, develeri yürümeye teşvik eder,

Bir binek hayvanı gibi belki sen gelip geçeni yakalarsın,

²⁰⁰ El-Hâşimî, a.g.e., 148; 'Atiyye, a.g.e., 40; Gies, a.g.e., 58-59; Enîs, a.g.e., 211; Hulûsî, a.g.e., 347.

²⁰¹ El-Hâşimî, a.g.e., 127.

Bineklerini gütmek için teşvik etmeyenler açık olduklarında ulaamazlar.

Bu vezin i'râb baēlarından kurtulması uygun olan, bir birbirine yakın iki bahrin karışımıdır. Bu yüzden bu veznin kafiyesi daima Murdefe'dir. Yani revî harfinden önce bir illetli harf bulunur. Bu da eski şiirde bilinen bir kafiye idi. Bu veznin Câhiliyye devrinden beri bilindiēi, ancak kullanılmadıēı söylenir. Muhelhil b. Ebî Rebîa' bir beyitini buna benzer şekilde bitirir²⁰².

حلت ركاب البغى من وائل في رهط جساس ثقال الوسوق

Bir halk şiir türü olarak kabul edildiēinden, meşhur şairlerin eserlerinde bu türle ilgili örneklere rastlanmasa da bu sanatta aynı şiirde iki farklı veznin kullanılması²⁰³ bir gelişme olarak görölmektedir. Bu da klasik Arap şiirinde yenilik ve gelişim açısından bir devrim olarak kabul edilen muvaşşahların ortaya çıkışına zemin hazırlayan önemli bir etkindir.

2.4.6. El-Kûmâ

Müvelled şairlerin sanatlarındandır. Abbâsî devletinin sonlarına doğru icat edilmiş bir nazım türüdür. Bu vezni Ramazan ayında sahura kalkan Bağdatlılar icat etmişlerdir. Bu sanatın ismi sahura kalkanların birbirlerine söylediēi bu sözden alınmıştır. قوما نَسَحُرُ قوما (Kalkın, sahur yiyelim, kalkın). Vezni de bu üç kelimeden çıkarılmıştır. Bu sanat o kadar çok yayılmıştır ki; şairler zühd, şarap, 'itâb ve diğer türlerde bu vezinle şiir nazmetmişlerdir. Dili günlük konuşma dilidir.

²⁰² Enîs, *a.g.e.*, 211.

²⁰³ *a.e.*, 211.

Bu sanatı icat edenlerin ilki Halife En-Nâsır (ö.h.622/1225) dönemindeki Ebû Nukta'dır. Ebû Nukta Halife En-Nâsır'a şarkı söyledi, onu eğlendirdi. Bunun üzerine Halife ona her sene bu görevi verdi. Ebû Nukta öldüğünde, oğlu Kûma nazmetmede ustalaşmıştı. Halifenin katında, bir zamanlar babasının sahip olduğu imtiyazları elde etmek istedi. Babasının sorumluluğunu yerine getirmek için Halife'ye bunu bildirmek istedi. Ancak onun Ramazan ayında bu işe kalkışması çok zordu. Babasının tabilerini topladı. Ramazanın ilk gecesi saray balkonun altında durdu ve ince sesiyle Kûma söyledi. Bunun üzerine, halife ona kulak verdi, onu dinledi ve eğlendi. Halife onun Kûma söylemeyi bırakmasını isteyince de ona şöyle dedi:

يا سيد السادات	لـك بـالكرّم عادات
أنا ابنُ أبـو نُقطـة	تـعيش أبـو بـا مـات

Ey efendilerin efendisi cömertlik senin huyundur,

Ben Ebû Nuktanın oğluyum, sen yaşıyorsun ama benim anne ve babam öldü.

Bunun üzerine halife onu huzuruna çağırıp, görevi ona verdi ve babasına verdiği mükafatın iki kat fazlasıyla onu ödüllendirdi²⁰⁴.

Bu sanata ait şiir örneği;

لا زال سعدك جديدَ دائمٍ وجدَّكَ سعيدٌ	و لا برحتَ مُهنّا بكل صومٍ وعيد
في الدهر أنت الفريد و في صفاتك وحيد	والخلقُ شِعْرٌ منقحٌ و أنت بيت القصيد
يا مَنْ جنابه شديد و لطفُ رأيه سديد	و من يلاقى الشديد بقلب مثل الحديد

²⁰⁴ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 126; Gies, *a.g.e.*, 63-64; Enîs, *a.g.e.*, 212-213; Hakkî, *a.g.e.*, 135; Hulûsî, *a.g.e.*, 350; 'Atiyye, *a.g.e.*, 38; İbn Hicce el-Hamevî, *a.g.e.*, 143.

و لا برحتْ مُهَيَّيْ بِكُلِّ عَامٍ جَدِيدِ	لَا زَلَّتْ التَّأْيِيدُ فِي الصُّومِ وَ التَّعْيِيدِ
و نَبَعْتَ أَوْصَافَ مَدْحِكَ عَلَى خِيُولَا الْبَرِيدِ	نَحْنُ لَذِكْرِكَ نُشِيدُ بِقَوْلِنَا وَ النُّشِيدِ
و كَمْ غَمَرْتَ بِفَضْلِكَ قَرِينَاوُ الْبَعِيدِ	ظَلَمْتَ عَلَيْنَا مَدِيدَ مَا فَوْقَ جُودِكَ مَزِيدِ
عَمْرُكَ طَوِيلٌ وَ قَدْرُكَ وَافِرٌ وَ ظِلُّكَ قَدِيدِ	لَا زَلَّتْ فِي كُلِّ عِيدٍ تَحْظَى بِجَدِّ سَعِيدِ
و لا برحتْ مَوْفَى كَمَا يُوْفِي الْوَلِيدِ	لَا زَالَ قَدْرُكَ مَجِيدِ وَ ظِلُّ جُودِكَ مَدِيدِ
و مَا بَرَحَ جُودُكَ كَفَكَ مِنَّا كَجَبَلِ الْوَرِيدِ	مَا زَالَ بَرُّكَ يَزِيدُ عَلَى أَقْلِ الْعِيدِ
و لَا عُذْمَنَا نَوَالِكَ فِي يَوْمِ فِطْرِ وَ عِيدِ	لَا زَالَ بَرُّكَ مَزِيدٌ دَائِمٌ وَ بِأَسْكَ شَدِيدِ

Şansın mübarek daim ve atan mutlu olsun, her bayramda her oruçta mübarek ol.

Zamanda sen teksin, özelliklerinde de teksin, ahlak seçilmiş bir şiiirdir, sen de beyt'ul-kasîdsin²⁰⁵.

Ey zatı şiddetli, görüşünün lütfu ihtiyacı gideren ve ey zorluklara demir gibi kalbe göğüs geren,

Sen her oruçta her bayramda ve her yeni yılda kutlanırsın, tebrik edilirsin.

Biz senin zikrini sözümüz ve marşımızla yüceltiriz, sende övüldüğün nitelikleri atlara yükler götürürsün.

Gölgen üzerimize uzanır, cömertliğin üstüne bir şey yoktur, sen fazlınla ne kadar yakınlığımıza ve uzağımlığımıza iyilik ettin.

²⁰⁵ Kasîdenin en güzel beyiti

*Her bayramda mutlu bir berekete uğra, nail ol; ömrün uzun, kıymetin bol,
gölgen boylu poslu olsun.*

*Kadrin yüce, cömertliğinin gölgesi uzun olsun, Velîd'in cömertlik ettiği gibi
sen de hep öyle cömert ol.*

*Senin iyiliğin en küçük bayramdan bile büyük olsun, avuçlarının cömertliği
bükülmüş ip gibi sağlam olsun.*

*İyiliğin büyük, daim; gücün şiddetli olsun, bayramda ve fitre gününde senin
bağışından bahrum olmayalım²⁰⁶.*

Tef'ilesi aşağıdaki gibidir:

مستفعِلن _ فاعِلانْ

مستفعِلن _ فاعِلانْ

veya

مستفعِلن _ فاعِلانْ

مستفعِلن _ فاعِلانْ

Yukarıdaki örneklerde tek bir vezin ve tek bir kafiye bütünlüğü göze çarpar. Bu sanat vezin ve kafiye yönünden incelendiğinde, el-Kane ve kane ile benzerlik gösterir. Ancak Kûmâ Abbâsî devleti zamanında Ramazan ayında uyuyanları sahura kaldırmak için okunurdu. O el-Kâne ve kâne'den iki vezni olması bakımından farklılık gösterir. Bu vezinlerden ilki dört kufldan oluşur ve bu dört kufldan üçü vezin ve kafiye yönünden birbiriyle aynıdır. İkincisine gelince ise o da, farklı vezin ancak aynı kafiye ile biten üç kufldan oluşur. Böylece birinci kufil ikinciden daha kısa, ikinci de üçüncüden daha kısa olur.

²⁰⁶ El-Hâşimî, a.g.e., 149; Gies, a.g.e., 67-68; 'Atiyye, a.g.e., 39.

el-Kûma'nın kafiye düzeni aşağıdaki gibidir:

a.....	a.....
a.....	?.....

Yukarıda görüldüğü gibi el-Kûma dört kufldan oluşur. Birinci, ikinci ve dördüncü kufl aynı kafiye ile sonlanır. Üçüncü ise kafiyesiz bırakılır. Bu yüzden üçüncü kuflun kafiyesi soru işaretiyle gösterilmiştir. Her kuflun üçüncü şatırında aynı kafiyenin olması gerekir ve kasîdenin tamamında da bu şekilde olur. Hem Kûmâ hem de el-Kâne ve kâne Irak halkı dışında bilinmez. Belki de Bağdatlılar dışında kimse bu iki sanatı nazmetme sorumluluğunu üstlenmemiştir²⁰⁷.

2.4.7. El-Mevâliyâ

Arapça dil kurallarının riayet edilmediği şiir sanatlarındandır. Edebiyat tarihçileri bu sanatın ortaya çıkma nedenini Bermekî ailesi gözden düştüğünde, Halife Harûn er-Reşîd'in²⁰⁸ şairlerin şiirlerinde bu aileye fasih dille²⁰⁹ ağıt yakmayı yasaklamış olmasına bağlıyorlar. Bu dönemde bir cariye Bermekî ailesine Ammicceye benzeyen türden Araplaşmamış lafızlarla ağıt yaktı ve kendisini Halife Reşîd'den korumak için şiirini “ يا مواليا ”(Ey Efendilerim) diyerek bitirdi. Bunun üzerine El-Mevâliyâ olarak adlandırılan bir tür ortaya çıktı. O'nun bu şekilde adlandırılmasının nedeni kafiyelerinin birbirini takip etmesidir²¹⁰. El-Mevâliyâ halk şiirinde Mevvâl

²⁰⁷ Hulûsî, *a.g.e.*, 350.

²⁰⁸ Beşinci Abbâsî Halifesidir.

²⁰⁹ Hulûsî, *a.g.e.*, 344.

²¹⁰ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 128; 'Atiyye, *a.g.e.*, 41; Hulûsî, *a.g.e.*, 344; Hakkî, *a.g.e.*, 138; Enîs, *a.g.e.*, 208; Gies, *a.g.e.*, 39; Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî,el-'Asru'l-'Abbâsî el-Evvel*, 196; Hedâre, *a.g.e.*, 548.

olarak bilinen türle aynıdır. Onun örnekleri Araplaşmış ve Araplaşmamış lafızlar arasındaki bir karışımdır²¹¹.

Ancak bazı kâdim şairlerin rivayet ettiği gibi bu sanatın ortaya çıkış hikayesinin doğruluğu konusunda şüphelenmek olasıdır. Çünkü bazı şairler bu sanatı Halife Reşîd'in döneminden ziyade daha sonraki dönemlere atfetmişlerdir. Belki de onların atfettiği dönemler ile nazımcıların bazı hareke ve 'irâblardan kurtulduğu dönemler aynıydı. Büyük olasılıkla bu dönemler h.6.yy veya h.7.yy'ın sonlarına tekabül etmektedir ki bu da öyle ya da böyle kabul edilemez. Çünkü h.808 yılında vefat eden İbn Haldûn kelimelerin irâblarının olmadığı bir şiiri kendi dönemine veya kendi döneminden az bir zaman önceye, 'Mukaddime'sinin فصل في أشعار adlı bölümünde atfeder. Bu nedenle El-Mevâliyâyı aslında Mevvâl²¹² olarak adlandırılan türle aynı kabul etmek daha doğru olur. Çünkü o şu an bizim gördüğümüz şekle gelinceye kadar gelişme göstermiştir. Edebiyat tarihçileri El-Mevâliyâ'nın vezninin bâsit bahriyle nazmedildiğini doğruluyorlar. Biz de Mevvâl türünün vezninde çoğu zaman bâsit bahriyle nazmedildiğini biliyoruz.²¹³

El-Mevâliyâ şiir vezinlerinde ve bahirlerinde bir gelişme olarak kabul edilmez. Ancak o bir yandan kafiyei çeşitlemesi bakımından, diğer yandan da i'râb kuralları bakımından kafiye bir gelişme olarak görülür²¹⁴.

²¹¹ Sihâm 'Abdu'l-Vehâb el-Ferîh, *el-Cevâri ve 'ş-Şi 'r fi'l-'Asri'l-'Abbâsî*, Dâru'l-Kurtâs, Kûveyt 2000, 222.

²¹² Halk dilinde yazılmış, genellikle nefesli bir çalgıyla söylenen şiir.

²¹³ Enîs, *a.g.e.*, 210; İbn Haldûn, *a.g.e.*, 532.

²¹⁴ Enîs, *a.g.e.*, 210;

Şevkî Dayf ise, edebiyat kitaplarında Bermekîlere yönelik pek çok mersiye şiirinin mevcut oluşunu, İbn Tağriberdî'nin de hem Bermekîler'in, hem Halife er-Reşîd'in şairi olan el-'Attâbî'nin El-Mevâliyâ veznindeki şiirlerin nakledilişini öne sürerek bu veznin doğuş şekli üzerindeki hikayeyi efsane olarak değerlendirir ve bu şiiri örnek gösterir²¹⁵:

يَا سَاقِيَا خُصِّصْنِي بِمَا تَهْوَاهُ لَا تَمَزْجِ اقْدَحِي رَعَاكَ اللَّهُ
دَعُوهَا صِرْفًا فَإِنِّي أَمْزِجُهَا إِذْ أَشْرَبَهَا نَذَرَ مَنْ أَهْوَاهُ

Ey saki, istediğini bana getir. Kadehimi karıştırma. Allah seni korusun.

Katıksız bir şekilde bırak. Çünkü ben onu karıştırırım. Onu içerken sevdiğim kişiyi anarız.

Ayrıca Şevkî Dayf, El-Mevâliyâ'nın, başlangıçta avamca değil, fasih Arapça ile başladığını, zamanla fasih şairlerin bu nazım türünden uzaklaşması nedeniyle, dilinin daha sonra avamcaya dönüştüğü görüşündedir²¹⁶. El-Mevâliyâ da, muvaşşahın son bölümünde olduğu gibi beytin bazı kısımları halk dili, bazı kısımları ise fasih dille söylenebilir. Halk dilinin yaygın olmasına rağmen fasih dilin kullanıldığı örneklerde vardır²¹⁷.

Bu türe ait en eski örneğin aşağıdaki şiir olduğu rivayet edilir²¹⁸:

مَنَازِلُ كُنْتَ فِيهَا بَعْدَ بَعْدِكَ دَرَسَ

²¹⁵ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-'Abbâsî el-Evvel*, 196; Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 126.

²¹⁶ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-'Abbâsî el-Evvel*, 196.

²¹⁷ Tuzcu, Kemal, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 45.

²¹⁸ Hulûsî, a.g.e., 345.

خـراب لا للعـز تصـلح و لا للعـرس

فأين عـينـك تنـظر كـيف فـيها الفـرس

تـحـكم و ألسـنة المـدّاح فـيها خـرس

Senin bulunduğun yerler senden sonra silinip gitti.

Harap oldu ne bir şerefe ne de bir mücadeleye yar oldu.

Şiddetin hüküm sürmediği o gözlerin nerede?

Meddahların dilleri onları övmekte dilsiz (yetersiz) kalır.

El-Mevâliyâ çoğunlukla basit bahriyle nazmedilir. Bütün şatırları aynı kafiyledir. Sözcüklerinin sonu sakindir. Vezni;

فاعـلن فـعـلن فـعـلان şeklindedir.

Üç çeşidi vardır. Bunlar;

2.4.7.1. Rubâ ‘î

Bu türün özelliği dört mısranın kafiye bakımından birbiriyle aynı olmasıdır, bu da diğer terkipleri geliştirmiştir²¹⁹. Kafiye düzeni aşağıdaki gibidir:

a.....

a.....

a.....

a.....

يا دار أين الملوك أين الفرس أين اللذين بنوها بالقنا و الترس

²¹⁹ Hulûsî, a.g.e., 345; El-Hâşimî, a.g.e., 129.

قالت تراهم رسم تحت الأرض الدرس سكوت بعد الفصاحة ألسنتهم خرس²²⁰

“Ey yurt, Yeryüzü kralları nerede? Nerede Farslar?”

Yeryüzünü kılıç ve mızraklarla koruyanlar nerede?

Dedi ki: onların kırık kemiklerini yerin altında görürsen.

Beleğât ve fesâhetle konuştuktan sonra dilsiz kalmışlardır²²¹.

عاشر ذوي الفضل واحذر عشرة السفل
و عن عيوب صديقك كف و تغفل
وصن لسانك اذا ما كنت في غفل
و لا تشارك و لا تضمن و لا تكفل

Fazilet sahipleriyle dostluk kur, sefillerin dostluğundan ve dostunun ayıplarından vazgeç, görmemezlikten gel.

Bir toplantıda bulunduğunda dilini tut. Ne birşeye katıl, ne garanti ver nede kefil ol²²².

Saîyüddin el-Hillî’ye ait bir şiir;

من قال جودة كفوفك و الحيا مثلين
أخطأ القياس و في قوله جمع ضدين
ما جدت الا و تغرك مبتسم يا زئن
و ذاك ما جاد الا و هو باكي العين

Avuçlarının yüceliği ve ar benzer diyen mukayesesinde ve sözünde hata etmiş olur. İki zıt şeyi biraraya getirir.

²²⁰ El-Hâşimî, a.g.e., 129; ‘Atiyye, a.g.e., 41; Gies, a.g.e., 39.

²²¹ Tuzcu, Kemal, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 44.

²²² Hakkî, a.g.e., 137;

*Ey güzel ancak gülümsersen cömertlik etmiş olursun. O da yalnız gözleri ağlayınca cömertlik etmiş olur*²²³.

يَا قَلْبُ إِنَّ خَانَكَ الْمَحْبُوبُ لَا تُدْبِرْ عَنْوْ وَ قَصْدَكَ بِالسُّلْوَانِ لَا تُخْبِرْ
وَأَسْتَعْمِلِ الصَّبْرَ دَائِمًا لِلْعَدَا تُفْهِرْ فَإِنَّ وَاللَّهِ مَا خَابَ أَلَلِّدِي يَصْبِرْ

Ey kalp, sevgilin sana ihanet etse de, ona sırtını dönme,

Kastın teselli olsa da, bunu bildirme

Düşmanına karşı sürekli sabırlı ol, kazanırsın

*Allaha and olsunki; sabreden boşa sabretmez*²²⁴.

2.4.7. 2. El-A‘rec

İlk üç dize aynı kafiye ile, dördüncüsü ise farklı bir kafiye ile son bulur²²⁵.

Kafiye düzeni şu şekilde olur:

a.....	a.....
b.....	a.....

Darbı şu şekilde olur. فاعلن \ فَعْلُنْ veya فَعْلَانْ şeklindedir.

يَا عَبْد أَبْكَي عَلَى فَعْلِ الْعَاصِي وَنُوح هَمْ فَيْنِ جَدُودِكَ أَبُوكَ آدَمَ وَ بَعْدَهُ نُوح
دُنْيَا غُرُورَةً تَجِي لَكَ فِي صِفَةِ مَرْكَب تَرْمِي حَمُولَهَا عَلَى شَطِّ الْبُحُورِ وَ تَرُوح

²²³ Hulûsî, a.g.e., 343; El-Hâşimî, a.g.e., 147.

²²⁴ Gies, a.g.e., 47.

²²⁵ El-Hâşimî, a.g.e., 128; ‘Atiyye, a.g.e., 42; Hakkî, a.g.e., 138; Enîs, a.g.e., 210.

Ey kul, asinin yaptığına ve Nuh'a ağla, onlar ataların, baban Adem, sonrada Nuh nerede?

Dünya sana gemi sıfatında gelen bir aldatıcıdır, yükünü denizlerin kıyılarına atar ve gider.

عُيُونُكَ السُّودُ تَسِينَا حَوَاجِبُهَا وَ وَجْهُكَ الْبَدْرُ مِثْلُهُ مَا حَوَى جَبْهَهُ
و شَمْسُ حُسْنِكَ تَوَارَتْ فِي حَوَاجِبِهَا وَ شَمْسُ حُسْنِكَ تَوَارَتْ فِي حَوَاجِبِهَا
فِي دَوْلَةِ الْحُسْنِ تَمْنَعُنِي حَوَاجِبُهَا

Kara gözlerin, kaşların bizi büyüledi. Dolunay gibi yüzün ayda bile yoktur.

Her ne zaman sana kavuşmak istediysem Ey nazik melek, güzelliğinin güneşi örtülere büründü.

Güzellik devletinde bana engel olan engeller var²²⁶.

قَلْبِي غَزَالُ أَتْرُكِ الْأَوْهَامِ أُولَى لَكَ وَ نَا أَجُودَ لَكَ بِوَصْلِي قُلْتُ أُولَى لَكَ
وَ حَقٌّ مَنْ صَيَّرَ الْعُشَّاقَ دَوْلَهُ لَكَ وَ مَلَكُكَ قَلْبَ مَنْ يَهْوَاكَ تَحْكُمُ فِيهِ
الْعَقْلُ وَ الرُّوحُ يَا مَحْبُوبُ دَوْلَهُ لَكَ

Bir ceylan bana şöyle dedi: Kuruntularını bırak bu senin için daha iyidir. Sana vuslatımı verecek kadar cömertim. Bu senin için daha iyidir dedim.

Aşığa dönüşen kişi senin devletin olmaya hak kazanır. Seni seven kişinin kalbi sana sahip olur.

²²⁶ Gies, a.g.e., 47.

Onda, (seni seven kişide) akıl ve ruh hükmeder. Ey sevgili devlet senindir²²⁷.

2.4.7.3. En-Nu‘mânî

İlk üç dize aynı kafiyede, son üç dizede farklı kafiyede nazmedilir. Kafiye düzeni aşağıdaki gibidir²²⁸:

a.....

a.....

b.....

a.....

b.....

b.....

الأهيف اللي بسيف اللحظ جارحنا بيده سقانا الطلا ليلا جارحنا
رمش رمى سهم قطع به جوارحنا آهين على لوعتي في الحب يا وعدى
هجره كوانى و حيرنى على وعدى ياخل واصل و واني بلمبنى وعدى
من حرّ هجرك و من نار الجوى رحنا

İnce endamlı biri bizi bakışlarıyla yaralar, bizi yaralayan elinde hoş bir içkiyi bize sunar.

Attığı kirpik bizi yaralayanların attığı ok gibidir, ey vaadim, bunlar benim sevdam yanında hafif kalır.

Onun beni terketmesi yüreğimi dağladı, beni sözüme çevirdi, ey dost, yanaş ve bana verdiğin sözü yerine getir.

Ayrılık ateşinden, aşk ateşinden bizi kurtar²²⁹.

²²⁷Gies, a.g.e., 49-50.

²²⁸Hulûsî, a.g.e., 346.

أَهْيَفُ مِنَ الْعُرْبِ لَهُ الْحَاطُ مَخْدُودِينَ بَاثُوا الضَّنَايَا بِهِمْ فِي أَسْرِ مَخْدُودِينَ
رُوحِي فَدَا ظَنِّي جَابَ الْأَسَدَ مَخْدُودِينَ أَلَلَّهُ أَكْبَرَ عَلَى شُرْبِ الطَّلَا مِنْ فِيهِ
هُوَ سَبَبُ سُقْمِ جِسْمِي وَ انْتِحَالِي فِيهِ يَا بَدْرُ يَكْفِي جَفًّا وَعَدُ الْمَتَيْمِ فِيهِ
مَا جَعَلَ التَّوَصُّلَ لَهُ أَوْقَاتَ مَخْدُودِينَ

Araplardan daha narin kısık gözlü bakışları var, ondan etkilenenler bu bakışların esiri olur.

Ruhum aslanların kalbini delen bu ceylan bakışlara kurban olsun, onun ağzından şarap içmek, Allah en büyüktür.

Bedenimin ve inancımın hastalığına neden olan bir aşk, ey dolunay, tutkun birine verilmiş vaad gibi olan bu ceфа artık yeter.

Belirli zamanlarda bile artık onunla biraraya gelmiyorsun²³⁰.

el-Mevâliyâ'nın ilk olarak Vasît halkı²³¹ tarafından ortaya konulduğu edebiyat tarihçilerine göre muhtemeldir²³². Muhibbî de "Hulâsatu'l-Eser adlı kitabında da el-Mevâliyâ'yı ilk icat edenlerin Vasît halkı olduğu görüşündedir. Bu şehir halkı el-Mevâliyâ ile vâsf, medih, gazel vb. konularda şiirler nazmetti. Anlaşılması kolay olduğundan onu kölelerine, uşaklarına ve çiftçilerine öğretti. Onlarda hurma ağaçlarını sulayarak bu sanatla şarkılar söylediler ve efendilerine nispetle her sesin sonunda يا مواليا kelimesini zikrettiler. Daha sonra bu sanat Vasît

²²⁹ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 128; 'Atiyye, *a.g.e.*, 42; Gies, *a.g.e.*, 52; Hakkî, *a.g.e.*, 138; Enîs, *a.g.e.*, 210.

²³⁰ Gies, *a.g.e.*, 51-52.

²³¹ El-Haccâc'ın h.82 yılında kurduğu bir şehir.

²³² El-Hâşimî, *a.g.e.*, 147; Enîs, *a.g.e.*, 209; 'Atiyye, *a.g.e.*, 40; Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 44; Radâ Muhsin Mahmûd, *el-Mevâliyâ*, el-Hey'e tu'l- 'Âmme likusûri'l-Sekâfe, Irak 1999, 39.

halkından Bağdatlılara intikal etti ki; onlar bu sanatı kendilerine göre işlediler, düzelttiler, onunla konuştular ve bu sanatın ustası oldular. Hatta bu sanatı ilk olarak onların icat ettiği sanıldı. Bu yüzden bu sanatı Bağdatlılardan başka kimse bilmedi²³³. Safiyyuddin el-Hillî bu sanatın ortaya çıkışını şarkı söyleyerek arazilerini sulayan Bağdatlı çiftçilerle ilişkilendiriyor²³⁴.

2.4.8. Ez-Zecel

Sözlükte “oyunmak, şarkı söylemek, sevinç göstermek, coşmak” anlamlarına gelen **zecel** kelimesi, Endülüs’te geliştirilen, Arapça gramer kurallarına uymayan, mahallî telaffuz ve kullanımları içeren bir şiir türünün adıdır. Endülüs’te edebî gelişmeler yaygınlaşınca, gramer kurallarından habersiz olan halk da **muvaşşah** türünde şiirler söylemeye başlamıştır. Halkın söylediği bu tür şiirlere **zecel** adı verilmiştir. Çoğulu **ezcâl** şeklinde olur. Zecel yazan şaire de **zeccâl** denir. Halk muvaşşahlarına zecel denmesinin sebebi, güftelerin kolayca bestelenebilmesinden ve vezninin de raks hareketlerine uygun olmasındandır²³⁵.

Zecelin ortaya çıkışı hakkında birçok farklı görüş mevcuttur. Her ne kadar bu nazım türü İbn Kuzmân ile parlasada, bu nazım türünü icat eden kişinin İbn Gazale el-Mukaddem olduğu söylenir. O, zeceli muvaşşahları örnek alarak nazmetmiştir. Çünkü muvaşşahın yapısında bulunan matla‘, gusn ve harceler zecelde de mevcuttur. Ancak zecel ve muvaşşah arasındaki en büyük fark; muvaşşahta kelimelerin irâbına dikkat edililmesi, zecelde dil hatalarının olmasıdır²³⁶.

²³³ Hulûsî, *a.g.e.*, 345; İbrâhim Enîs, *a.g.e.*, 209; ‘Atiyye, *a.g.e.*, 40-41.

²³⁴ Hulûsî, *a.g.e.*, 345.

²³⁵ Yıldız, Musa, “Zecel”, *TDVİA.* (Henüz yayımlanmamıştır.).

²³⁶ El-Hamevî, *a.g.e.*, 101.

İbn Haldûn; *Mukaddime* adlı eserinde muvaşşah nazım türünün zecele nasıl intikal ettiğini anlatır ve şöyle der: *Beste sanatı Endülüs halkı arasında yayılınca, kısımlarının süslü, kelimelerinin zarif ve akıcı olması sebebiyle halk ondan etkilendi. Şehirlerde yaşayan halk bu tarzı benimsedi. İçerisinde ‘irâb kurallarının bulunmadığı medeni dilleriyle onu nazmettiler ve zecel olarak adlandırdıkları yeni bir sanat icat ettiler ve ona garip lafızlar ekleyip, Araplaşmamış dilleriyle belagati genişlettiler. Bu yolla onu icat edenin Ebû Bekr bin Kuzmân olduğu söylenir. Her ne kadar ondan önce Endülüste var olduğu söylene de, onun tatlılığı, hoşluğu ortaya çıkmadı. Taşındığı mana ve incelik ne yayıldı ne de zarafeti meşhur oldu. Ancak Ebû Bekr bin Kuzmân zamanında bu sanat olgunlaştı.*(Bu da Murabıtlar dönemine tekabül eder.) O kesinlikle zecel söyleyenlerin başında gelir²³⁷.

Zecellerin ortaya çıkmasında ki en büyük etken o dönem Endülüste yaygın olan el-‘Acemi lehçesindeki halk şarkılarıdır.

Zeceller de başlangıçta muvaşşah gibi fasih dilde söyleniyordu. Bu aşama İbn Kuzmân’ın zamanından öncedir. Ancak o zeceli zarif, hoş ve kolay bir biçimde nazmetti. Zecelde halk dilini kullandı. İnsanlar da zecelin bu yeni tarzını beğenip, ona meyil etti. Böylece İbn Kuzmân kendisinden sonra gelenlerin bu konuda öncüsü oldu.²³⁸ ‘Abdulazîz ‘Atîk, İbn Kuzmân’dan nakille Endülüs’te kendinden önce de zecel söylendiğini ifade ederek önceki zecelleri: “*İnsanların önceki şairlerin lehçelerinde (fasih dilde) şiir söylediklerini ve onları gözünde çok büyüttüklerini gördüm. Bu işin usulünü bilmiyorlar, aslını bırakıp lehçeyi Arapçalaştırmaya ve Doğuluların dillerine benzetmeye çalışıyorlar ve alışılmadık anlamlarda, konularda*

²³⁷ İbn Haldûn, *a.g.e.*, I, 825; Enîs, *a.g.e.*, 231; Hulûsî, *a.g.e.*, 341; El-Hâşimî, *a.g.e.*, 142.

²³⁸ Abbâs, İhsân, *Târîhu’l-Edebi’l-Endelusî fî ‘Asri’t-Tavâ’if ve’l-Murâbitîn*, Amman 1997,222.

zeceller söylüyorlardı. İrâb, zecelde olabilecek en kötü şeydir ve bu şekilde değerli bir eser vermek çok zordur.” şeklinde niteler.

Zeceller muvaşshahta olduğu gibi “matla” veya “mezheb”le başlar. Matla’ları meydana getiren cüzlere “gusn” adı verilir. Matla’dan sonra gelen mısralardan oluşan kıtalara “devr” denir. Devri oluşturan her mısra “sımt” adı verilen birkaç cüzden oluşur. Her devir “kufi” diye anılan mısralarla son bulur. Bir tek kufle “kafle” adı verilir. Bir kaflenin her bir cüzüne de “gusn” denir. Devr ve onu takip eden kafle beyti oluşturur. Zeceller genellikle “harce” (çıkış) adı verilen matla’ın kafiyesiyle aynı olan kafleyle son bulur. Kafiye düzeni şu şekildedir.

a.....	a.....
b.....	a.....
c.....	c.....
b.....	c.....
d.....	d.....
b.....	d.....

abab ccc ab, ddd ab... gibi kafiye düzenine sahip daha az yaygın olan zecel türleri de vardır. bbb a, ccc a... gibi matla’ı olmayan zecellere erken dönemlerde rastlanmaktadır. Ayrıca aa bbb aa, ccc aa... ya da ab ccc ab, ddd ab... gibi veya matla’sız olarak dedede abcb, fgfgfg abcb, hihhi abcb... gibi kafiye düzenine sahip zeceller de mevcuttur. Zecellerin uzunluğu farklılık göstermektedir. Muvaşşah’a

benzer olanlar genellikle beş altı beyitten ve bazen on bir beyitten oluşurken, İbn Kuzmân'ın kırk iki beyitten oluşan bir zeceli de vardır²³⁹.

Her ne kadar zecelin öncüsü olan kişinin Ebu Bekr bîn Kuzmân olduğu söylensede bu sanatın ondan önce de var olduğu muhtemeldir. Zecel özellikle melodiye ait bir nazım şeklidir. Şam'da “ Mu‘ânî²⁴⁰”, Irak'da “ ‘Îtâbe ” ya da başka bir deyişle “ Ez-zehîrî ” olarak bilinir. İlki vâfır, ikincisi ise basît bahrindendir.

جاءني البرغوث و انا نائمٌ	و صار على جسمي حائمٌ
و قال لي شهر و انا صائمٌ	بحسبي خلص رمضان
قلت يا برغوثي لا تجاذبي	علامك انت مراكني
بالله لا عليك تتابني	و اتركني انا تعبنا
قال لي انا مابي بهمك	لا اسرك و لا اغمك
عشاي الليله من دمك	و الغد يفرجها الرحمن
قلت له: انا اراعيك	و عند الناس انشد فيك
روح لغري يعيشيك	واتركني الليله نعسان

Uyurken bir pire bana geldi. Bedenimi çevreleyip sardı.

Bana: “ Bir ay oruçluyum, hesabıma göre Ramazan çıktı ” dedi

Ben de: “ Ey pirem beni çekiştirip durma, neyin var da üzerime binip duruyorsun.

²³⁹ Yıldız, “Zecel”, TDVİA.(Henüz yayımlanmamıştır.)

²⁴⁰ Safâ' Hulûsî bu sözcüğün Türkçe'deki Mânî sözcüğü ile eş anlamda olduğunu belirtmektedir. (bkz. Hulûsî, a.g.e., 341.)

Yemin olsun, beni yorma. Artık bırak beni, yorgunum

*Senin üzüntünden bana ne, ben senin ne sevindiririm ne de endişelendiririm
dedi*

Gece karanlığı senin kanın gibidir, yarın ise Allah onu aydınlatır.

Ona, ben seni gözetirim, insanların yanında sana şiirler söylerim dedim.

*Benim olmayan bir ruh gözlerini perdeler, beni bu gece uykusuz bir halde
bırak²⁴¹.*

2.4.9. El-Muvaşşah

Vişâh (وشاح) kelimesinden türeyen bu sözcük, sözlükte kadınların omuzlarına çapraz olarak bağladıkları kuşak, şal veya kemer anlamına gelmektedir²⁴². Muvaşşahlar, belirli aralıklarla ve özel bir şekilde dizilmiş inci ve mücevher tanelerinin tanzim edildiği kolye veya kadınların omuzlarına çapraz olarak bağladıkları kuşak veya şala benzemesi nedeniyle bu isimle adlandırılmıştır²⁴³. Dönüşümlü olarak birbirini izleyen uzun beyitler ile kısa bentler halinde iki temel unsurdan oluşan *tevşîh* diye de adlandırılan bu tür, Endülüs'ün debdebeli ve coşkulu hayatına paralel biçimde III.(IX) yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve daha ziyade çalgı aletleri eşliğinde söylenen halk şarkılarına güfte olarak yazılmıştır. Bu şarkılar, Endülüs'ün sosyal hayatında önemli bir yer işgal eden edebiyat ve eğlence meclislerinde büyük rağbet görmüştür. Ayrıca muvaşşah şairlerinin (veşşâh) halife,

²⁴¹ Hulûsî, *a.g.e.*, 345.

²⁴² İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4841.

²⁴³ Enîs, *a.g.e.*, 232; el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 947;

vali ve emirler tarafından ödüllendirilmesi bu şiir türünün Endülüs'te yaygınlaşmasını hızlandırmıştır²⁴⁴.

İbn Senâ el-Mulk muvaşşahayı tarif ederken “*Muvaşşaha özel bir vezin üzerine kurulmuş manzum bir sözdür*” demektedir²⁴⁵.

İbn Haldun ise muvaşşah hakkında şunları söylemektedir: “*Şiir Endülüs'te iyice yayılıp sanat ve süsleme yolları da artınca Endülüslüler, kendi içinde bölümlere ayırıp çeşitli vezin ve kafiyeler kullandıkları ve "Muvaşşah " dedikleri yeni bir şiir türü ihdas ettiler*”²⁴⁶.” Onu nazmedenlerin ilki H.III. yy'ın sonlarında Emir ‘Abdullâh bin Muhammed El-Mervânî'nin şairlerinden Mukaddem bin Muâfir'dir. Bu sanat başlangıçta pek revaç bulmadı ta ki h.433 senesinde vefat eden ‘Ubâde el-Kazzâz ortaya çıkana kadar. O bu sanatın ustası oldu. Daha sonra bu vezin doğuya aktarıldı. Böylece Doğulular bu tarzı benimsediler²⁴⁷.

Muvaşşahın nerede, nasıl veyahut kim tarafından ortaya çıktığı hakkında birçok görüş vardır.

Arap edebiyatı tarihçileri muvaşşahı ilk icat edenin kim olduğu konusunda Mukaddem b. Mu‘afa el-Kabrî, Muhammed b. Mahmûd el-Kabrî ve ‘İkdu'l-Ferîd adlı kitabın yazarı Ebû ‘Amr b. ‘Abdirabbîhi gibi üç isim öne sürüyorlar. Bu yüzden araştırmacıların çoğu bu hususta ihtilafa düşüyor. Bazı araştırmacılar muvaşşahın anavatanının Maşrik olduğunu iddia ediyor ve en eski muvaşşah örneğini h.III. yüzyılda ölen İbnu'l-Mu‘tez'le ilişkilendiriyorken, bir grup araştırmacı da

²⁴⁴ Koçak, Yaşar, “Endülüs “muvaşşahları”, *Nüsha*, Ankara 2001, 1, 111.

²⁴⁵ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 947; El-Hâşimî, *a.g.e.*, 126; Hulûsî, *a.g.e.*, 301.

²⁴⁶ Toprak, M. Faruk, “Endülüs Şiirine Genel Bakış”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, Ankara 1988 XXXII, 1-2, 171.

²⁴⁷ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 126-127.

muvaşşahın anavatanının aslında Mağrib olduğunu, İbnu'l-Mu'teze nisbet edilen beyiti, aksine Ebû 'Alâ' b. Zuhre atfediyor²⁴⁸. Matla şöyle başlıyor:

أيهـا السـاقـي إلـيـك المـشـتـكى قـد دعوـنـك و إن لم تـسـمـع

Ey saki şikayetimin sanadır. Seni çağırdık, ama duymadın.

Bazı oryantalistler de Endülüs şairlerinin muvaşşahlarında, h.II. yüzyılın sonlarından az bir zaman önce Irak'ta ortaya çıkan el-Mevâliyâ ve hikaye ya da hurafeleri nazmetmek için Bağdatlıların icat ettiği el-Kâne ve Kâne'yi taklit ettiğine ihtimal veriyorlar.(Herkesin gayet iyi bildiği gibi toplumsal, edebî, ilmî işlerin tümünde Mağribin Maşriki taklit etmesini de bu duruma kaynak gösteriyorlar²⁴⁹.)

Bazı edebiyatçılar da, muvaşşahların Endülüs'e Bağdat'tan geldiğini, aslınıda Farsça'dan Arapça'ya intikal eden Rubâ'î'lerden alındığını iddia ediyor²⁵⁰.

Bir grup edebiyat tarihçisi ise muvaşşahların, önceleri doğuda bilinen musammat nazım türünün gelişmiş bir hali olduğunu ileri sürerken, diğer bir grupta İspanyolca halk şarkılarının birer taklidi olabileceğini ileri sürüyor²⁵¹.

Oryantalist Ribera ise muvaşşah hakkında şunları söylüyor: “*Endülüs halkı okullarda resmi dil olarak fasih Arapçayı öğrendi. Günlük işlerinde ise ‘acemî dili kullandı.*” Sonra da bunları ekliyor: “*Dildeki bu eşleşme karma şiirsel tarzların ortaya çıkışındaki asıl etkidir. Çünkü onun içerisinde Doğu ve Batı etkisi birbiriyle karışmıştır. Fasih dil kullanan edebiyat ehli bu yeni tarzı küçümserken; çoğu insan*

²⁴⁸ Enîs, *a.g.e.*, 218.

²⁴⁹ Hulûsî, *a.g.e.*, 305.

²⁵⁰ *a.e.*, 308.

²⁵¹ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 953.

kendi aralarında gizli olarak bu yeni tarzla konuştu. Bu durum o kadar çok yayıldı ki; insanların evlerine nüfuz edip, orta sınıf tarafından benimsendi. Bir süre sonra, edebiyatın bir türü oluncaya kadar önemli bir gelişme gösterdi. Böylece halk edebiyatının bu yeni tarzı iki şekilde tezahür etti. Onlardan biri zecel, diğeri ise muvaşşah oldu²⁵².”

Muvaşşahın yapısına gelince, o; diğr nazım türlerinden farklılık gösterir:

2.4.9.1. Matla‘

Muvaşşah çoğunlukla altı kufl ve beş beyitten oluşur. Bu şekildeki bir muvaşşahın ilk kuflu, matla‘dır. *Mezheb* olarak da adlandırılan *Matla‘* muvaşşahtaki ilk beyitidir. *Matla‘* muvaşşahın giriş kısmına verilen addır. Muvaşşahta kesinlikle olması gereken bir bölüm değildir. Eğer bir muvaşşahta matla‘ bulunursa, bu tür muvaşşahlara el-Muvaşşah et-Tâmm denir²⁵³. El-‘Amâ et-Tutîylî’ye ait bir el-Muvaşşah et-Tâmm örneği;

ضاحك عن جمـان سافر عن بدر
صاق عنه الزمان وواه صـدر

İnci gibi dişleriyle gülümsedi. Ay gibi yüzünü açtı.

Zamana sığmaz. Benim kalbime sığar²⁵⁴.

²⁵² Ferrûh, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî, el-Edebu fi’l-Mağrib ve’l-Endelus Munzu Fethi’l-İslâmî Îlâ Ahiri ‘Asri’l-Mulûki’t-Tevâ’if*, 422-423.

²⁵³ el-Fâhûrî, a.g.e., 948; El-Hâşimî, a.g.e., 126; Hulûsî, a.g.e., 310.

²⁵⁴ Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 65.

Eğer bir muvaşşahda matla‘ bulunmazsa el-Muvaşşah el-Akrâ‘ denir. Matla‘ sız muvaşşahlar beş beyit ve beş kufî’den oluşur²⁵⁵. el-Muvaşşah el-Akrâ‘ örneği ise şöyle başlar:

سَطَوَةُ الْحَبِيبِ	لَأَحْلَا مِنْ جَنَى النَحْلِ
وَعَلَى الْكَيْبِ	أَنْ يَخْضَعَ لِلْـ
أَنْـا فِي حَرْوَبِ	مَعَ حَقِّ النَّجْ

Sevgilinin öfkesi hurma toplamaktan daha tatlıdır.

Ümitsiz olan aşka boyun eğsin.

Ben yaralayıcı bakışlarla savaşıyorum²⁵⁶.

el-Muvaşşah et-Tâmm kufîlerle başlarken, el-Muvaşşah el-Akrâ‘ beyitlerle başlar²⁵⁷. el-Muvaşşah et-Tâmm ve el-Muvaşşah el-Akrâ‘nın kafiye düzeni şu şekildedir:

el-Muvaşşah et-Tâmm:

a a..... MATLA ‘

b.....

b.....} DEVR

b.....

²⁵⁵ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 948; El-Hâşimî, *a.g.e.*, 126; Hulûsî, *a.g.e.*, 310.

²⁵⁶ Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, 66.

²⁵⁷ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 948; El-Hâşimî, *a.g.e.*, 126; Hulûsî, *a.g.e.*, 310.

a a..... KUFL

el-Muvaşşah el-Akrâ‘:

b.....

b.....} DEVR

b.....

a a..... KUFL

b.....

b.....} DEVR

b.....

a a..... KUFL

2.4.9.2. KUFL

Tam muvaşşahın matla‘ı onun ilk küflüdür. Kuflar her biri vezin, kafiye ve bakımından diğerlerine uyması gereken parçalardan oluşan kısımlardır. Kuflarda uyağa, vezne, cüzlere ve şiirdeki beyit sayısına dikkat edilmesi gerekir. Kufl II cüzden aşağı olmayacağı gibi bazen VIII’ye hatta çok nadir olmakla birlikte cüz sayısının X’a ulaştığı da görülür²⁵⁸. Kufları tazmin bakımından çoğaltanın, yani şatırları küçük parçalara bölenin Ramâdî olduğu söylenir²⁵⁹.

²⁵⁸ El-Hâşimî, *a.g.e.*, 127; Hulûsî, *a.g.e.*, 311.

²⁵⁹ ‘Abbâs, *a.g.e.*, 183.

II cüzden oluşan Kufl:

شمس قارانت بدرًا راح و نسیم

Dolunayla boy ölçüşen bir güneş; şarap ve bir içki arkadaşı...

III cüzden oluşan *Kufl*:

حُلَّتْ يَدُ الْمَطَارِ أَزْرَّةَ النُّورِ فَيَا حِـدْنِي

Ey dostum, dokundu yağmurun eli, çiçeklerin tomurcuklarına...

IV cüzden oluşan *Kufl*:

أَدِرْ لَنَا أَكْوَابَ - يُنْسَى بِهَا الْوَجْدُ وَ اسْتَحْضِرِ الْجُلَاسَ - كَمَا اقْتَضَى الْوُجْدُ

Dolandır bize şarap kadehlerini, içki arkadaşlarını davet et, dostluğun gerektirdiği gibi...

V cüzden oluşan Kufl:

يَا مَنْ أَجْوَدُ وَيَبْخُلُ عَلَى سِحِّ وَافْتِقَارِي

Ey kendisine cömert olduğum! Benim fakirliğime ve yoksulluğuma karşı cimrilikle davranan!

أهــواك و عنـدي زيـادة منـها شـوقي و ادـگـاري

*Seviyorum seni fakat (sevgimden) daha çok sana olan özlemim ve senim hatırlamam var*²⁶⁰.

²⁶⁰ Düzgün, Osman, *İbn 'Arabi'nin Muvaşşahları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, 24.

2.4.9.3. SIMT

Devri oluşturan her bir kısma simt adı verilir. Simt müfred halde olabileceği gibi, mürekkeb yani; iki veya daha fazla fıkradan da oluşabilir²⁶¹.

2.4.9.4. DEVR:

Devir, tekrar anlamına gelen bu bölüm, her defasında yerine farklı kafiye dizeler geldiği için bu şekilde adlandırılmıştır²⁶². Muvaşşahlarda matla‘ı takip eden bölümdür. Matla‘sız muvaşşahlar doğrudan devr ile başlar. Kuflar arasında yer alır. En az üç, en fazla beş arasında değişen kısımlardan oluşur. Ancak nadiren beş olur. Muvaşşahın kuflarında herhangi bir değişme olmaksızın tek bir vezin ve tek bir kafiye göze çarparken, devirlerde ise kafiye değişikliği göze çarpar²⁶³.

2.4.9.5. SILSİLE

Silsile, muvaşşahta simt grubundan sonra, kuflardan önce yer alır. Bütün silsilelerde aynı uyağa ve cüz sayısına uyulmak zorundadır. Bu yönüyle *kufle* benzer²⁶⁴.

2.4.9.6. GUSN

Matla‘, kufl ve harcedeki kısımlara verilen addır²⁶⁵. Gusnlardaki tazmîni artıran, yani; onları küçük parçalara ayıran ‘Ubâde İbn Mâ‘î’s-Semâ olduğu söylenir²⁶⁶.

²⁶¹ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 950.

²⁶² Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah* (IX-XV. Yüzyıllar arası), 74.

²⁶³ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 949-950.

²⁶⁴ Düzgün, *a.g.e.*, 25.

²⁶⁵ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 950; ‘Abbâs, *a.g.e.*, 183.

²⁶⁶ ‘Abbâs, *a.g.e.*, 183.

2.4.9.7. BEYİT

İki kufl arasında bulunan parçalardır. Beyt, gusn adı verilen parçalardan oluşur ve bu parçaların sayısı şairin beğenisine kalmıştır. Tek bir beyit üç kısımdan oluşur. Muvaşşahların beyitlerinde en çok tercih edilen şey, onun 3 kısımdan oluşmasıdır²⁶⁷. Genellikle 3 parçadan oluşurken 2 veya 3,5 olduğu da görülür. Bütün beyitler vezin ve cüz bakımından bir olmak zorundadır, fakat uyaklarının her beyte göre farklılık arz etmesi daha iyi karşılanır²⁶⁸.

2.4.9.8. HARCE

Muvaşşahın en önemli unsurlarından biridir. Hatta en önemli unsurudur. Muvaşşahın son kuflu harce olarak adlandırılır. İbn Senâ el-Mulk harce hakkında şöyle demiştir: “*Harce muvaşşahın nüvesi, tuzu ve şekeri, miski ve amberidir*”²⁶⁹. Harce genellikle fasih dilde söylenir²⁷⁰. Ancak halk dili ve ‘acemî dilin kullanıldığı harceler de mevcuttur. Ubâde el- Kazzâz’ın ‘acemî dilde söylediği harcesi;

مو سیدی ابراهیم یا نوامن دلج فنت میب ذی نخت
ان نن شنن کرش ارم تب غرمی اوب لغرت

Meu sidi İmbrahim, ya nuemne dolje, vente mib, de nokhte,
İn non, si no que’ris, ire’me tib; Garne ea ub, Legarte

²⁶⁷ ‘Abbâs, *a.g.e.*, 188.

²⁶⁸ Düzgün, *a.g.e.*, 26.

²⁶⁹ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 949.

²⁷⁰ Ferrûh, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî, el-Edebu fî’l-Mağrib ve’l-Endelus Munzu Fethi’l-İslâmî Îlâ Ahiri ‘Asri’l-Mulûki’t-Tevâ’if*, 418.

يا سيدي ابراهيم يا اسماء حلوا تعل الي الليلة
والا ان كنت لا ترغب اجي انا اليك اه اخبرني
اين اجدك

Ey efendim İbrahim, ey güzel isimli, gece bana gel,
Eğer istemezsen, ben sana geleyim, Ah! Bana haber ver,
*Seni nerede bulurum*²⁷¹.

Kafiye düzeni harflerle gösterilen muvaşşahın taslağı şu şekildedir:

Matla {b.....Gusn..... a.....Gusn....._KUFL

c.....Sımt.....

Beyt Devr c.....Sımt.....

c.....Sımt.....

b.....Gusn..... a.....Gusn....._KUFL

c.....Sımt.....

Beyt Devr c.....Sımt.....

c.....Sımt.....

b.....Gusn..... a.....Gusn....._KUFL

c.....Sımt.....

²⁷¹ ‘Abbās, *a.g.e.*, 192.

Beyt Devr c.....Sımt.....

c.....Sımt.....

b.....Gusn..... a.....Gusn....._KUFL

c.....Sımt.....

Beyt Devr c.....Sımt.....

c.....Sımt.....

b.....Gusn..... a.....Gusn....._KUFL

c.....Sımt.....

Beyt Devr c.....Sımt.....

c.....Sımt.....

Harce { b.....Gusn..... a.....Gusn....._KUFL

Muvaşşahlar başlangıçta kasîdede olduğu gibi şatırlar halinde idi. Ancak klasik kasîdeden ‘acemî (eski İspanyol dili) ve halk dilinde olan kelimeleri alması ve merkez olarak adlandırılan son kuflunun olması bakımından farklılık göstermekteydi. Bunu yapanın el-Kabrî olduğu söylenir. Bu tarzdaki muvaşşahlarda tazmîn veya gusn yoktu²⁷².

Muvaşşahlarda da Arap şiirinde olduğu üzere, esas şart müziksel ritmin gerçekleşmiş olmasıdır.

²⁷² ‘Abbâs, *a.g.e.*, 188.

Muvaşşahdaki bu serbestlik tamamen şairin beğenisine ve zevkine kaldığı için muvaşşahların ritimlerini belirlemek zordur. Muvaşşaha şairi için önemli olan ortaya koyduğu muvaşşahın vezninin nağmeler içinde uyumlu olmasıdır²⁷³. Endülüslü muvaşşaha şairleri, klasik şiirde kullanılmayan aruz vezinlerini kullanmışlar, önceliği melodiye, ritme vermişlerdir. İbn Bessâm bu konuda şöyle demiştir: *Muvaşşahların büyük kısmı Arap şiir vezinlerinde olmayan vezinlerle nazm edilmiştir*. İbn Senâ' el-Mulk ise şöyle demiştir: *Muvvaşşahlar vezin bakımından iki kısma ayrılır. Birincisi Arap şiir vezinlerinden gelenler, ikincisi ise Arap şiir vezinlerinde olmayanlar, yani; önceden bilinmeyenler*²⁷⁴. Muvaşşahlar çoğunlukla remel, recez, medîd, hafif, hezec, serî', mutekârib ve basit gibi eski bahirlerle nazmedilmiştir. Hatta muvaşşahların ilk olarak eski bahirlerle nazmedildiği bilinmektedir. Sonraları bu vezinlere yenileri eklenmiştir. Muvaşşahların ortaya çıkışı başlangıçta kafiye bakımından önemli bir aşama sayılmıştır. Zamanla kafiye'deki bu ilerleme muvaşşahın vezinlerini de kapsamıştır²⁷⁵. Bu nedenle Muvaşşah Arap şiirinde klişeleşmiş aruz ve kafiye kalıplarını kırarak şiirde daha özgür bir hareket alanı yaratmak adına ortaya çıkan ve başarıya ulaşan ilk denemedir.²⁷⁶

Muvaşşahların konularına gelince; klasik Arap şiirinde söylenilen tüm konularda muvaşşahlar söylenmiştir. Ancak bu nazım türünde ilk olarak gazel, hamriyyât ve tabiat tasviri konular işlenmiştir. Daha sonra methiye, hicviye, mersiye, zühed, tasavvuf gibi geleneksel şiir konuları işlenmiştir.

²⁷³ Düzgün, *a.g.e.*, 18.

²⁷⁴ 'Abbâs, *a.g.e.*, 177.

²⁷⁵ Enîs, *a.g.e.*, 221.

²⁷⁶ Tuzcu, *Arap şiirinde Muvaşşah* (IX-XV. Yüzyıllar arası), 192.

‘Ubâde İbn Mâ’i’s-Semâ’ya ait bir muvaşşah örneği;

مَنْ وَلِيَ فِي أُمَّةٍ أَمْرًا وَ لَمْ يَغْدِلْ يُعْزَلْ إِلَّا لِحَاطِظِ الرَّشَا الْأَكْحَلِ مَطْلَع

جُرْتُ فِي حُكْمِكَ فِي قَتْلِي يَا مُسْرِفُ

فَأَنْصِفْ فَأَوْجِبْ أَنْ يَتُنَصِفَ الْمُتَصِفُ

وَأَرْأِفْ فَإِنَّ هَذَا الشَّقُوقَ لَا يَرَأُفُ

عَلَّلِ قُلِّي بِذَاكَ الْبَارِدِ السَّلْسَلِ يَجْلِي مَا بَفُؤَادِي مِنْ جَوَى مُشْعَلِ قِفْل

إِنَّمَا تَبَرُّزُ كَيْ تُوَقَّدَ نَارَ الْفِتَنِ

صَنَمًا مُصَوِّرًا فِي كُلِّ شَيْءٍ حَسَنُ

إِنْ رَمَى لَمْ يُخْطِ مِنْ دُونِ الْقُلُوبِ الْجَنَنِ

كَيْفَ لِي تَخْلُصَ مِنْ سَهْمِكَ الْمُرْسَلِ فَصِلْ وَ اسْتَبْقِنِي حَيًّا وَ لَا تَقْتُلْ قِفْل

يَا سَنَا الشَّمْسُ وَيَا أَبْهَى مِنَ الْكَوْكَبِ

يَا مَنِي وَيَا سُولِي وَيَا مَطْلِي

هَآ أَنَا حَلَّ بِأَعْدَائِكَ مَا حَلَّ بِي

عَذَّلِي مِنْ أَلَمِ الْهَجْرَانِ فِي مَعَزِلِ وَالْحَلِي فِي الْحُبِّ لَا يَسْأَلُ عَمَّنْ بُلِي قِفْل

أَنْتَ قَدْ صَتَيْتَ بِالْحُسْنِ مِنَ الرُّشْدِ عَنِّي

لَمْ أَجِدْ فِي طَرَفِي حُبَّكَ ذَنْباً عَلَيَّ

فَاتَّبِعْهُ وَإِنْ تَشَاءُ قَتَلِي شَيْئاً فَشَيْئاً

أَجْمَلِ وَالْيَ مَنكَ يَدَ الْمُفْضَلِ فَهَيَّ لِي مِنْ حَسَنَاتِ الزَّمَانِ الْمُقْبِلِ قَفْلِ

مَا أَعْتَدَى طَرَفِي إِلَّا بِسَنَا نَاطِرِيكَ

وَكَذَا فِي الْحُبِّ مَا بِي يَخْفَى عَلَيْكَ

وَ هَكَذَا أَنْشِدُ وَالْقَلْبُ رَهَيْنُ لَدَيْكَ

يَا عَلِي سَلَّطْتَ جَفْنِيَّكَ عَلَيَّ مُقْتَلِي فَابْقِ لِي قَلْبِي وَجُدْ بِالْفَضْلِ يَا مَوْثِلِي خُرْجَةَ

Bir iş üstlenipte adil olmayan, sürme gözlü, ceylan bakışlı olanlar dışında azledildi.

Ey haddi aşan, ey müsrif ölümüne hükmetmekle yanlış yaptın.

İnsaf et, insafli kişinin insaf etmesi gerekir.

Acı, çünkü bu aşk acımıyor.

Kalbimi bu soğuk şarapla(su) ile oyala ki; kalbimdeki o tutuşmuş ateş ortaya çıksın.

Ancak sen aşk ateşini yakmak için.

Herşeyinde başka güzellik olan adeta kalemle çizilmiş bir put gibi ortaya çıkarsın.

Bir ok atarsa kalplerden başak bir sığınak bulamaz.

Attığın oklardan ben nasıl kurtulayım, gel.

Ey güneş parıltısı, ey yıldızlardan daha parlak,

Ey sorup soruşturduğum, ey isteğim.

İşte benim başıma gelen düşmanlarının başına geldi.

Ayrılık acısından dolayı beni kınayanlar inziva yerindedir, daha önce aşka tutunmamış olan bu derde tutunmuş olandan hesap soramaz.

Sen güzelliğinle beni doğru yoldan kötü yola saptırdın.

Sana olan aşkımda kendime bir günah görmedim.

Dur, yavaş ol. Beni öldürmek istiyorsan yavaş yavaş öldür.

İyi davran o iyilik edecek olan eli banasen uzat, çünkü o el gelecek zamanın iyiliklerindir bana.

Benim gözlerim yalnızca bakışlarının ışığından besleniyor.

Aşıktada böyle içimde olan şey sana karşı gizli kalıyor.

Kalbim sende rehinken ben şöyle söylüyorum.

*Sen gözlerini beni öldürmeye dikmişsin, kalbimi bana bırak, bir fazilette cömertlikte bulun, ey şefa'at eden*²⁷⁷.

Muvaşşahlar kafiye düzenin farklı olması, klasik aruz vezinlerinin dışına çıkılması ile kasîdeden tamamıyla ayrılan farklı yapısıyla klasik Arap şiirinde en önemli yenilik hareketi olarak kabul edilmiştir.

²⁷⁷ el-Fâhûrî, *a.g.e.*, 956-957.

SONUÇ

Bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Klasik Arap edebiyatının en önemli sanat eserleri şiirlerdir. Kahinlerin söyledikleri seciler, deve güdenlerin söyledikleri hudâ adı verilen ezgiler, kısa manzumeler halinde olan, irticalen söylenilen ve daha çok günlük hayatlardaki işlerde kullanılan recez ile Arap şiiri en eski biçimini kazanmıştır. Zamanla recez evresini geçen Arap şiiri beyit, vezin, uyak ve içerik yönünden en gelişmiş form olarak adlandırılan kasîde şeklini alıp, Câhiliyye döneminin ve sonraki dönemlerin klasik şiir formu olarak kabul edilmiştir.

1. Toplumun geçirdiği aşamalar, değişen hayat koşulları dönem edebiyatını etkilemiş, doğal olarak nazım türleri de gerek şekil gerek konu bakımından birtakım değişikliklere uğramıştır.
2. Câhiliyye döneminde kasîdelerin giriş bölümünde yer alan gazel, Emevîler döneminde müstakil bir şiir türü olarak yerini almış, işlediği konu bakımından içerisinde bölümlere ayrılmıştır.
3. Emevîler döneminde recez uzun şiirler haline gelerek urcûze adını almış, büyük bir gelişme gösterip hem konu hem de şekil bakımından genişlemiş, tamamıyla klasik kasîde formuna girmiştir. Bu da Emevîler döneminde şekilsel olarak nazım türlerinde görülen yenilik hareketlerine örnek teşkil etmiştir.
4. Emevî Hilafetinin sona ermesiyle birlikte Abbâsî dönemi başlamış, Abbâsîler seleflerinin yaptığı gibi katı Arap millyetçiliğini benimsememişler, kültür ve

uygarlık Türklerin, Perslerin, Suriyelilerin, Mağripli Berberilerin elinde gelişmiştir. Böylece edebiyatta yeni bir dönem başlamıştır.

5. Abbâsî döneminde şiir tamamıyla çöl atmosferinden çıkıp ihtişamlı saray hayatının gölgesi altına girmiştir. Değişen koşullar ve yeni şartlar altında bile pek çok şair kasîdelerine geleneksel uslubla başlamıştır. Yüzyıllardır süregelen bu şiir ananesinden kurtulma çabaları, şiirin bu klasik formun dışına çıkmak isteyen ve bunu gelişen uygarlığın bir gerekliliği olarak gören şairler tarafından başlatılmıştır. Ancak bu yeni tarzın temsilcileri bile geleneğin bağlarından tamamıyla kurtulamamışlardır.
6. Şiir hem konu ve hem de şekil bakımından başkalaşım geçirmiştir. Öncelikle şiir geleneksel konularda yazılmaya devam etmiş; konuların içeriği şartlara uyum göstermesi açısından değişime uğramıştır.
7. Klasik kasîdede şairin kalıntılar önünde durup ağladığı, sevgilisiyle bir zamanlar güzel günler geçirdiği yerlerin tasvirini, dönemin debdebeli hayatına tanıklık eden saray, bağ, bahçe, bostan ve havuz tasvirleri almıştır.
8. Şiirin bir kazanç vesilesi olması sebebiyle medih ve yergilerde aşırıya gidilmiş, uslup çirkinleşmiştir.
9. Yine Câhiliyye dönemi kasîdenin giriş bölümü olan gazel bölümü Emevîler döneminde ayrı bir sanat türü olarak ele alınmış, Abbâsîler döneminde ise, erkeklere yazılan bir şiir türü olma özelliğini göstermiştir.

10. Câhiliyye döneminden bu yana bilinen, İslamiyetin ortaya çıkışıyla gerileyen, ancak saray meclislerinin vazgeçilmezi olan şarap şiirleri Abbâsîler döneminde müstakil bir tür olarak yer almış; şarap türlü şekillerde vâsf edilmiştir.
11. Eski devirlerden beri bilinmesine rağmen Tardıyyat konulu şiirler bir bölüm halinde ilk kez bu dönemin şairlerinin divanlarında görülmüştür.
12. Klasik Arap şiirinde kafiye bağlarından kurtulamaya yönelik atılan adımlardan ilki Muzdevic olarak adlandırılan nazım türüdür. Bu nazım türü Abbâsî döneminde tarih, matematik, astronomi gibi çeşitli ilim dallarının ezberlenilmesini kolaylaştırmak için didaktik urcûze adı verilen şiirlerde kullanılmıştır. Bu yenilik hareketi kafiye çeşitliliğine dayanan müselle, musammat, muhammes gibi her birkaç kıtada kafiye değişiminin mevcut olduğu nazım türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.
13. Musammatlar, muhammeslerden sonra yedi şiir sanatından biri olarak kabul edilen muvaşşahları geliştirme bakımından ikinci bir adım olarak kabul edilmiş olup, kafiye çeşitliliği bakımındanda muvaşşahlara ön hazırlık niteliğindedir.
14. Abbâsîlerin kafiye bağlarından kurtulma çabası vezinde de kendini göstermiştir. Abbâsî hilafetinin ilk dönemlerinde eğlence merkezlerinin vazgeçilmez unsuru olan musikin gelişip yaygınlaşması ile geleneksel bazı Arap şiir bahirlerinden birkaç yeni vezin elde edilmiştir. Örneğin; Tâvil vezninden Mustatîl, Muctes bahrinden Mutta'îd, Mudari' vezninden Munserid ve Muttarid, Remel bahrinden Mutevafir, son olarak da Medîd bahrinden de Mumtedd vezni türetilmiştir.

15. Yine h. II. yy'da çoğu musiki eşliğinde söylenen birtakım nazım türleri icat edilmiştir. el-Fununu's-Seb'a olarak adlandırılan yedi şiir sanatı *eş-Şi'ru'l-karîz, Muvaşşah, Dûbeyt, Zecel, Mevâliyâ, Kâne ve Kâne, Kûma*'dır.
16. Bu yeni sanatlardan eş-Şi'ru'l-karîz, Muvaşşah, Dûbeyt fasih dille söylenen, içerisinde dil hatalarına yer verilmeyen sanatlar olarak kabul edilmiştir. Zecel, Mevâliyâ, Kâne ve Kâne, Kûma gibi diğer şiir sanatları ise melhune; yani içerisinde dil hatalarının bulunduğu halk dili ile söylenen sanatlar olma özelliğini sürdürmüştür.
17. Yedi şiir sanatındaki yenilikler hem vezin hem de kafiye de görülmüştür. Örneğin; Kâne ve Kâne de birinci ve ikinci şatırın vezni farklılık göstermektedir. Muvaşşahlardaki beyitler de vezin bakımından farklılık gösterdiğinden Kâne ve Kâne bu nazım türüne örnek teşkil etmiştir.
18. aaab, cccb, dddb şeklinde kafiyeleşen Murabba'lar da Muvaşşahta kafiyesi tekrarlanan kufflarla benzerlik göstermektedir.
19. Başlangıçta fasih dilin daha sonraları halk dilinin kullanıldığı doğu kökenli Mevâliyâ, yapısı bakımından hem muvaşşah hem de Zecele çok benzer bir tür olduğu görülmüştür.
20. Bu yeni sanatlar Arap şiirinde gerek vezin gerek kafiye değişiminin en yoğun olarak görüldüğü, Arap şiirindeki nazım türlerinde en önemli yenilik hareketi olarak görülen muvaşşahların ortaya çıkmasında önemli bir aşama olarak kabul edilmiştir.

21. Hem halk diliyle hem de fasih dille söylenen bu şiir sanatlarından çoğu yazılı literatüre girememiş, halk edebiyatında yaşamıştır. Çoğunda günlük konuşma dilinin kullanılması sebebiyle bu sanatlar meşhur şairlerin antolojilerinde yer almadığı tespit edilmiştir.

ÖZET

Bu tezde h.II. yy'da 'Abbâsî dönemi şiiri nazım türlerinde ortaya çıkan yenilik hareketleri biçim ve içerik bakımından incelenmiştir. Çalışmada Arap şiirinin yüzyıllardır klasik formu olarak kabul edilen kasîdeye kadar hangi evrelerden geçtiği üzerinde durulmuş, kasidenin klasikleşen yapısı ele alınmıştır. Çalışmanın esas konusu olan, klasik Arap edebiyatında yeni yönelimlerin hız kazandığı, yenilik hareketlerinin ilk olarak görüldüğü dönem olan Abbasi dönemi nazım türlerinde görülen değişim ve gelişim hareketleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra çeşitli şairlerden konuyla ilgili şiir örneklerine yer verilmiştir.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Arap nazımının geçirdiği aşamalar Câhiliyye dönemi, Sadru'l-İslam Dönemi ve Emevîler dönemi olmak üzere ilk bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde Abbâsî dönemine kadar geçen sürede Arap nazımının geçirdiği aşamalar incelenmiştir. İkinci bölümde ise Abbâsî döneminde nazım türlerinde görülen yenilik hareketleri incelenmiştir. Arap edebiyatının altın çağı olarak nitelendirilen, Abbâsî dönemi nazım türlerinde gerek vezin gerek kafiye bakımından ortaya çıkan değişiklikler üzerinde durulmuştur. Öncelikle kafiye çeşitliliği ele alınmış, Muzdevic, Musammât ve Muhammes gibi her birkaç kıtada bir kafiyesi değişen nazım türleri ilgili örneklerle açıklanmıştır. Kafiyeedeki bu değişimin yanı sıra bu dönemde eski vezinlerden elde edilen yeni vezinler şiirlerle örneklendirilmiştir. Yine h.II. yy'da ortaya çıkan el-Fununu's-Seb'a adı verilen, eş-Şi'ru'l-karîz, Mûvaşşah, Dûbeyt, Zecel, Mevâliyâ, Kâne ve Kâne, Kûma gibi şiir sanatlarının yapısı ve özellikleri üzerinde durulmuştur.

SUMMARY

In this thesis, reform movements in kinds of verse in poetry of Abbasid period in Hijri 2nd century is examined in formal and contextual way. In this study, it is focused on the process that Arabic poetry evolves until ode which is accepted as classical form. The main topic of this study as Abbasid period of verse kinds in which new intentions of classical Arabic literature became faster and first reform movements were seen are examined deeply. In addition to this information, it is handled the examples of various poems of poets.

This study has an introduction and two sections. The stages Arabic verse have, are examined in the first section as jahilliyya period, Sadru'l Islam period and Umayyad period. In this section, the stages of Arabic verse until Abbasid period are considered. In the second section, reform movements in Abbasid period are handled. It is focused on the changes in verse styles in terms of both prosody and rhyme in Abbasi period that is accepted as the golden age of Arabic poetry. Firstly variety of rhyme are taken into account and the styles of verse whose rhyme changes in every stanza as Muzdevic, Musammat and Muhammes are explained by related examples. As well as this change in rhyme, new prosodies after old prosodies are exemplified with poems. In addition, the features and forms of poem arts that were named as al-Fununu's-Seb'a that emerged in Hijri 2nd century such as es-Si'ru'l-kariz, Muwashshah, Dubeyt, Zecel, Mevaliya, Kane and Kane, Kuma.

KAYNAKÇA

‘Abbâs, İhsân, *Târîhu’l-Edebi’l-Endelusî fî ‘Asri’t-Tavâ’if ve’l-Murâbitîn*, Amman 1997.

‘Abdulhâdî ‘Abdullah ‘Atiyye, *Melamihu’t-Tecdîd fî Mûsîka’l-Arabî*, Bustanu’l-Me‘arif, Mısır 2002.

‘Antara b. Şeddâd, *Dîvân ‘Antara b. Şeddâd*, (Tah. Halil Hurî), Matba‘atu’l-Câmia’, Beyrut 1893.

Beeston, A. F. L; Johnstone, T. M; Serjeant, R. B; Smith, G. R; *Arabic Literature To The End Of The Umayyad Period*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

Brockelmann, Carl, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, (Çev: ‘Abdulhalîm en-Neccâr), Dâru’l-Me‘arif, Kahire 1959, III.

Ceviz, Nurettin; Demirayak, Kenan; Yanık, Nevzat H.; *Yedi Askı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.

Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973.

Çiftçi, Faruk, “Urcûzeler ve İbn ‘Abdirabbîh’in Tarihi Urcûzesi”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kırıkkale 2010, S.16.

Dayf, Şevkî, *el-Fennu ve Mezâhibuh fî ş-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâr Sâdır, Kahire 1960.

Dayf, Şevki, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî, el-‘Asru’l-‘Abbâsî el-Evvel*, Dâru’l-Me‘arif, Kahire 2004.

Dayf, Şevki, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-'İslâmî*, Dâru'l-Me'arif, Kahire 2002.

Demirayak, Kenan, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yayınevi, Erzurum 1998.

Demirayak, Kenan; Savran, Ahmet; *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1995.

Demirayak, Kenan; Savran, Ahmet; *Arap Edebiyatı Tarihi Sadru'l-İslam Dönemi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1996.

Düzgün, Osman, *İbn 'Arabî'nin Muvaşşahları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: M. Faruk Toprak, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

El-Câhiz, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr, *el-Beyân vet-Tebyîn* (Tah. El-Muhâmî Fevzî 'Atvî), Beyrut 1968, c.I.

el-Fâhûrî, Hannâ, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî, El-Edebi'l-Kadîm*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1986.

el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebâ' İrşâdu'l-Erîb İlâ Ma'rifeti'l-Edîb*, (Tah. İhsân Abbâs) Dâru'l-Garb el-İslâmî, Beyrût 1993, c. II.

El-Hâşimî, Ahmed, *Mizânu'z-Zeheb fî Sın'âtî's-Şi'ri'l-'Arab*, Mektebet'ul-Âdâb, Kahire 1997.

el-Kayrevânî, Ebû 'Alî el-Hasan b. Reşîk, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve 'Adâbihi ve Nakdihi*, (Tah. Muhammed Muhyîddîn 'Abde'l-hamîd), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1301/1987.

et-Tayyib, ‘Abdullah, el-Murşid İlâ Fehmi Eş‘ari’l-‘Arab ve Sînâ‘atihâ, Matba‘atu Hukûmeti’l-Kuveyt, Kuveyt 1989.

ez-Zevzenî, Ebû ‘Abdullah el-Huseyn b. ‘Alî b. ‘Ahmed b. ‘Ahmed, *Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-Seb‘a*, Dâru’l-‘Alemyye, 1993.

ez-Zeyyât, Ahmed Hasan, *Târihu’l-Edebi’l-Arabî*, Dâru Nahdati’l-Mısır li’t-Tab‘i ve’n-Neşr, Kâhire tsz.

Elmalı, Hüseyin, “Kasîde”, *TDVİA.*, İstanbul 2001, c.XXIV.

Enîs, İbrâhîm, *Mûsika’s-Şi‘r*, Mektebetu’l-Ancelo el-Mısıryye, Mısır 1952.

Ewald, Wagner, *eş-Şi‘ru’l-Arabiyyu’l-Kadîm* (Terc. S‘aîd Hasan Buheyrâ), Kâhire 2008.

Ferrûh, ‘Umer, *Târihu’l-Edebi’l-Arabî el-Edebi’l-Kadîm*, Dâr’u’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1981, c.I.

Gies, Hermann, *Neuerer Arabischer Versarten*, Leipzig 1879.

Güler, İsmail, “İbn Kuteybe’nin Şiir Anlayışı ve Şaire Bakışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2011, S.52.

Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Litaratürü*, (Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er)Vadi Yayınları, Ankara 1993.

Hasân bin Sâbit, *Dîvân Hasân bin Sâbit* (Tah.‘Abde ‘Alî Mehnâ,) Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut 1994.

Hedâre, Muhammed Mustafâ, *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-Karni's-Sânî el-Hicrî*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1963.

Hulûsî, Safâ', *Fennu't-Taktî'i's-Şi'ri ve'l-Kâfiye*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat 1977.

Husnâ 'Abdu'l-Celîl Yûsuf, *Mûsikâ's-Şi'ri'l-'Arabî*, el-Hey'etu'l-Mısırıyyetu'l-'Âmme, Mısır 1989, c.II.

Hüseyin, Tâhâ, *Cahiliye şiiri üzerine*, (Çev. Şaban Karataş), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003.

Hourani, Albert, *Arap halkları Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Huart, Clément, *Arap ve İslam Edebiyatı Tarihi*, (Çev: Cemal Sezgîn), Tisa Matbaacılık, Ankara tsz,

İbn Haldûn, *Mukaddime*, (Tah. Halîl Şehhâde), Dâru'l-Fikr, Lübnan 2001.

İbn Hicce el-Hamevî, Takiyyuddîn Ebû Bekr, *Bulûğu'l- Emel fî fenni'z-Zecel*, (Tah. Ridâ Muhsin el-Kureyşî), Dimaşk 1974.

'İzzeddîn İsmâ'îl, *Fi's-Şi'ri'l-'Abbâsî el-Ru'ye ve'l-Fen*, Mektebetu'l-Akâdîmiyye, Kâhire 1994,

Kalender, Ruhi, "XV. yüzyıla kadar Arap İran ve Türk Musikisinin kısa tarihçesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1999, c.XXXIX.

Muhammed 'Abdulmun'im Hafâci, *el-Edebu'l-'Arabî ve Târîhuhu*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1990.

Radâ Muhsin Mahmûd, *el-Mevâliyâ*, el-Hey'etu'l-Âmme likusûri'l-Sekâfe -Irak 1999.

Sihâm 'Abdu'l-Vehâb el-Ferîh, *el-Cevârî ve's-Şi'r fi'l-'Asri'l-'Abbâsî*, Dâru'l-Kurtâs, Kûveyt 2000.

Soyyigît, Osman Z. *el-Edebu'l-'Arabî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 1993.

Suzan, Yahya, *Arap şiirinde Muhammes ve Tahmîs*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Toprak, M. Faruk, “*Endülüs Şiirine Genel Bakış*”, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi, Ankara 1988, c.XXXII, Sayı: 1-2.

Tuzcu, Kemal, “Arap Şiirinde Didaktik Şiirler”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 2008, c.47, S: 2.

Tuzcu, Kemal, *Arap şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar arası)*, Tiydem Yayıncılık, Ankara 2011.

Tuzcu, Kemal, *Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.

Yalar, Mehmet, “Arap edebiyatında Şiir Problemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2002, XI, 1.

Yalar, Mehmet, “Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebî Rabî'a”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2009, c.18, S.2,

Von Grunebaum, Gustave E., *On the Origin and Early Development of Arabic Muzdawij Poetry*, Journal of Near Eastern Studies, 1944, S.1.

Yaltkaya, Şerafettin, “Arap Edebiyatı” (Sad: Nevin Karabela), *Nüsha Dergisi*, Ankara 2003, Yıl III., S.9.

Yıldız, musa, “Zecel”, *TDVİA*, (henüz yayımlanmamıştır).

Yılmaz, İbrahim, “Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, S.22.

Yılmaz, İbrahim, “Recez Bahrinin Arûz Şekilleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana 2004, S.2.

Yiğit, İsmail, “Emevîler”, *TDVİA*, İstanbul 2001, S.XI.

Zeydân, Corcî, *Târihi Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâr'ul-Hilâl, Kahire tsz. c.I.

DİZİN

A

Abân b. el-Lâhikî	52, 68,69
‘Abbâs b. el-Ahnef	15,16
‘Abdullâh b. Muhammed El-Mervânî	110
‘Abdullah b. Revâha	26
‘Abdullah b. ez-Ziba‘zî	26
‘Abdurrahman b. el-Hikem	71
Ağleb b. el-‘İclî	28
Ahmed b. Ebî Tâhir	70
Ahmed b. Muhammed es-Sukkarî	51,53
‘Afire binti ‘Abbâd	64
Ahtal	32,33
‘Alî b. Cehm	16
‘Alî b. Dâvud	69
‘Ali el-Curcâni	51
‘Alî İbn Dureyd	70
‘Abdulazîz ‘Atîk	106
‘Âmir b. el-Ekva’	9
‘Amr bin Kulsum	19, 20, 21
‘Antara bin Şeddâd	19,21,23

B

Beşşâr b. Burd	15, 51,55,61,82
Beşîr b. el-Mu‘temer	69

C

Câhiz	44,50,51
Carl Brockelmann	4
Cemâleddîn bin el-Cevzî	88
Cemîl b. Ma‘mer	36
Cerîr b. ‘Atiyye	32,33
Corcî Zeydan	4

D

Dırâr bin El-Hattâb	32
---------------------	----

E

Ebû ‘Alâ’ b. Zuhr	111
Ebû ‘Amr b. ‘Abdirabbihi	110
Ebu’l-‘Atâhiyye	70
Ebu’l-Ferec el-Babbağa	53
Ebu Firâs	53
Ebu İshak İbrahim b.Hilâl es-Sâbî	53
Ebû’l-Kâsım ez-Zeccâcî	56
Ebu Necm el-Fadl b. Kudâme el-‘İclî	29,39

Ebû Nukta	93
Ebû Nuvâs	15,43,50,62,83
Ebû Sufyân b. el-Hâris	26
Ebû Temmâm	15
Ebu 'Ubeyde	33
el-'Accâc	29,39
el-Ahfeş	72
El-'Amâ et-Tutîylî	112
el-'Amilî	51
el-'Attabî	70,98
el-'Âşa	41
ed-Demîrî	61
el-Emîr Temîm b. Mu'izz	61
el-Hasan b. ed-Dahhâk	15
el-Hansâ	26
el-Kisâ'î	68
el- Ma'arrî	60
el- Merzûbânî	66
Emin Yakub	84
En-Nâsır	93
Enuşirevân	69
Erdeşîr	69
es-Safadî	66

F

Farazdak	32,33
----------	-------

H

Hâlid b. Safvân	51
Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî	72
Hammad b. 'Acred	55
Hammâd er-Râviye	15
Hâris bin Hillize	19
Harûn er-Reşîd	96,97,98
Hasân b. Sâbit	25,26,27
Hezyud	63
Hiz. Muhammed	8,9

I

İbn 'Abd Rabbihi	52
İbn Haldûn	1,82,97,106,110
İbn Hayyân	70
İbn Reşîk	18,51,57,61,82
İbn Fârid	18
İbnu'l-Kârih	60
İbn Kuzmân	105,106,108
İbn Mâlik	53,68

İbn Mu‘tez 111,
 İbn Nedîm 42, 69,
 İbn Senâ el-Mulk 110,117,120
 İbn Sinâ 67,
 İbn Tağriberdî 98
 İbn Vekî’ 61
 İmru’u’l-Kays 12,18,19,21,23,45,46,56,57,60,
 İshak b. Huneyn 66

K

Ka‘b b. Mâlik 26
 Ka‘b b. Zuheyr 26
 Kumeyt 31
 Kutrub 49

L

Lebid bin ebî Rabia 19,26

M

Mudar b. Nizâr b. Ma‘ad 8,9,11
 Mudrik b. ‘Ali es- Saibânî 53
 Muhammed ‘Ali et-Tahânavî 51
 Muhammed b. ‘Abdullah b. ‘Amr el-Bâziyâr 42
 Muhammed b. İbrâhîm el-Fezârî 48,65,66
 Muhammed b. Mahmûd el-Kabrî 119
 Muhelhil b. Ebî Rebîa‘ 92
 Muhibbî 104,
 Mukaddem bin Muâfir 110
 Mukaddem b. Mu‘afa el-Kabrî 110
 Museylemetu’l-Kezzâb 28
 Muslîm 9
 Mustafâ Cevâd 81

N

Nabiğa 23

Ö

Ömer b. Ebî Rabî’a 34,35

R

Ramâdî 114
 Recâ’ el-Cevherî 48
 Ribera 111
 Ru’be 39
 Rûdekî 84

S

Saffiyuddin el-Hillî 100,105
Secâh bintu'l-Hâris et-Temîmî 28
Sehl b. Hârûn 70

Ş

Şemseddîn b. el-Kûfî 88
Şems-i Kays 51
Şevkî Dayf 98

T

Tâhâ Huseyn 4
Tarafa b.el-'Abd 19,22
Temmâm b. 'Amir b. 'Alkame 71
Târik b. Ziyâd 71
Tevfik el-Bekrî 11

U

'Ubâde el-Kazzâz 110,117
Ubâde İbn Mâ'i's-Semâ 116
'Urve b. el-Verd 23

V

Vasît 104
Velîd b. Yezîd 15,46,65

Y

Yohan Fûch 82
Yahyâ b. el-Hikem el-Gazâl 70
Yâkût el-Hamevî 15

Z

Zeynulâbidîn 'Alî b. el-Huseyn es-Seccâd 61
Züheyr b. Ebi Sulmâ 19,22,23
Zu'r-Rumme 39